

TEZ TANITIM FORMU

TEZİN TARİHİ: 22 Mart 2007

TEZİN TİPİ: Yüksek Lisans Tezi

TEZİN BAŞLIĞI: Çanakkale Muharebeleri'nde Türk Ordusunun Lojistik Faaliyetleri

TEZİN YAPILDIĞI BİRİM: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü
Malzeme Tedarik ve Lojistik Ana Bilim Dalı

SPONSOR KURULUŞ: -

DAĞITIM LİSTESİ: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Tez Hazırlama, Onay, Dağıtım ve Muhafaza Esasları Kılavuzunda Belirtilen yerlere

TEZİN ÖZETİ: Bu çalışmada 1 nci Dünya Harbi'nin en önemli cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi Muharebeleri'nde Türk Ordusunun lojistik faaliyetleri ve lojistik faaliyetlere etki eden faktörler incelenmiştir. Almanya'dan örnek olarak alınan fakat tüm teşkilleriyle tam olarak yetişmeyen bir lojistik teşkilât ile, savaşın en zor ve kanlı cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi'nde, ihtiyaç duyulan her türlü ordu malı ve personel tedariki muharebe koşullarında, zor şartlar altında, görev yapan komutanların ve personelin özverili çalışmaları ile yapılabilmektedir.

ANAHTAR KELİMLER: Menzil Teşkilâtı, Menzil Müfettişliği Umumiliği, 5 nci Ordu Menzil Müfettişliği, Levazımat-ı Umumiye Riyaseti, Çanakkale Cephesi.

SAYFA SAYISI: 118

GİZLİLİK DERECESESİ: Tasnif dışı

T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MALZEME TEDARİK ve LOJİSTİK YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

ÇANAKKALE MUHAREBELERİ'NDE TÜRK ORDUSUNUN
LOJİSTİK FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Kr.Plt.Yzb. Özgür KESKİN

Tez Danışmanı
Dr. Hamdi GÜRLER

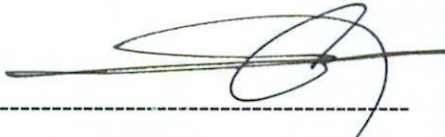
Ankara 2007

KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kr.Plt.Yzb. Özgür KESKİN'in Çanakkale Muharebeleri'nde Türk Ordusunun Lojistik Faaliyetleri konulu tez çalışması, jürimiz tarafından MALZEME TEDARİK ve LOJİSTİK YÖNETİMİ Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof.Dr.Y.Müh.Alb. Taner ALTINOK

Üye
Dr.(E) Öğ.Alb. Hamdi GÜRLER
(Danışman)

Üye
Yrd.Doç.Dr.Mly.Alb.Cengiz TAVUKÇUOĞLU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

30.13.2007

(İmza ve Mühür)

Taner ALTINOK
Prof.Dr.Y.Müh.Alb.
Svn. Bil. Enst. Md.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitime seçilme aşamasından itibaren her zaman yanımda olan, eğitimin en iyi şekilde gerçekleşmesi için her türlü desteği sağlayan Savunma Bilimleri Enstitüsü Müdürü sayın Prof.Dr.Y.Müh.Alb. Taner ALTINOK'a,

Eğitimin keyifli ve iletişimin elzem olduğunu öğreten, her zaman güler yüzü ile pozitif enerji veren ve her derdimize koşan Bölüm Başkanı Sayın Yrd.Doç.Dr.Mly.Alb. Cengiz TAVUKÇUOĞLU'na,

Yüksek lisans ders programı boyunca bize yeni ufuklar açan ve akademik olarak gelişmemize katkıda bulunan tüm öğretim üyelerine ve hayatımızı organize ederek her an yanımda olan tüm enstitü çalışanlarına,

Yoğun iş temposuna rağmen tez danışmanlığımı kabul ederek engin tecrübesi, titizliği ve bilgisi ile beni yönlendiren, farklı bir disiplini de ilgilendiren bir konuda sıkıntılı anlarımda yanımda olan kıymetli hocam Dr.(E) Öğ.Alb.Hamdi GÜRLER'e,

Yüksek lisans eğitimim boyunca, hep benimle ama bensiz olmaya razı olan, meşgul oluşuma ve her türlü sıkıntıma sabır gösteren sevgili eşim ve biricik oğluma sevgi, saygı ve şükranlarımı arz ederim.

T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MALZEME TEDARİK ve LOJİSTİK YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
ANKARA 2007

ÇANAKKALE MUHAREBELERİ'NDE TÜRK ORDUSUNUN LOJİSTİK
FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kr.Plt.Yzb. Özgür KESKİN

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin, kapitülasyonlardan kurtularak geleceğini güvence altına alması için güçlü bir müttefike ihtiyacı vardır. Aynı süreçte, Almanya için de Avrupa'da savaş yükünü hafifletmek ve Rusya'yı savaş dışı bırakmak maksadıyla tali bir cephe açması büyük önem taşımaktadır. Her iki ülkenin amaçlarına ulaşmasında, 1 nci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi düğüm noktası olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kaynakları, birbiri ardına yapılan savaşlar ve kapitülasyonlar sebebiyle hemen hemen tükenmiştir. Sanayisinin ve teknolojisinin yetersiz olması sebebiyle üretimi çok sınırlıdır. Silah, mühimmat, teçhizat vb. de dahil olduğu bir çok nihai ürün yurt dışından getirilmektedir. Ulaşım ağları ve araçları yetersizdir. Almanya'dan alınan menzil teşkilâtı, alt teşkilatları ile 1 nci Dünya Savaşı'nın başladığı tarihe kadar tam olarak kurulamamıştır.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen; Çanakkale Savaşları'nı kazandıran en büyük faktörlerden biri, personelin fiziki gücünü ve moralini etkileyen, muharebe yeteneğini artıran iâşe, ibate, sağlık ve posta hizmetlerinin yanı sıra; silah, mühimmat ve teçhizat bütünlemesi gibi lojistik faaliyetlerdir. Çanakkale Cephesi'nde ihtiyaç duyulan her türlü ordu malı ve personel tedariki; çok zor şartlar altında, Türk

Milleti'nin fedakarlıkları ve orada görev yapan personelin özverili çalışmalarıyla yapılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Çanakkale Cephesi, Menzil Teşkilâtı, Menzil Genel Müfettişliği, 5 nci Ordu Menzil Müfettişliği, Levazım Dairesi Başkanlığı.

Tez Yöneticisi : Dr.(E) Öğ.Alb Hamdi GÜRLER

Sayfa Sayısı : 118

T.C.
TURKISH MILITARY ACADEMY
DEFENSE SCIENCES INSTITUTE
DEPARTMENT OF MATERIAL ACQUISITION AND LOGISTICS
MANAGEMENT
ANKARA 2007

LOGISTICS ACTIVITIES OF TURKISH ARMY DURING THE DARDANELLES WAR

MASTER THESIS

Kr.Pl't.Yzb. Özgür KESKİN

ABSTRACT

Ottoman Empire needed a powerful partner to save her future by getting rid of the capitulations. At the same period of time, having a secondary battle field for Germany was so important to relieve the burdens in Europe and to eliminate Russia from the war. Dardanelles battle field was the connection point to achieve the purposes of these two countries.

The resources of Ottoman Empire were almost exhausted because of the successive wars and capitulations. Production of the country was so limited because of her poor industry and technology. Most of the end items, including weapon, ammunition, equipment etc, were imported. Transportation network and vehicles were inefficient. Logistics system which was adopted from Germany was not founded with its sub organizations by the beginning of the First World War.

Although all these negative conditions, one of the most important factors to win the Dardanelles War was logistics activities like food supply, housing, health and postal services, those effected physical condition and

moral of the personnel, in addition to the replenishment of weapon, ammunition, equipment. In Dardanelles battle field, acquisition of required materials and human power could be achieved under very difficult situations with great effort of the battle field personnel and sacrifice of Turkish citizens.

Keywords : Dardanelles battle field, Menzil (name of the logistics system), Organization, Menzil Genel M fettişliği (Menzil Organization Head Office), 5 nci Ordu Menzil M fettişliği (5th Army Menzil Organization, Levazım Dairesi Başkanlığı (Food Supply Head Office).

Advisor : Dr. (E)  g.Alb. Hamdi GÜRLER

Number of Pages : 118

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	i
Özet.....	ii
Abstract.....	iv
İçindekiler	vi
Tablolar Listesi	x
Krokiler Listesi.....	xii
Kısaltmalar Listesi	xiii
Ön Söz	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	2
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	3
4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	3
5. SAYILTILAR.....	4
6. LOJİSTİĞE AİT TANIMLAR.....	4
7. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ VE AVRUPA ..	6
8. TÜRK ORDUSUNUN DURUMU	9
a. Barış Kuruluşu	9
b. Sefer Kuruluşu.....	11
9. ÇANAKKALE HAREKÂT ALANI	14
a. Türk Ordusunun Harekât Planı	15
(1) Denizden Gelecek Taarruzlara Karşı Harekât Planı	15
(a) Birinci Bölge Boğaz Girişi	16
(b) İkinci Bölge Obüs Bölgesi.....	16
(c) Üçüncü Bölge Kepez - Soğanlı Bölgesi.....	16
(ç) Dördüncü Bölge Çanakkale - Kilitbahir Bölgesi	16
(2) Karadan Gelecek Taarruzlara Karşı Harekât Planı.....	17

b. Düşman Kuvvetleri	19
10. DİĞER CEPHELER	22
a. Kafkas Cephesi	22
b. Sina, Yemen ve Irak Cepheleri	23

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN LOJİSTİK SİSTEMİ

1. OSMANLI DEVLETİ'NİN LOJİSTİK SİSTEMİNİ BELİRLEYEN ETKENLER	25
a. Genel	25
b. Sanayi	25
c. Tarım	30
ç. Ticaret	33
d. İkmal Kaynakları ve Tedarik Faaliyetleri	34
2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ'NİN LOJİSTİK TEŞKİLÂTI	37
a. Genel	37
b. Yurt İçi Teşkilâtlanma	38
(1) Levazım Dairesi	40
(2) Menzil Kurumları	41
c. Ordu-Kolordu Bölgeleri Teşkilâtlanması	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE CEPHESİ LOJİSTİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1. COĞRAFİ YAPI	47
2. İKLİM ve BITKİ ÖRTÜSÜ	48
3. NÜFUS, İSKÂN ALANLARI ve EKONOMİK FAALİYETLER	48
4. ULAŞTIRMA	51

a. Kara Yolu.....	52
b. Demir Yolu.....	53
c. Su Yolu.....	53
5. HAREKÂT ALANI LOJİSTİK TEŞKİLÂTI	55

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE CEPHESİ İKMAL FAALİYETLERİ

1. GENEL.....	62
2. İKMAL MADDELERİNİN TEDARİKİ, DEPOLANMASI ve DAĞITIMI	63
a. Silah ve Mühimmat	63
b. Yiyecek ve Yem.....	67
c. Teçhizat ve Giyim Eşyası	78
ç. Muhabere ve İstihkâm Malzemeleri	80
d. Yakacak.....	85
e. Ulaştırma Araçları ve Akaryakıt	86
f. Sağlık ve Veterinerlik Hizmetleri	89

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇANAKKALE CEPHESİ LOJİSTİĞİNİ ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER

1. PERSONEL TEMİNİ	91
a. Subay, Astsubay ve Askeri Memur İkmali.....	92
b. Askere Alma Sistemi ve Er İkmali.....	92
(1) Mecburi Askeri Mükellefiyet Sistemi	93
(2) Gönüllü Sistemi	93
(3) Er İkmali	93
2. EĞİTİM SİSTEMİ	97
3. MORAL	101
4. SİVİL KURUMLAR	102
5. DİĞER CEPHELERİN ETKİSİ	104

ALTINCI BÖLÜM
SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER

Kaynakça	114
Ekler	118

TABLÖLAR LİSTESİ

SAYFA

Tablo-1 :	Türk Ordusunun Barış ve Sefer Durumu.....	13
Tablo-2 :	1908 - 1914 Yılları Kurulan Sanayi Şirketleri.....	26
Tablo-3 :	1913-15 Yılları Sektörlere Göre Sanayi Şirketleri Üretim Değerleri.....	27
Tablo-4 :	1914 Yılı Askerî Fabrikalar Ödeneği.....	28
Tablo-5 :	Askerî Fabrikalar Emrindeki Kurumlar 1914.....	29
Tablo-6 :	Tarla Ürünleri Ekiliş, Üretim ve Verimi 1914.....	31
Tablo-7 :	Bölgeler İtibarı ile Tahıl Üretimi.....	31
Tablo-8 :	Hayvan Türü ve Sayıları.....	32
Tablo-9 :	Osmanlı Dış Ticaret Bileşenleri 1911-1913.....	33
Tablo-10:	İstanbul Bölgesi İlaşe Miktarı ve Gerekli Vagon Miktarı...	40
Tablo-11:	Yük Taşıma ve Günlük Yol Kat Etme Kabiliyeti.....	46
Tablo-12:	Bölgeler İtibarı ile Tahıl Üretimi Kıymeti.....	48
Tablo-13:	Çanakkale Bölgesi 1914 Yılı Tahıl İstatistiği.....	49
Tablo-14:	1914 Yılı Çanakkale Bölgesi Hayvancılığı.....	50
Tablo-15:	Bölgede Çıkarılan Madenler ve Kıymeti.....	51
Tablo-16:	3 ncü Kolordu Personel ve Hayvan Durumu.....	55
Tablo-17:	Çanakkale Müstahkem Mevki Personel ve Araç Mevcudu.....	57
Tablo-18:	1915 Yılı Başında 5 nci Ordu Piyade Ağır ve Hafif Silah Miktarı.....	66
Tablo-19:	Muharebe Grupları Mühimmat Miktarları 08 Aralık 1915.	67
Tablo-20:	Hayvanların Günlük Yem İstihkakı.....	71
Tablo-21:	5 nci Ordu Menzil Ambarları Stok Miktarları.....	74
Tablo-22:	Ordu Mevcudunun İlaşe Özeti.....	75

SAYFA

Tablo-23: Almanya'ya Sipariş Edilen Giyecek ve Kuşam Malzemeleri.....	80
Tablo-24: 5 nci Ordu'ya Gönderilen İstihkâm Malzemeleri.....	85
Tablo-25: Yük Kolu (12 Araç) Haftalık Akaryakıt Kontenjanı.....	88
Tablo-26: Er Eğitimi Yapması Planlanan Okul ve Kurumlar.....	95
Tablo-27: 5 nci Ordu Toplam İnsan Kaybı.....	96
Tablo-28: Askerî Okul Ödenekleri.....	97
Tablo-29: Askeri Okullar.....	98
Tablo-30: Öneriler.....	113

KROKİLER LİSTESİ

	SAYFA
Kroki-1 : Denizden Gelecek Taarruzlara Karşı Türk Birliklerinin Yerleri.....	15
Kroki-2 : Türk Topçu Birlikleri Detayı.....	17
Kroki-3 : 18 Mart 1915 Düşman Durumu.....	19
Kroki-4 : İngiliz - Fansız Çıkarma Yerleri ve Hedefleri.....	20
Kroki-5 : Anzak Çıkarma Yerleri ve Hedefleri.....	21
Kroki-6 : 5 nci Ordu Menzil Müfettişliği'nin Kurum ve Tesislerinin Yerleri.....	60

KISALTMALAR

arge	: Araştırma ve Geliştirme
Bşk.lığı	: Başkanlığı
Dr.	: Doktor
Gnkur.	: Genelkurmay
gr	: Gram
K.K.	: Kara Kuvvetleri
K.lığı	: Komutanlığı
KKY	: Kara Kuvvetleri Yönergesi
kg	: Kilogram
km	: Kilometre
LYS	: Lojistik Yönetim Sistemi
m	: Metre
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
Prof.	: Profesör
t	: Ton
Tb.	: Tabur
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
Tug.	: Tugay
TÜMAS	: Türkiye'nin Milli Askeri Stratejisi
vb.	: ve benzerleri, ve bunun gibi
Yrd.Doç.	: Yardımcı Doğent
yy.	: Yüzyıl

ÖN SÖZ

Muharebede, en büyük güç çarpanının lojistik olması sebebi ile; muharebeleri yapan gücün etkin olabilmesi lojistik faaliyetlerle doğrudan orantılıdır. Çanakkale Savaşları'nı kazandıran en büyük faktörlerden biri, personelin fiziki gücünü ve moralini etkileyen, muharebe yeteneğini artıran iaşe, ibate, sağlık ve posta hizmetlerinin yanı sıra; silah, mühimmat ve teçhizat bütünlemesi gibi lojistik faaliyetlerdir.

Araştırmada, Çanakkale Muharebeleri'nde Türk Ordusunun lojistik faaliyetlerini belirleyebilmek için lojistik faaliyetleri etkileyen faktörler değerlendirilmiştir. Bu maksatla, dünyadaki ve ülkedeki siyasi durum, iç ve dış tedarik kaynakları, ülkenin sanayi ve geçim kaynakları, askeri durum, harekât alanının coğrafyası ve iklimi, insan gücü ve lojistik faaliyetlere engel olmaya çalışan düşman faaliyetleri incelenmiştir.

1 nci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi'nde ihtiyaç duyulan her türlü ordu malı ve personel tedariki; çok zor şartlar altında, orada görev yapan komutanların ve personelin özverili çalışmalarının yanı sıra; yurt içi üretim kaynaklarına yakın oluşu, deniz ulaşımına imkan sağlaması ve yörenin yiyecek ve yem üretimi açısından elverişli olması sayesinde yapılabilmektedir.

Silah, mühimmat, araç-gereç ve teçhizat yönünden dışa bağımlı olan Osmanlı İmparatorluğu, birden çok cephede 1 nci Dünya Savaşı'na katılmak zorunda kalmıştır. Vatan savunmasında ülkenin kendi sanayi ve teknolojisi ile ürettiği silahları kullanılmasının ve harekâtı destekleyecek nitelikte bir lojistik sisteme sahip olmasının hayati öneme haiz olduğunun ortaya çıkarılması bu araştırmanın en önemli hedeflerinden biri olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın neden ve nasıl yapıldığı, sivil ve askerî açıdan lojistik faaliyetler ile lojistik faaliyetlerin belirleyici unsurlarından olan seferberlik ve yığınaklanma planları ve mevcut kara birliklerinin durumu ele alınacaktır. Ordunun genel lojistik faaliyetlerine de etkisi olan eğitim sistemi, moral, sivil kurumlar ve diğer cephelerin etkisi; beşinci bölümde Çanakkale Cephesi Lojistiğini Etkileyen Diğer Faktörler bölümünde ele alınacaktır.

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Savaşın uzamasına ve dolayısıyla Çarlık Rusya'sının yıkılmasına, yenilen İngiliz Donanması ile emperyalizmin yara almasına ve sömürgelerin uyanmasına, yeni dünya düzeninin kurularak iki kutuplu soğuk savaş döneminin XX'nci Yüzyıl sonlarına kadar devam etmesine ve ileride Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak büyük bir önderin ve Türk İstiklal Harbi'nde görev alan komutanlardan bir çoğunun doğuşuna sebep olan Çanakkale Muharebeleri lojistik yönden değerlendirildiğinde yokluğa ve zorluğa karşın bir mücadele savaşı olarak değerlendirilebilir.

Çanakkale Muharebeleri, lojistik faaliyetlerde yetersiz olunmasına rağmen; kararlılıkla, büyük fedakarlıklarla ve ağır bir bedel karşılığında dünyanın kaderini değiştirecek sonuçlar alınarak savaşın ilk anından son anına kadar destanlaşarak devam etmiştir. Metrekareye 5,000 merminin düştüğü, çoğu geleceğimizin umudu olan, okumuş binlerce şehidin verildiği bir cephede lojistik faaliyetler; çok zor şartlarda, mümkün olduğunca hızlı ve sürekli bir şekilde yapılmaya gayret edilmiştir.

Çanakkale Savaşları'nın seyri boyunca, o günün şartlarında ve savaş ortamında Türk tarafının gerçekleştirdiği lojistik faaliyetler, bu faaliyetleri yapan teşkilâtın durumu araştırmada problem sahası olarak ele

alınmış ve araştırmanın problem cümlesi “Çanakkale Muharebeleri”nde Türk Ordusunun Lojistik Faaliyetleri” olarak belirlenmiştir.

Muharebeleri yapan gücün etkin olabilmesini sağlayan faktörler büyük ölçüde lojistik faaliyetlerle doğrudan bağlantılıdır. Personelin fiziki gücünü ve moralini etkileyen, muharebe yeteneğini artıran iâşe, ibate, sağlık ve posta hizmetlerinin yanı sıra; silah, mühimmat, teçhizat bütünlemesi lojistik faaliyetlerle ilgilidir. Tüm teknik kabiliyetlerine, donanma gemilerinin üstünlüğüne, sömürgelerinden gelen insan gücüne rağmen; İtilâf Devletlerinin Çanakkale Harbi’ni kaybetmelerindeki en büyük etkenlerden biri olarak, donanmanın öz kaynaklardan ve ikmal noktalarından uzak olması Amerikan Yüksek Lisans Okulu derslerinde gösterilmektedir. Aynı kapsamda; bu araştırmanın yapılmasının en önemli sebeplerinden biri de, geçmişteki doğru ve yanlış hareket tarzlarını değerlendirerek günümüz savaş lojistiği için dersler çıkarmaktır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Osmanlı Devleti’nin, süregelen savaşlarla ekonomisi çökmüştür. Sanayisi geri kalmış, üretimi sınırlı ve ülke büyük oranda dışa bağımlıdır. Ulaştırma alt yapısı, ağır iklim ve coğrafya şartları altında büyük oranda yetersizdir. Bu araştırma ile; bahse konu zor şartlar altında, Çanakkale Muharebeleri’nin zaferle sonuçlandırılmasında en büyük etkenlerden biri olan Çanakkale Cephesi lojistik faaliyetlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Konu bir sistem yaklaşımı ile ele alınarak metodolojik açıdan sadece Çanakkale Cephesi ikmal faaliyetleri yeterli olmadığı için; lojistik faaliyetleri etkileyen faktörler değerlendirilmiştir. Bu maksatla araştırmada, tedarik faaliyetlerini belirleyen dünyadaki ve ülkedeki siyasi durumun, depolama ve dağıtımda etkin olan coğrafyanın ve iklimin, dağıtım modlarını belirleyen teknolojik ve fiziki altyapının, dağıtım noktalarını belirleyen askeri durumun, lojistik faaliyetlerin etkinliğini belirleyen insan gücünün ve lojistik faaliyetlere engel olmaya çalışan düşman durumunun; muharebe koşullarında lojistik faaliyetleri nasıl etkilediğinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmayla ana amacımıza ek olarak; harp sanayinde dışa bağımlılığın, lojistik açıdan yarattığı problemler ile harekât üzerindeki menfi etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmış ve lojistik yönünden çıkarılabilecek derslerin ortaya konması hedeflenmiştir.

3. ARAşTIRMANIN ÖNEMİ

Yapılan inceleme neticesinde, zaman ve teknolojiye bağılı olarak değişiklik gösterse de, lojistiğı etkileyen ana faktörlerin bugün için de geçerli olması alınacak derslerin değerlendirilmesi açısından faydalı olacaktır.

Aynı zamanda, bu alanda Türkiye ve Türk Silahlı Kuvvetleri çapında yapılan tez mahiyetinde ilk çalışma olması da çalışmanın önemini artırmaktadır.

4. ARAşTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Çalışılan konu, Çanakkale Muharebeleri'nde Türk Ordusunun lojistik faaliyetlerini kapsamaktadır. Araştırmanın kapsamına Jandarma güçleri dahil edilirken diğer kuvvetler hariç tutularak çalışma sınırlandırılmıştır.

Araştırma, coğrafi açıdan Çanakkale Muharebeleri'nin cereyan ettiğı; Marmara ve boğazlar havzasında Çanakkale Boğazı, doğusunda Biga ve batısında Gelibolu Yarımadaı, Midilli, Limni, Bozcaada ve Gökçeada'yı kapsayan harekât alanı ile sınırlandırılmıştır.

Bu alışma, ordu envanterine girmiş olan ikmal maddelerinin, üreticiden depolara ve müteakiben son kullanıcıya ulaştırılmasına kadar geçen süreci kapsamaktadır.

İncelenen dönem, muharebelerin hazırlık devresi de dahil olmak üzere, harbin fiilen başladığı 3 Kasım 1914 tarihi ile muharebenin bittiğı ve düşman donanmasının ekildiğı 9 Ocak 1916 tarihleri arasını kapsamaktadır.

5. SAYILTILAR

Mevcut lojistik durumun gerçek verilere dayalı olarak nakledildiği kabul edilmektedir

Alınan dersler kapsamında ulaşılan sonuçların Kara Kuvvetleri Komutanlığının lojistik yapısına katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

6. LOJİSTİĞE AİT TANIMLAR

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kullanılmaya başlayan lojistik, askeri anlamı itibarı ile; "istenilen yer ve zamanda, yeteri kadar ve kesintisiz olarak personel, hizmet ve kolaylık imkânı sağlamak suretiyle; barışta, krizde ve savaşta askerî kabiliyetin oluşturulması, idamesi ve geliştirilmesi için yapılan; her türlü silâh, araç, gereç ve malzemenin temin, tedarik, depolama, ulaştırma, dağıtım, bakım, onarım, eğitim, tahliye ve malzemenin hizmet dışı bırakılması ile inşaat, emlak, sağlık ve işletim faaliyetlerini ihtiva eden işlemlerin tümüdür" (KKY 10-21, 2003: 1'inci bölüm 9).

Kara Kuvvetleri açısından lojistiğin bölümleri (KKY 10-21, 2003: 1'inci bölüm 10):

- Tedarik lojistiği; lojistiğin araştırma, tasarım, geliştirme ve imalat ile ilgilenen koludur ve konsepte dayalı ihtiyaçlar sistemine göre Kara Kuvvetlerinin ihtiyacı olan malzemelerin, işletme - idame malzemelerinin ve sefer stoklarının temin ve tedarik faaliyetlerini kapsar.
- İşletme ve idame lojistiği; malzemelerin depolanması, dağıtımı, ulaştırılması, bakımı, kullanılması ve envanterden çıkarılması faaliyetlerini kapsar.

Lojistiğin temel fonksiyon sahaları; lojistik plânlama, ikmal, bakım, ulaştırma, üretim/yenileştirme/modernizasyon, sıhî tahliye ve tedavi, sahra hizmetleri, inşaat/emlâk, lojistik karar destek ve seferberliktir (KKY 10-21, 2003: 1'inci bölüm - 11).

Türk Silahlı Kuvvetleri için lojistiğin ana görevi; "TÜMAS (Türkiye'nin Milli Askerî Stratejisi)'ta yer alan milli askerî hedeflerin elde edilmesinde, her türlü harekât senaryoları için barıştan itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin lojistik desteğini sağlamaktır" (KKY 10-21, 2003: 1'inci bölüm -11).

Bu çalışma içinde sık olarak bahsedilen lojistik terimlerin taşıdığı anlamlar şunlardır (KKY 10-21, 2003: 1'inci bölüm 2 -16):

- İkmal: Kara Kuvvetlerinin barışta ve savaşta ihtiyaç duyacağı her türlü ikmal maddelerinin; ihtiyaçlarının tespiti, tedariki, depolanması ve depoda iken bakımı, dağıtımı, envanterden çıkartılması (kayıt silme ve ayıklama) faaliyetleridir.

- Bütünleme: teşkilât ve malzeme kadrolarında, istihkak ve tahsis listelerinde gösterilen miktarlardan sarf ve tüketim yoluyla veya diğer herhangi bir nedenle (kaybetme, düşman tarafından tahrip, fire, vb.) eksilen ikmal maddelerinin yerine konmasıdır.

- Ulaştırma: harekât ile lojistik sevk ve idarenin isteklerine uygun olarak, personelin/birliklerin intikal ve yer değiştirmeleri ile her çeşit ikmal maddesinin yük aktarma faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için yapılan planlama, gerekli araçların temin/tahsis, programlama, icra ve kontrol faaliyetlerini kapsayan hizmetlerin tümüdür.

- Malzeme temin faaliyetlerinin en önemli bölümünü alımlar oluşturmaktadır. Alımlar:

Mahalli alımlar; MSB İç Tedarik Bölge Başkanlıklarınca desteklenen ve MSB İç Tedarik Bölge Başkanlıklarının iş programlarında bulunan birlik ve kurumların, yiyecek, yem ve yakacağının bir kısmının alınmasıdır.

Merkezi alımlar; MSB tarafından merkezde plânlanan, MSB İç Tedarik Bölge Başkanlıkları kanalı ile yürütülen ve mahalli alımlar dışında kalan ikmal maddelerinin alınmasıdır.

Bölge destek alımları; MSB İç Tedarik Bölge Başkanlıklarının bölgelerinde bulunan ve desteklediği birlik ve kurumların plânlanmış ve Kuvvet Komutanlıklarınca merkezi alım dışında bırakılmış ilaç, tıbbî sarf malzemeleri ile yiyecek maddelerine ait alımları kapsar.

Münferit alımlar; yukarıda bahsi edilen alımlar dışında kalan, askerî birlik ve kurumların bütçe yılı içinde ortaya çıkan plan dışı, acil ve miktar olarak sınırlı ihtiyaçlarının alımlarını kapsar.

- Kıta ağırlığı: muharebe ve sahra ağırlıkları olmak üzere ikiye ayrılan, alay ve daha küçük birliklerde muharebe hizmet desteği sağlayan araçlar, donatım ve personelden oluşan kuruluşlardır.

- Kıta yükü: birliğin yeniden ikmal yapıncaya kadar kendi kendine yeterli olabilmesi için ikmal maddelerinden elde bulundurulmasına yetki verilen, kıta ve personel üzerinde taşınan, muharebe için gerekli ikmal maddeleridir.

7. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ VE AVRUPA

XIX. Yüzyılın ikinci yarısından sonra, Batılı ülkelerin endüstri alanında yaptığı gelişmeler neticesinde ortaya çıkan hammadde ve pazar ihtiyacı; gelişmede öncü ülkelerin kendi çıkarlarına göre bloklar kurmalarına neden olmuştur. 1905 yılında İngiltere ve Rusya'nın anlaşmalarıyla birlikte üçlü bağlaşma devletlerine karşı üçlü anlaşma oluşmuştur. Özellikle Almanya ve İngiltere arasında başlayan silahlanma yarışı, bloklar arasında tüm ülkelere sirayet etmiştir. Eğitim alt yapıları ve disiplinli çalışmaları, bu yarışı Almanya lehine çevirmektedir. Güçlenen ve yayılma amacında olan Almanya, etki alanını Baltık Denizi'nden, Çanakkale ve İstanbul Boğazı ile Basra Körfezi'ne kadar belirleyerek; Rusya'nın Akdeniz'e çıkışını engellemeyi ve İngiltere ile Fransa'nın Akdeniz'deki faaliyetlerini kontrol altına almayı planlamaktadır (Üçok, 1945).

Osmanlı Devleti üzerinde tüm Avrupa Devletlerinin çıkarları vardır ve bu çıkarlar genellikle çatışmaktadır. Diğer devletlerin masa başında paylaşmayı planladıkları Osmanlı Devleti'ni, Almanya farklı bir yaklaşım sergileyerek elde etmeyi planlamaktadır. Almanlar yayılmacı emellerini gerçekleştirmek için yakın doğunun kendilerine bahşedilen bir alan olduğunu savunuyorlardı. Alman devlet adamları; her Avrupa ülkesinin geri kalmış şarkta bir hayat alanı olduğunu; İngiltere'nin Mısır'da, Fransa'nın Tunus'ta, İtalya'nın Trablus'ta, Avusturya'nın Bosna'da ve Rusya'nın Karadağ'da hak

sahibi olmalarının, Almanya'nın da Türkiye'ye yönelmesini haklı kıldığını düşünüyorlardı. Asya'daki topraklarına yerleşip pazar haline getirirken Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da yaşamasını pek umursamıyorlardı (Ortaylı, 1983: 65).

Osmanlı Devleti'nin, 1914 yılına kadar İstanbul'u ve Çanakkale Boğazı'nı devamlı bir surette elinde tutabilmesinin sebebi, davasının haklı olması veya kuvvetli bilgeliği değil; Avrupa devletlerinin pek çok ve birbirlerine zıt menfaatleridir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Harbi öncesinde egemen olduğu topraklardaki varlığını; kaynaklarından faydalanmak isteyen Avrupa Devletlerine ve bağımsızlığını ilan edip hayat alanını genişletme azminde olan Balkan Devletlerine karşı korumaya çalışmaktadır (Aspinall - Oglaner, 1939).

Almanların Avrupa'da güçlendiği XIX'uncu Yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı Devleti en güç zamanını yaşamaktadır. Sürekli devam eden savaşlar ve Fransız İhtilali sebebi ile içeride çıkan ayaklanmalar, devleti mali ve askerî yönden yıpratmıştır. İyileştirme çabaları devam ederken, Meşrutiyet'in ilanını takip eden istibdat yönetimi ile iç siyasi durum gittikçe bozulmuş, dış borçlar sürekli artarken yeterli teçhizat ülkenin ekonomik durumunun kötü olması sebebi ile tedarik edilememiştir. Alınan araç, gereç, yeni teçhizat ve silah ise, Padişah'ın merkezi otoritesini ortadan kaldıracak kuşkusu ile orduya dağıtılamamıştır. Padişah'ın, tedarik edilen modern teçhizatın dağıtılmasına mani olması, ordunun ve ülkenin zafiyet içerisine düşmesine sebep olmuştur (Gnkur., 1970: 108-125).

Karadağ ayaklanması, Sırbistan olayları, Girit sorunu, Arnavutluk isyanı, Yunanlıların çıkar aramaları ve Ermeni ayaklanmasını takip eden dönemde, iç siyaset gitgide bozulmaya devam ederken İkinci Meşrutiyet'in ilanına ulaşılmıştır. İkinci Meşrutiyet ilanına kadar ve ilan edildikten sonra da, İmparatorluk topraklarında çeşitli kıpırdanmalar olmuş; toprak kayıpları da dahil olmak üzere, çeşitli tavizler verilerek Birinci Dünya Harbi'nin baş gösterdiği yıllara ulaşılmıştır (Gnkur., 1970: 25-30, 108-123). Meşrutiyetin ilanından sonra, ordunun yeniden teşkilâtlanması ile birlikte lojistik

faaliyetlere hız verilmiştir. Bununla beraber; ekonomik durum ordunun teşkilâtına ayak uyduracak seviyede ihtiyaçların sağlanmasına imkan tanımamıştır. 1912 - 1913 Balkan Savaşları neticesinde elindeki silah, araç ve gerecin büyük kısmını kaybeden Türk Ordusu, Birinci Dünya Savaşı'na yerine konamayan silah, araç ve teçhizat ile yıllardan beri katıldığı savaşlardan yorgun bir halde girmiştir (Gnkur.,1985:102-104).

Tüm bu güçlükler ve yetersizliklerle mücadele devam ederken Almanya, Rusya ile savaşa başlar. Bu savaştan Almanya'nın galip çıkmasının kolay yolu, Boğazların kapatılarak Rusların yardım alamamasına ve ihraç mallarını çıkaramamasına bağlıdır. Bunun anlamı da, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını bozarak Almanya saflarında savaşa girmesidir. Çıkar çatışmalarının sıcak çatışmaya dönmemesi için uygun bir yol arayan Avrupa Devletlerinin, bir müddet rahat bırakması sonucu toparlanma sürecine giren Osmanlı Devleti de, topraklarını elinde tutmak maksadı ile kendine bir müttefik arama gayretine girmiştir (Gnkur., 1970: 53-81; Gnkur., 2002: 3-5).

Mevcut iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki Partisine mensup devlet adamları, ülkenin önünde engel olarak kapitülasyonları gördüklerinden, 2 Ağustos 1914'te Almanya ile ikili bağlaşmayı gerçekleştirirler. Türk Ordusunda görev yapan ve ordunun durumunu bilen subaylar, lojistik açıdan ordunun yeterli olmadığını söylemelerine rağmen; Harbiye (Milli Savunma), Bahriye (Deniz İşleri) ve Dahiliye (İç İşleri) Nazırları (Bakanları), ülke geleceğini Almanların bu savaşı kazanmalarına bağlamıştır. Türk Bayrağı çekili iki Alman zırhlısının Rus Limanlarını bombalaması neticesinde, 1 Kasım 1914'te Ruslar Kafkasya'dan ve 3 Kasım 1914'te de İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Boğazı'ndan Türk topraklarına saldırırlar (Gnkur., 1970: 79-80).

Kendi öz kaynakları ile üretemediği silah, araç ve teçhizatı dışarıdan karşılamaya çalışan Osmanlı Devleti, mali yetersizlikler ve politik sebepler ile dışarıdan istediği oranda alım yapamamıştır. Parası ödenmeye hazır olsa bile, istendiği anda malzeme alınamaması, parası verilerek alınan malzemelerin taşıma esnasında üzerinden geçtiği ülkelerce kontrol edilmesi,

ulaştırma işleminin uzun süre alması ve maliyetli olması gibi bir çok nedenle; yurt savunmasının temel taşının, ülkenin öz kaynakları ile üretilen silahların kullanılmasının olduğu çok net ortaya çıkmıştır.

8. TÜRK ORDUSUNUN DURUMU

a. Barış Kuruluşu

Birinci Dünya Savaşı öncesinde gerçekleştirilen bir teşkilatlanma ile Kara Kuvvetleri, Harbiye Nezaretine bağlı dört ordu müfettişliği halinde, biri bağımsız 13 kolordu ve bunlara bağlı 38 piyade ve dört süvari tümeninden kurulmuştu (Gnkur.,1971: 192-224: Gnkur., 2002: 10; Gnkur., 1985: 90-93). Kara Kuvvetlerinin kuruşu ve konuşu şu şekildedir:

1'inci Ordu Müfettişliği İstanbul'da ve komutanı Mareşal Liman Von Sanders'tir. 1'inci Ordu birlikleri ve yerleri:

- 1'inci Kolordu İstanbul,
1'inci Tümen İstanbul,
2'nci Tümen Hadımköy,
3'üncü TümenÜsküdar,
Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevki,
Çatalca Müstahkem Mevki,
- 2'nci Kolordu Edirne,
4'üncü TümenEdirne
5'inci Tümen Edirne,
6'ncı Tümen Kırklareli,
Edirne Müstahkem Mevki,
- 3'üncü Kolordu Tekirdağ,
7'nci Tümen Tekirdağ,
8'inci Tümen Balıkesir,
9'uncu Tümen Çanakkale,
Akdeniz Boğazı Müstahkem Mevki,
- 4'üncü Kolordu İzmir,
10'uncu Tümen İzmir,

11'inci Tümen Denizli,
12'nci Tümen Burdur,
İzmir Müstahkem Mevki,

- 5'inci Kolordu Ankara,
13'üncü Tümen Ankara,
14'üncü Tümen Kastamonu,
15'inci Tümen Yozgat,

2'nci Ordu Müfettişliği karargahı Şam'da komutanı aynı zamanda Bahriye Nazırı olan Cemal Paşa'dır. 2'nci Ordu birlikleri ve yerleri:

- 6 nci Kolordu Halep,
16'nci Tümen Adana,
24'üncü Tümen Gaziantep,
26'nci Tümen Halep,
- 8'inci Kolordu Şam,
23'üncü Tümen Humus,
25'inci Tümen Şam,
27'nci Tümen Hayfa,
Bağımsız 22'nci Tümen Mekke.

3'üncü Ordu Müfettişliği karargahı Erzincan'da, komutanı Hasan İzzet Paşa'dır. 3'üncü Ordu birlikleri ve yerleri:

- 9'uncu Kolordu Erzurum,
17'nci Tümen Bayburt,
28'inci Tümen Erzurum,
29'uncu Tümen Erzurum,
1'inci İhtiyat Süvari Tümeni Hınıs,
2'nci İhtiyat Süvari Tümeni Karaköse (Ağrı),
Erzurum Müstahkem Mevki,
- 10'uncu Kolordu Erzincan,
30'uncu Tümen Erzincan,
31'inci Tümen Erzincan,
32'nci Tümen Sivas,

- 11'inci KolorduElazığ,
18'inci Tümen Elazığ,
33'üncü Tümen Van,
34'üncü Tümen Muş,
3'üncü İhtiyat Süvari Tümeni Erciş,
4'üncü İhtiyat Süvari Tümeni Viranşehir

4'üncü Ordu Müfettişliği karargahı Bağdat'ta ve komutanı Cavit Paşa'dır. 4'üncü Ordu birlikleri ve yerleri:

- 12'nci Kolordu Musul,
35'inci Tümen Musul,
36'nci Tümen Musul,
- 13'üncü Kolordu Bağdat,
37'nci Tümen Bağdat,
38'inci Tümen Basra,

Arabistan'daki birlikler:

- 7'nci Kolordu San,
39'uncu Tümen San,
40'inci Tümen Hudeybe,
Bağımsız 21'inci Tümen Epha.

b. Sefer Kuruluşu

3 Ağustos 1914'te sefer kuruluşuna geçilmesiyle; Başkomutanlık Vekaletine Enver Paşa, Erkan-ı Harbiye Reisliğine de Alman generali Bonzart Von Şellendorf getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı Büyük Erkanı Harbiye Reisi Alman Generali Bronzart tarafından hazırlanarak benimsenen bir numaralı sefer planının esası "Hicaz, Asir, Yemen'deki birlikler dahil tüm seyyar ordunun (dört ordu, bunlara bağlı 13 kolordu, 38 tümen) savaşın kesin sonuç yeri olarak belirlenen Boğazlar bölgesinde toplanması"nı öngörmektedir. Buna göre; seferberliğin ilanını takip eden günlerde birliklerin konuş yerlerinde ve kuruluşlarda değişiklikler olmuştur (Gnkur., 1970: 233-234; Gnkur., 1971: 225-228; Gnkur., 1985: 94-95):

- 1'inci Ordu Müfettişliği İstanbul,
1'inci Kolordu (1'inci, 2'nci ve 3'üncü Tümenler),
2'nci Kolordu (4'üncü, 5'inci ve 6'nci Tümenler),
3' nc  Kolordu (7'nci, 8'inci ve 9'uncu Tümenler),
4' nc  Kolordu (10'uncu, 11'inci ve 12'nci Tümenler)
- 2'nci Ordu Müfettişliği İstanbul
5'inci Kolordu (13'üncü, 14'üncü ve 15'inci Tümenler),
6 nci Kolordu (16'nci, 24'üncü ve 26'nci Tümenler),
- 3' nc  Ordu Müfettişliği Erzurum
9'uncu Kolordu (17'nci, 28'inci ve 29'uncu Tümenler),
10'uncu Kolordu (30'uncu, 31'inci ve 32'nci Tümenler)
11'inci Kolordu (18'inci, 33'üncü ve 34'üncü Tümenler),
1'inci, 2'nci ve 13'üncü Kolordu (37'nci Tümen),
İhtiyat Süvari Kolordusu (1'inci, 2'nci, 3nc  ve 4'üncü Tümenler),
Van Jandarma Tümeni,
2'nci Süvari Tümeni,
Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığı,
Van İhtiyat Süvari Tugayı,
- 4' nc  Ordu Müfettişliği şam
8'inci Kolordu (23'üncü, 25'inci ve 27'nci Tümenler),
12'nci Kolordu (35'inci ve 36'nci Tümenler),
Irak ve Havalisi Komutanlığı (38'inci Tümen),
Jandarma ve Sınır Birlikleri,
Donanma Komutanlığı,
7'nci Bağımsız Yemen Kolordusu (39'uncu ve 40'inci Tümenler),
Bağımsız 22'nci Tümen (Hicaz'da),
Bağımsız 21'inci Tümen (Asir'de),
Akdeniz Müstahkem Mevki Komutanlığı,
Karadeniz Müstahkem Mevki Komutanlığı,
Çatalca Müstahkem Mevki Komutanlığı,
İzmir Havalisi Komutanlığı.

Barişta kurulu olan ve Arabistan'da konuşlanan bağımsız 7'nci Kolordu (39, 40'ıncı Tümenler) ve bağımsız 21'inci Tümen seferde 4'üncü Ordu emrine girerek yer değıştirmiştir. Savaşın ilerleyen zamanlarında da 5'inci Ordu kurularak komutanlığına Liman Von Sanders Paşa atanmıştır. Türk Ordusunun bariş ve sefer kuruluşu ile konuşu Tablo-1'dedir.

Tablo-1: Türk Ordusunun Bariş ve Sefer Durumu (Gnkur., 1970: 233-234; Gnkur., 1971: 225-228; Gnkur., 1985: 94-95'ten alınan verilerle düzenlenmiştir.)

Ordu Mevki Bariş/Sefer	Bağı Birlikler	
	Bariş	Sefer
1 İstanbul İstanbul	- 1'inci Kolordu (1, 2, 3'üncü Tüm), - 2'nci Kolordu (4, 5, 6'nci Tüm), - 3'üncü Kolordu (7, 8, 9'uncu Tüm), - 4'üncü Kolordu (10, 11, 12'nci Tüm), - 5'inci Kolordu (13, 14, 15'inci Tüm), - Karadeniz Müstahkem Mevki K.lığı, - Çatalca Müstahkem Mevki K.lığı, - Edirne Müstahkem Mevki K.lığı, - Akdeniz Müstahkem Mevki K.lığı, - İzmir Müstahkem Mevki K.lığı.	- 1'inci Kolordu (1, 2, 3'üncü Tüm), - 2'nci Kolordu (4, 5, 6'nci Tüm), - 3'üncü Kolordu (7, 8, 9'uncu Tüm), - 4'üncü Kolordu (10, 11, 12'nci Tüm).
2 Şam İstanbul	- 6'nci Kolordu (16, 24, 26'nci Tüm), - 8'inci Kolordu (23, 25, 27'nci Tüm), - Bağımsız 22'nci Tümen (Mekke).	- 5'inci Kolordu (13, 14, 15'inci Tüm), - 6'nci Kolordu (16, 24, 26'nci Tüm).
3 Erzincan Erzurum	- 9'uncu Kolordu (17, 28, 29'uncu Tüm), - 1'inci İhtiyat Süvari Tüm (Hınıs), - 2'nci İhtiyat Süvari Tüm (Ağrı), - Erzurum Müstahkem Mevki K.lığı.	- 9'uncu Kolordu (17, 28, 29'uncu Tüm), - 10'uncu Kolordu (30, 31, 32'nci Tüm), - 11'inci Kolordu (18, 33, 34'üncü Tüm), - 1, 2, 13'üncü Kolordu (37'nci Tüm), - İht. Süv. Kolordusu (1, 2, 3, 4'üncü Tüm), - Van Jandarma Tüm, - 2'nci Süvari Tüm, - Erzurum Müstahkem Mevki K.lığı, - Van İhtiyat Süvari Tugayı.
4 Bağdat Şam	- 12'nci Kolordu (35, 36'nci Tüm), - 13'üncü Kolordu (37, 38'inci Tüm).	- 8'inci Kolordu (23, 25 ve 27'nci Tüm), - 12'nci Kolordu (35, 36'nci Tüm), - Irak ve Havalisi K.lığı (38'inci Tüm), - Jandarma ve Sınır Birlikleri, - Donanma K.lığı, - 7'nci Bağımsız Yemen Kolordusu (39, 40'ınci Tüm), - Bağımsız 22'nci Tümen (Hicaz), - Bağımsız 21'inci Tümen (Asir), - Akdeniz Müstahkem Mevki K.lığı, - Karadeniz Müstahkem Mevki K.lığı, - Çatalca Müstahkem Mevki K.lığı, - İzmir Havalisi K.lığı.

9. ÇANAKKALE HAREKÂT ALANI

Harekât alanı, Marmara ve boğazlar havzasında Çanakkale Boğazı, doğusunda Biga ve batısında Gelibolu Yarımadalariyla Midilli, Limni, Bozcaada ve Gökçeada'yı kapsar. Gelibolu'da Rumeli kıyıları, güney batıya doğru dere ağızlarında alçak, diğer yerlerde 300 metreye varan tepeli kıyılar ile Bigalı deresine, en dar yerde Kilitbahir'e sonra dar vadilerin ağzında küçük koylar oluşturarak Teke burnuna kadar uzanır. Boğaz, Gelibolu kuzeyinde Çankaya Burnu ile Bitlice kıvrımından başlar. Merkez tahkimatının olduğu ve Boğaz'ın en dar kesimine ulaştıktan sonra genişleyerek en geniş yeri olan Erenköy Koyu ile Tengerderesi ağzı arasına ulaşır. Daha sonra Morto Limanı ve Karanlık Limanı'nı takiben darlaşarak Kumkale - Kilitbahir giriş bölgesini meydana getirir. Boğazın ortalama derinliği 50 - 60 metre olup, en derin yeri Çanakkale Kilitbahir arasında 106 metredir. Boğaz'ın batı kıyıları, daha sarp ve engebelidir. Seddülbahir'den başlayarak yükselmeye başlayan arazinin Boğaz'a bakan yüzü denize dik iner. Doğuda kalan kıyılar Erenköy ve Akyarlar' da denize dik, geri kalan yerler az eğimli ve düzlük alanlardan oluşur (Gnkur., 2002: 6-7). Bozcaada, Seddülbahir'den 24 km. güneybatıda, Boğazın dışında ve Anadolu kıyısından 5 km. batıda, 40 km² yüz ölçüme sahip, en yüksek yeri Göztepe 192 m. olan bir adadır. Kıyılar sığ ve kayalıktır. Gökçeada, Gelibolu Yarımadası'ndan 18 km. batıda, 279,240 km² yüz ölçüme sahip, en yüksek yeri Tepeköy 678 m. olan bir adadır.

Boğazın doğal yapısı ve İstihkâmlar, Boğaza denizden yapılacak bir taarruzu çok zorlaştırır. Boğaza giren gemilerin kanalize olmaları sebebi ile bordo düzeninde muharebeye girecek gemi sayısını sınırlar. Boğazdaki üst akıntı, küçük gemilerin hareketini sınırlar. Akıntının hızı arttığında mayın dökme ve arama faaliyetleri zorlaşır. Alt akıntı denizaltı faaliyetlerini sınırlar. Görüş açısından, meteorolojik koşulların uygun olması gereklidir. Bununla beraber; Boğaz sularının derin oluşu büyük savaş gemilerinin hareketini sınırlamaz. Erenköy koyu, Hamidiye Tabyası'nın ölü alanında olduğundan ulaşılabildiği takdirde düşman filosu için sığınma ve hazırlanma yeri olabilir (Gnkur., 2002: 8-9).

a. Türk Ordusunun Harekât Planı

Boğaz, denizden ve karadan gelecek taarruzlara karşı çeşitli bölgelere ayrılmıştır (Gnkur., 2002: 13-15):

(1) Denizden Gelecek Taarruzlara Karşı Harekât Planı

Denizden yapılacak taarruzlara karşı harekât alanı başlıca dört bölgeye ayrılmıştır. Türk birliklerinin yerleri Kroki-1'dedir (Gnkur., 2002: 274).¹

Kroki-1: Denizden Gelecek Taarruzlara Karşı Türk Birliklerinin Yerleri

¹. İkinci Bölge Obüs Bölgesi krokide gösterilmemiştir.

(a) Birinci Bölge Boğaz Girişi

Düşman donanmasının giriş bölgesinden geçmesine engel olmakla görevli, 5'inci Ağır Topçu Alayı, Yenişehir ve Seddülbahir Tabyalarının yakın savunmaları için birer piyade bölüğü ve üç ışıldaktan müteşekkil bir birliktir.

(b) İkinci Bölge Obüs Bölgesi

Giriş bölgesinden geçen düşman donanmasının, merkez tabyalarının büyük toplarının ateşlerinden etkilenmeden Erenköy koyunda demirlemesini veya bu bölgeyi üs olarak kullanarak taarruz hazırlıklarını tamamlamasını önlemekle görevli 8'inci Ağır Topçu Alayı, Bağımsız Ağır Numune Topçu Taburu ve bir ışıldaktan müteşekkil bir birliktir.

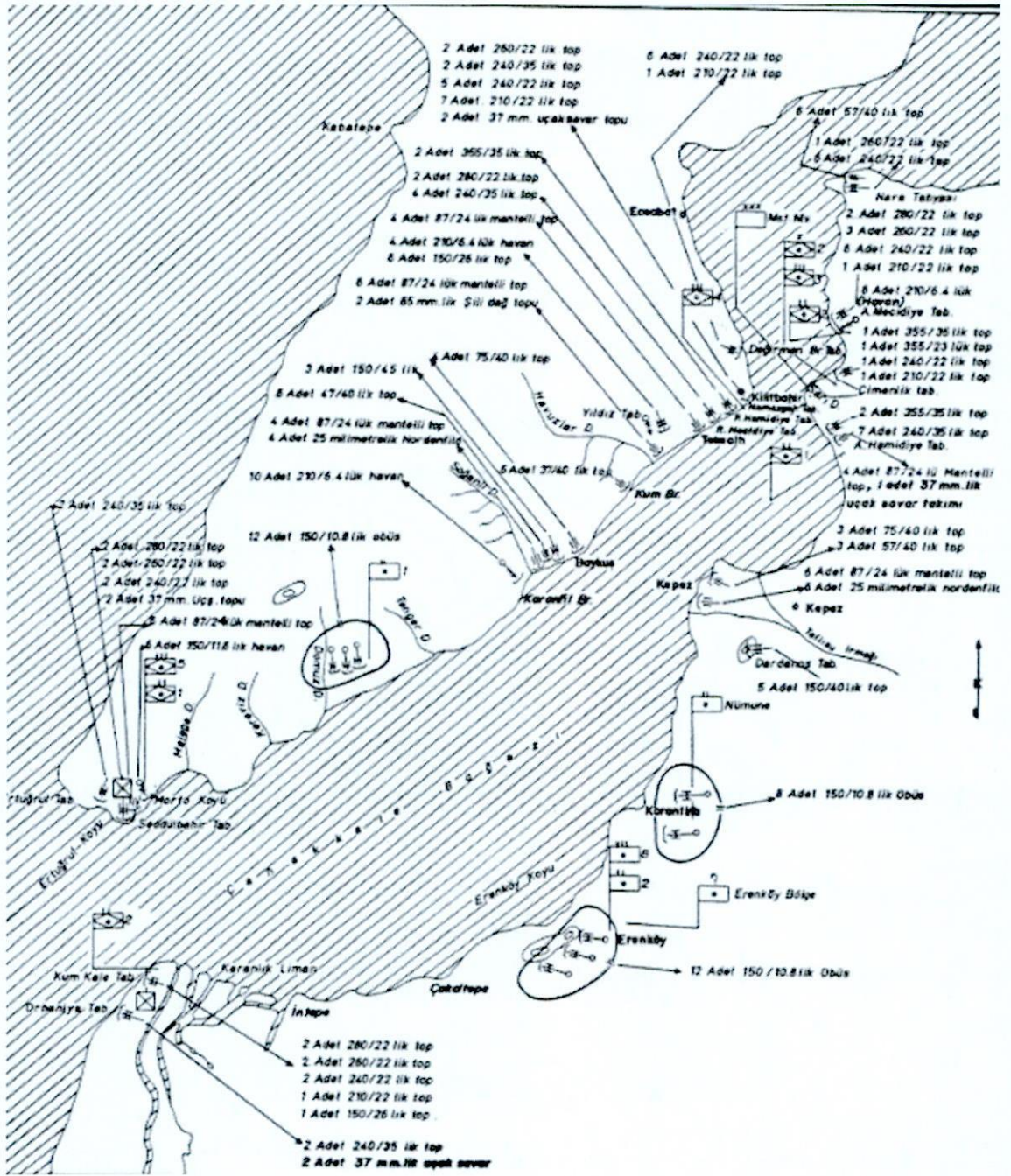
(c) Üçüncü Bölge Kepez - Soğanlı Bölgesi

Set bataryaları ile korunan mayın hatlarından oluşan bu bölgede, set bataryalarının görevi döşenen mayınların temizlenmesini engellemektir. İki gruptan oluşan bölgede Kepez Grubu, 3'üncü Ağır Topçu Alayı 2'nci Ağır Topçu Taburunun 2'nci Ağır Bataryası, 5'inci ve 9'uncu Bataryalarla, bir obüs takımı ve iki ışıldaktan; Havuzlar ve Soğanlı Grubu, 4'üncü Ağır Topçu Alayı, 2'nci Ağır Topçu Taburu, 8'inci Batarya, bir havan bataryası ve bir ışıldaktan müteşekkil bir birliktir.

(ç) Dördüncü Bölge Çanakkale - Kilitbahir Bölgesi

Anadolu Hamidiye Tabyası ile Kilitbahir Tabyalar Grubundan oluşan en etkin muharebe gücüne sahip bu bölgenin görevi, düşman donanmasının Marmara Denizi'ne girmesini engellemektir. Çanakkale Grubu, Nara, Mecidiye, Çimenlik, Hamidiye tabyalarına ait bataryalar ve iki ışıldak; Kilitbahir Grubu, Değirmen Burnu, Namazgah, Hamidiye, Mecidiye ve Yıldız tabyalarındaki topçu birlikleri ve bir ışıldaktan kuruludur.

Denizden yapılacak taarruzlara karşı, harekât alanında bulunan toplara ait detaylar Kroki-2'dedir (Gnkur., 2002: 275).

Kroki-2: Türk Topçu Birlikleri Detayı

(2) Karadan Gelecek Taarruzlara Karşı Harekât Planı

Boğazların karadan gelecek taarruzlara karşı savunma sorumluluğu, Mareşal Liman Von Sanders komutasındaki 5'inci Orduya verilmiştir. 5'inci Ordu, Gelibolu Yarımadası'nda Kavak Suyu ile Anadolu kesiminde Beşigeler arasında 150 km.lik kıyı şeridinde ayrı iki grup halinde

tertiplenmiştir. 25 Nisan 1915 sabahı çıkarmanın yapıldığı anda birliklerin durumu şöyledir (Gnkur., 2002: 52):

- Ordu karargahı ve bağlıları: Gelibolu'da, Bağımsız Süvari Tugayı, Bolayır doğusunda, Enez'e kadar kıyı kesiminde gözetleme ve örtme görevindedir.

- 5'inci Piyade Tümeni: Takviyeli bir taburu Kocaçimen dolayında, kalan büyük kısım Eksamil - Kavak kesimindedir.

- 3'üncü Kolordu: Bolayır'dan başlayarak Gelibolu Yarımadası'nı korumakla görevlidir ve karargahı Gelibolu'dadır.

- 7'nci Tümen: Karargahıyla Gelibolu'da, emrinde bulunan Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu, Bolayır hizasından Deliyani Limanı (hariç) Koyun Limanı (dahil) arasını gözetleme görevinde; Koyun Limanı (hariç) Ağildere (hariç) arası da 77'nci Alayın bir taburu tarafından gözetlenmektedir.

- 9'uncu Tümen: Ağildere'den Gelibolu Yarımadası kıyılarını koruma görevindedir.

- 15'inci Kolordu: Karargahı ile Anadolu yakasında Kalvert Çiftliği'ndedir.

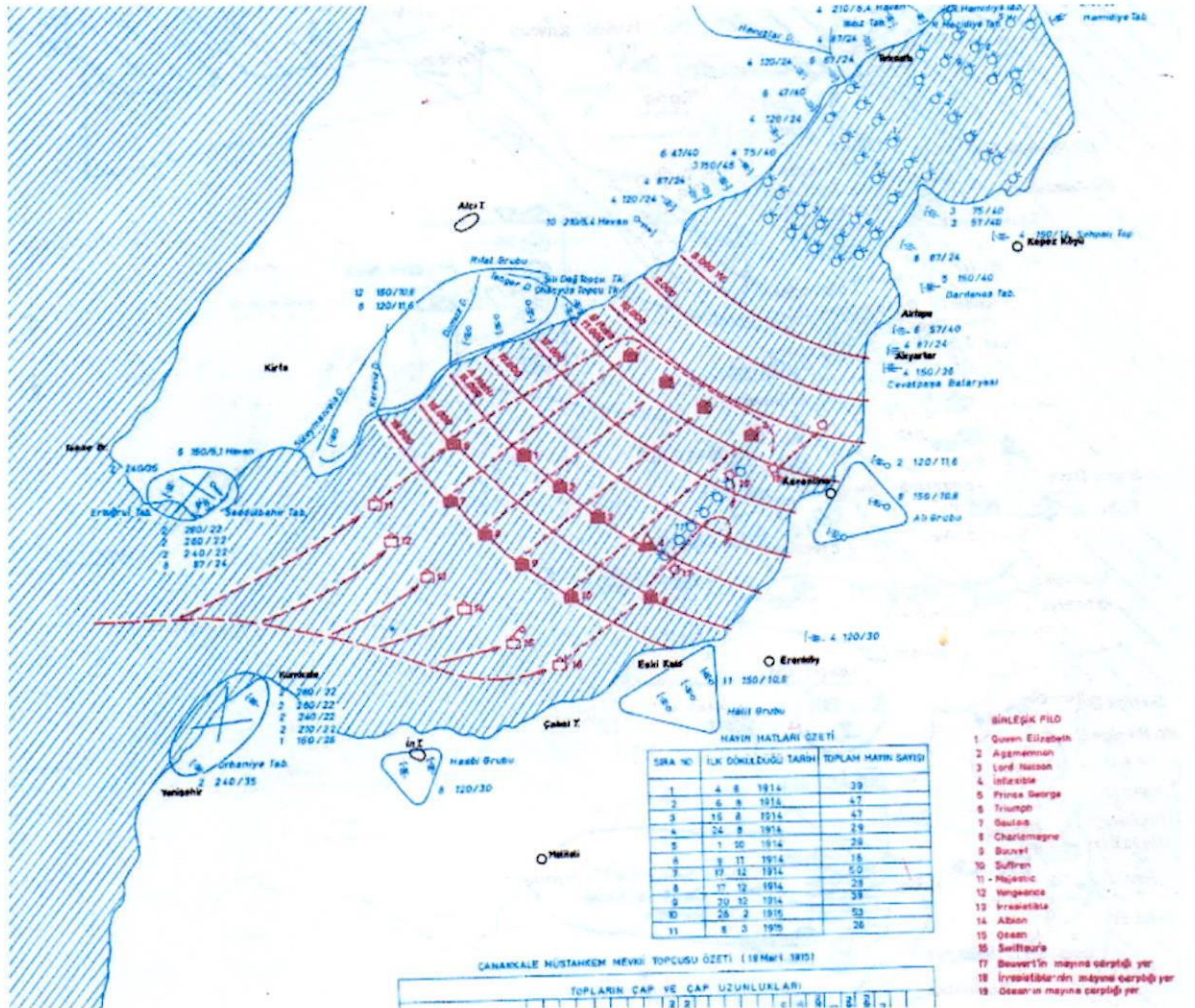
- 3'üncü Tümen (32'nci, 46'ncı Alay ve topçu taburları): Sarıçalı dolayında, 31'inci Alayı ve diğerleri Halileli - İntepe ve Kumkale bölgesinde ve 39'uncu Alayı Çıplak - Yenişehir - Yeniköy bölgesinde, gerektiğinde Truva Harabesi - Menderes Çayı doğusunda savunma düzeni alacak şekilde bulunmaktadır.

- 11'inci Tümen: 32'nci ve 127'nci Alay da, Geyikli doğusunda, 126'nci Alay Mahmudiye – Üvecik'tedir.

Seferberlik planlarının uygulamaya konması ile birlikte, bir yandan muharip birlikler tamamlanmaya çalışılırken bir yandan da süvari, istihkâm, sıhhiye bölükleriyle muhabere takım ve ekmekçi müfrezeleri gibi, barışta bulunmayan birlikler oluşturulmaktadır.

b. Düşman Kuvvetleri

İtilâf Devletleri Donanması, Boğazın girişindeki tabyaları imha etmek maksadıyla 5 Kasım 1914 tarihinde, iki denizaltı ve 28 gemi ile taarruza eder. Gemilerdeki toplam top sayısı 68 adettir. Savaş devam ettiği sürede savaşa katılan gemi sayısı artmıştır. 18 Mart 1915 günü, muharebelerde kullanılmak üzere, İtilâf Devletlerinin değişik boyutlarda toplam 231 adet gemisi ve 1,155 adet topu bulunmaktadır. Sadece 16 büyük zırhlıdaki top sayısı 712 adettir. Düşman kuvvetlerine ait 16 büyük zırhlının durumu Kroki-3'te verilmiştir (Gnkur., 2002: 278).

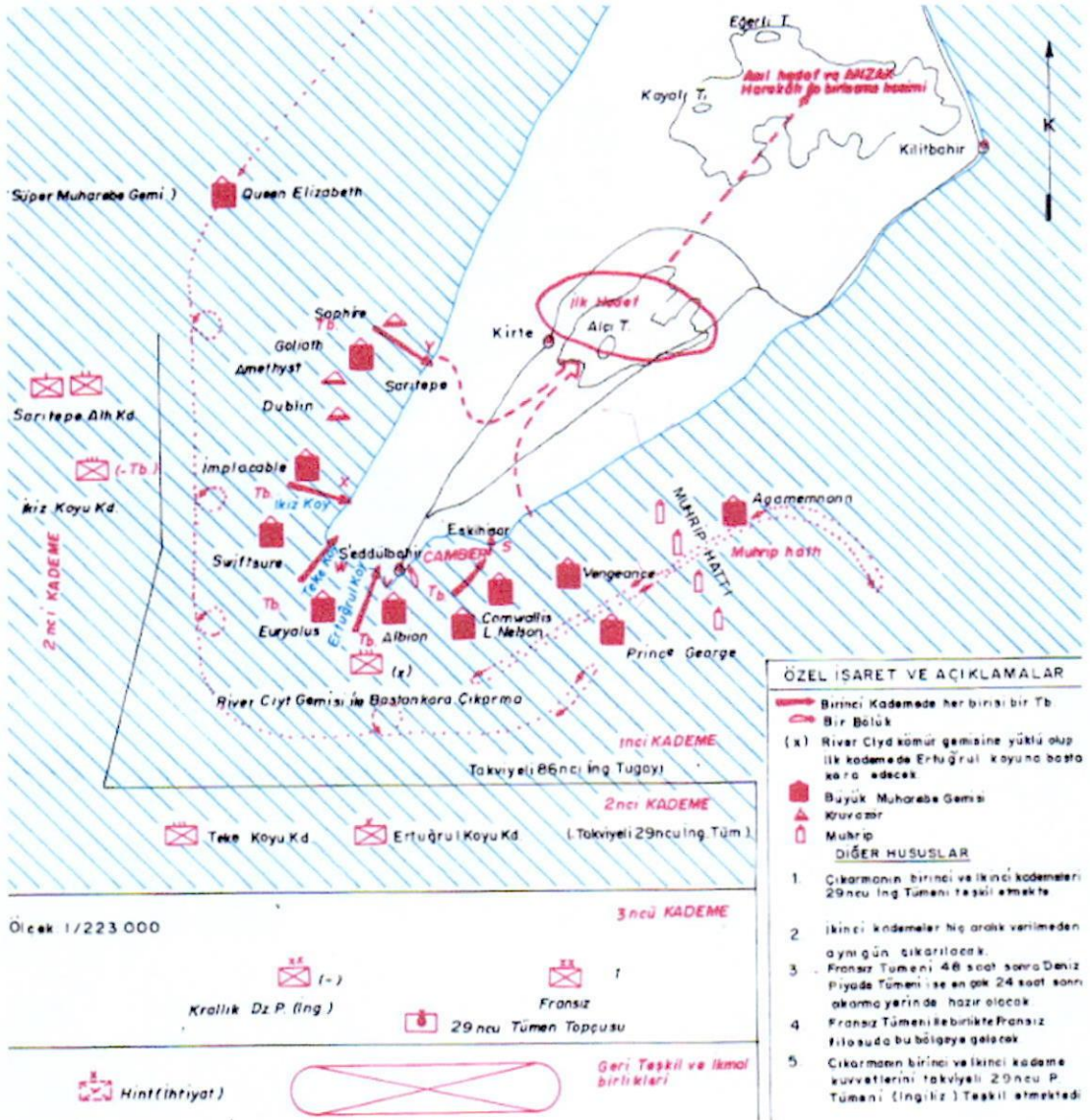

Kroki-3: 18 Mart 1915 Düşman Durumu

Boğaza giren 40 kadar gemiden üç tanesi batırılmış, sekizi de ağır hasar almıştır. 16 büyük zırhlıda bulunan toplardan 279 tanesi, 18 Mart

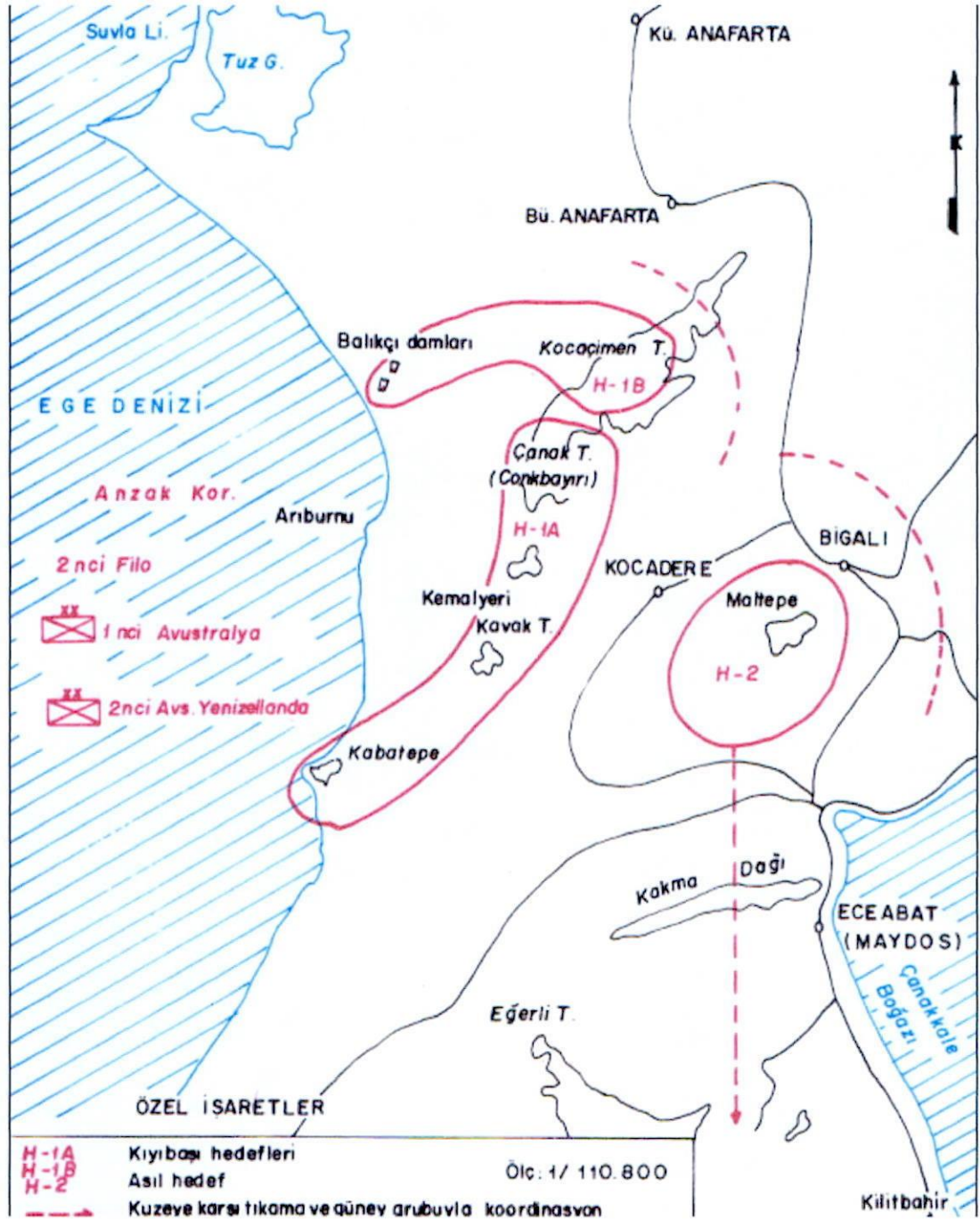
Savaşı'na katılarak yedi saatlik bombardımanda bulunmuşlar; Türk tabyalarına yaklaşık 6.000 top mermisi atmışlardır (Bilgin, 2007).

İtilâf Devletleri, 25 Nisan 1915'te başlayan kara savaşlarında kullanmak maksadıyla; 84 gemi, 75,056 asker, 22,771 hayvan ve 3,081 araç tahsis etmişlerdir. 15,000 kişilik bir kuvvetle, üçü asıl beşi aldatma maksatlı toplam sekiz yere çıkarma yapmışlardır. İngiliz ve Fransız kuvvetlerine ait çıkarma yerleri ve hedefleri Kroki-4'tedir (Gnkur., 2002: 298).

Kroki-4: İngiliz - Fransız Çıkarma Yerleri ve Hedefleri

Kanlısirt'a üç saat boyunca yapılan bombardımanda düşen top mermisi miktarı 17,000'dir. 19 Mayıs saldırılarında, bir günde Anzakların makineli tüfeklerle attığı mermi sayısı 948,000 adede ulaşmıştır. Anzak kuvvetlerine ait çıkarma yerleri ve hedefleri Kroki-5'tedir (Gnkur., 2002: 291).

Kroki-5: Anzak Çıkarma Yerleri ve Hedefleri

İtilâf Devletleri, Gelibolu'dan çekilirken 20,000 ile 40,000 arası personel kaybı tahmin etmelerine rağmen; personel kaybı vermeden; sadece 9,000 at, katır, eşek; 2,000 araba, 200 ağır top bırakarak çekilmişlerdir. Bu da; Türk tarafının savunma amacıyla olduğunu, taarruz için yeterli imkanlara sahip olmadığını, düşmanın bir an önce çekilmesini ve cephenin kapanmasını istediğini göstermektedir (Bilgin, 2007).

10. DİĞER CEPHELER

Almanya'nın Osmanlı Devleti'nden beklentisi İngiltere ve Rusya'yı oyalayarak Almanya ve Avusturya'nın yükünü hafifletmesidir. Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheleri tali cepheler olarak görmeleri sebebiyle, Mareşal Goltz'un ifade ettiği gibi Türk Ordusundan taarruza yönelik bir vazife beklemiyorlardı (Mayakuşu'ndan aktaran Aktaş, 2001). Buna rağmen ekonomisi ve askerî gücü yeterli olmayan ve Almanya'nın direk desteğine ihtiyacı olan Osmanlı Devleti, bir düzine kadar cephede bir milyona yakın evladı ile savaşa katılarak savaşa sonuçları itibarı ile Almanların beklentisinin çok üzerinde tesir etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Muharebeleri'ne devam ettiği süreçte savaştığı diğer önemli olan cepheler şunlardır:

a. Kafkas Cephesi

Kafkas veya Doğu Cephesi adı verilen harekât alanı, Güney Kafkasya, İran Azerbaycan'ı ve Doğu Anadolu'yu içine almaktadır. Cephe Türk - Rus sınırı ve Rus işgali altındaki İran sınırı ile yaklaşık olarak 1,000 km uzunluktadır. En önemli özelliği, sarp arazi kesimi ve iklim şartlarının elverişsizliğidir. Türk birlikleri; 9'uncu ve 11'inci Kolordular, 13'üncü Kolordu Karargahı ve 37'nci Tümen, Van Seyyar Jandarma Tümeni, Van İhtiyat Süvari Tugayı, 2'nci Nizamiye Süvari Tümeni, İhtiyat Süvari Kolordusu (1'inci, 2'nci, 3'üncü ve 4'üncü Tümenler) ve Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığı emrinde toplam olarak 150,000 kişiden oluşmaktadır (Gnkur., 1985: 153-154).

Rusların başlangıçta Osmanlı sınırında üç kolorduları olduğu halde; Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalarak savaşa girmeyeceğini düşündüklerinden,

iki kolordularını Avrupa'ya sevk etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde genel seferberliğin ilanı ile, tekrar sınıra asker toplamak zorunda kalmışlardır. Buna göre; Rus Kafkas Ordusu Sahil Grubu, Oltu Grubu, Sarıkamış Grubu, Erivan Grubu, Azerbaycan Grubu, Kars Kalesi seyyar kuvveti ve ordu ihtiyatı olacak şekilde tertiplenmiştir. Savaş başladığı anda Rus'ların Kafkasya mntıkasında toplam 160,000 kişilik birlikleri vardır. Piyade tümenlerinde ikişer piyade ve birer topçu tugayı bulunmaktadır. Topçu taburları, 18 Toplu 3 bataryadan müteşekkil olması sebebiyle tümenlerinde, 16 adet piyade taburu ve 48 adet top bulunması anlamını taşır. Topların menzilleri Türk topçu birliklerinin mesafesini aşan Rus Kafkas Ordusu, Türkistan birliklerinden takviye edilme imkanına da sahiptir (Gnkur., 1970: 236).

b. Sina, Yemen ve Irak Cepheleri

İngilizler açısından Hindistan yolunun açık kalması, Mısır'a ve Süveyş Kanalı'na sahip olunmasına bağlıdır. İşgal edilen alanda petrol yataklarının bulunması ve karadan kuzeye hareket ederek Rus ordusu ile birleşme fikri, cephenin önemini artırmaktadır. Seferberlik öncesi bu cephede 2'nci Ordu Müfettişliği, 6'ncı Kolordu (16'ncı, 24'üncü ve 26'nci Tümenler), 8'inci Kolordu (23'üncü, 25'inci ve 27'nci Tümenler), 4'üncü Ordu Müfettişliği, 12'nci Kolordu (35'inci ve 36'nci Tümenler) ve 13'üncü Kolordu (37'nci ve 38'inci Tümenler) bulunmaktadır. Seferberlik en çok bu cepheyi etkilemiştir. Seferberlin ilanı ile 12'nci Kolordu 2'nci Ordu, 13'üncü Kolordu 3'üncü Ordu emrine girmiş ve 4'üncü Ordu Müfettişliği de Irak ve Havalisi Komutanlığı adını almıştır. Kanal Harekâtı'na karar verilmesi sonucunda, 12'nci Kolordu'nun İstanbul'a hareketi durdurulmuştur. Ayrıca Jandarma ve Sınır Birlikleri, 7'nci Bağımsız Yemen Kolordusu (39'uncu ve 40'inci Tümenler), Bağımsız 21 ve 22'nci Tümenleri de Irak ve Havalisi Komutanlığı emrine verilmiştir. 1915 yılında bu cephe Filistin ve Hicazı da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Türk tarafınca yapılamayacağı belirtilmesine rağmen; Almanya'nın ısrarı ile iki defa Kanal Harekâtı düzenlenmiştir. Yapılan harekâta kaybedilen personel haricinde bir şey elde edilememiş, Çanakkale de dahil diğer cephelerde kullanılabilecek kuvvetler burada kullanılmıştır (Gnkur., 1970: 238).

İngilizler Mısır'ı elde bulundurmak ve Irak'taki petrol yataklarını korumak maksadıyla Hindistan, Avustralya ve Yeni Zellanda birliklerinden faydalanmaktadır. Başlangıçta her t mende     piyade ve bir süvari tugayı, iki istih  m b l   , bir tahkimat taburu, nakliye kolları, sıhhiye birliği ve muhabere b l    olacak şekilde burada bulunan 20,000 kişilik kuvvet; Lancshire Tümeni, 10'uncu ve 11'inci Tümenler, topçu ve fenn  birliklerle takviyeli 6'ncı İngiliz Tümeni, bir Avustralya tümeni ve bir Yeni Zellanda tugayına ilave olarak dokuz gemili İngiliz ve Fransız donanması, bir İngiliz U ak B l    ve bir Fransız uçak müfrezesi olacak şekilde tertiplenerek 30,000 kişilik bir güce ulaşmıştır (Gnkur., 1970: 238-239; Gnkur., 1985: 158-159).

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN LOJİSTİK SİSTEMİ

Çanakkale Cephesi'nde yapılan lojistik faaliyetlerin de esasını teşkil eden Türk Ordusu lojistik teşkilâtı, lojistik faaliyetleri etkileyen ülke ekonomisi, sanayi, uygulamaya yönelik emir ve kararlar bu bölümde ele alınacaktır.

1. OSMANLI DEVLETİ'NİN LOJİSTİK SİSTEMİNİ BELİRLEYEN

ETKENLER

a. Genel

Birinci Dünya Savaşı'na girmeden önce Alman Menzil Teşkilâtı ile ilgili talimnameler tercüme edilerek Osmanlı sistemi hazırlanmaya gayret edilmiştir. Balkan Savaşları'na yetişmeyen yenilikler, Birinci Dünya Savaşı'na kadar nispeten düzenlenmiştir. Harp öncesi planlanmış olmasına rağmen; seferberlik ve yığınaklanma planlarının, siyasi durumun, müttefik planlarının ve Başkomutanlık kararlarının sürekli değişmesi neticesinde, lojistik faaliyetlere gecikme, kısıtlı kaynaklar ve ihtiyacı karşılamayan teşkilât yapısı ile başlanmıştır (Gnkur., 1971:452).

Bir tarım ülkesi olan Osmanlı Devleti'nde, tütün, üzüm, ipek, fındık, pamuk, arpa, tiftik, ipek kozası, afyon, incir, halı ve maden ihraç edilirken sanayiye dayalı mamullerin hemen hemen büyük kısmı ithal edilerek karşılanmaktadır. Tarım, ticaret ve sanayinin mevcut durumu depolama, ulaştırma, gümrükleme, dağıtım gibi lojistiğe ait faaliyetlerin yapılmasını sınırlı da olsa gerekli kılmaktadır.

b. Sanayi

Sanayi, batılı devletlerde olduğu gibi gelişmiş değildir. Hammadde tedariki, depolama, üretim, paketleme, envanter yönetimi, dağıtım, ulaştırma, sipariş takibi, bakım ve onarım gibi lojistik faaliyetler, sanayi ve teknoloji

altyapısı ile doğru orantılı olması sebebi ile, Osmanlı Devleti'nde çok sınırlıdır. Ülke, sanayi ürünleri açısından bir pazar niteliğindedir. Başkentte ve bazı büyük şehirlerde depolama ve dağıtım faaliyetleri yapılırken ülke içine dağıtım büyük oranda yapılmamaktadır. 1908'de Meşrutiyet'in ilanını takiben sanayileşme adına gelişmeler olmuştur (İnalçık, 2004: 1037). 1912-1913 yıllarında Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati (Geçici Mahiyette, Sanayiye Özendirme Yasası)'nin çıkması, kötü gidişatı biraz da olsa düzeltmiştir. Lojistik faaliyetlerin itici gücü olan ve Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcına kadar kurulan sanayi şirketleri ve ödenmiş sermayeleri Tablo-2'de verilmiştir.

Tablo-2: 1908 - 1914 Yılları Kurulan Sanayi Şirketleri (Gnkur.,1985)

Sene	Milli Sermaye		Yabancı Sermaye	
	Sayı	Milyon kuruş	Sayı	Milyon kuruş
1908	2	7.6	2	51.1
1909	4	24.6	2	47.3
1910	8	20.3	4	78.1
1911	3	11.9	3	54.4
1912	4	48	2	40.7
1913	8	17.6	1	1.2
1914	3	4.2	-	-

Tablo-2'den de görüleceği üzere, genel olarak kurulan sanayi şirketi sayısı azdır. 1912 yılında sanayi özendirme yasası, özellikle milli kuruluşların yatırım yapmalarını sağlamış olsa da; 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile milli sermayeye dayalı yatırımlar yavaşlamış, yabancı sermayeye dayalı yatırımlar ise tamamen kesilmiştir.

1913 ve 1915 yıllarında sektörlere göre; kurulmuş, işler durumda olan ve veri alınan sanayi şirketlerinin toplam üretim değerlerine ait detay EK-A'da verilmiştir (Ökçün,1997: 25-27). Osmanlı Devleti'nin sanayisi, yakın civara ait üretimin işlenerek tüketim mallarına dönüştürülmesine dayanmaktadır. Bu sanayi kollarının ihtiyacı olan hammadde ülke içinde üretilse bile kullanılan makineler ve ara mallar yurt dışından getirilmektedir. Örneğin, pamuk yurt içinde üretildiği halde, iplik büyük oranda yurt dışından alınarak ihtiyaç karşılanmıştır. Başlıca gelişen sanayi kolları Tablo-3'te verilmiştir (Ökçün,1997: 27).

Tablo-3: 1913-15 Yılları Sektörlere Göre Sanayi Şirketleri Üretim Değerleri

SANAYİ TÜRÜ	ÜRETİM DEĞERİ (milyon kuruş)	
	1913	1915
Gıda	459.64	531.9
Toprak	13.38	2.68
Deri	31.98	62.58
Ağaç	11.06	5.92
Dokuma	100.26	90.79
Kırtasiye	37.54	46.19
Kimya	16.94	16.0

Tablo-3'ten de görüleceği üzere; gıda, toprak, deri, ağaç, dokuma, kırtasiye ve kimya sanayi gelişen sektörlerdir. 1915 yılında yapılan üretimin % 70.3'ü gıda sektörüne aittir. Tarım ile birlikte diğer sanayi sektörlerine göre biraz daha gelişmiş olan gıda sektörü sayesinde; ordu, Çanakkale Cephesi'nde temel gıda maddeleri açısından iâşe problemi çekmemiştir. İkinci oranda gelişmiş olan dokuma sektörü %11.9'luk bir paya sahiptir. Bununla beraber; sektörün ana hammaddesi pamuk ülke içinde üretilmesine rağmen; ip ve dokuma tezgahları ithalat yolu ile tedarik edildiği için sektör dışa bağımlıdır.

Sanayi şirketlerinin büyük kısmı azınlıkların idaresindedir. Sanayinin millileştirilmesi adına, aynı zamanda ordu ihtiyacını karşılamak üzere; askeri fabrikalar, değirmenler ve imâlathanelerin kurulduğu görülmektedir. Harp sanayinin gerekliliğini idrak ederek imkanlar dahilinde geliştirme gayretine giren Osmanlı Devleti'nde, askeri fabrikaların varlığı öz kaynakların kullanımı ve silahlı kuvvetlerdeki lojistik faaliyetlerin gelişimi açısından büyük öneme sahiptir. Bu maksatla Askeri Fabrikaların (İmâlatı Harbiye) kurulması ve işletilmesi için bütçeden ödenek ayrılmıştır. 1914 yılı genel bütçesinden ayrılan ödenekler EK-B'dedir. Düyun-u Umumiye ve Genel Borçlar için % 44, MSB için % 17.6 pay ayrılırken; Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğüne, 45,061,309 kuruş ile % 1.3 nispetinde bir ödenek ayrıldığı görülmektedir. Yüzde olarak küçük gibi gözükse de milli bütçeden doğrudan pay alması ve diğer birçok devlet kurumundan fazla ödenek ayrılması verilen önemin bir

göstergesidir. Askeri fabrikaların ödeneklerine ait harcama kalemleri Tablo-4'tedir (Gnkur.,1985).

Tablo-4: 1914 Yılı Askeri Fabrikalar Ödeneği

Fasıl	Madde	Ödenek Çeşidi	Ödenek (Kuruş)
1		Merkezi İdare Askeri Personel Maaşları	469,600
2		Sivil Personel Maaşları	711,180
3	1	Merkez Levazım Döşeme	10,000
	2	Aydınlatma	25,000
	3	Isıtma	7,000
	4	Kırtasiye	5,000
4		Barut Memurları Maaşları	345,306
5		Sanayi Alayı, Muhafız Bölüğü ve Ulaştırma Vapuru	1,414,968
6		Zeytinburnu Hastanesi	354,159
7	1	Fabrikalardaki Askeri ve Sivil Personel Maaşları	3,949,200
	2	Yabancı Ustalar	631,608
	3	Merkez Sıhhiye Heyeti	73,800
	4	Fabrikalar Rusumhanesi	138,600
8	1	Genel Masraflar, Devamlı Masraflar, Tayin Bedeli, Yakacak ve Hayvan Yemi	2,143,003
	2	Giyecek	574,400
	3	Teçhizat	146,634
9	1	Yapılacak Savaş Mermisi Masrafları	29,854,370
	2	Yapılacak ve Onarılacak Alet-Edevat Masrafı	740,000
	3	Onarım ve İnşaat	343,899
	4	Öteberi	119,482
	5	Basılı Evrak	10,000
	6	Harcırah	50,000
	7	Merasim Masrafları	30,000
	8	Tıbbi İlaç	20,000
	9	Silah, Araç ve Gereç Taşınması	30,000
	10	Deneme ve Muayene Masrafı	100,000
	11	Avrupa'ya Gönderilecek Öğrenci Masrafı	144,000
10		Acele Yapılacak Tabanca Fişegi Masrafı	1,500,000
11		Gümrüklerce Ele Geçirilecek Kaçak Silah İhbar Ücreti	100,000

Tablo-4'te, 9 ve 10'uncu fasıllarda bulunan üretim ve ulaştırma faaliyetlerine ait harcamalar, ödenegin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğünün aldığı ödenek ile ürettiği mermiler, tabanca fişekleri, teçhizat ve malzeme, yurt çapında Çanakkale Cephesi de dahil tüm cephelerde kullanılmıştır. Hafif silah ve mühimmatı açısından yeterli miktar ve kaliteye ulaşılsa da, topçu mühimmatında miktar ve kalite açısından istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. İlerleyen zamanda da Alman danışmanların tavsiyeleri ile Alman silah ve mühimmatları tercih edilerek yerli ürünlerin ıslahı yapılamamıştır (Ortaylı, 1983: 85-90).

Birinci Dünya Savaşı'na girerken İmâlat-ı Harbiye, Tablo 5'te verilen emrindeki kurumlar vasıtasıyla imâlat ve onarımın yanı sıra, eskiden kalan mühimmatın kullanılan silahla uyumlu hale getirilmesi, ihtiyaç duyulan ikmal maddelerinin üretimi, bunların taşınması için araba ve koşum takımları yaptıkları görülmektedir (Gnkur., 1985: 137).

Tablo-5: Askeri Fabrikalar Emrindeki Kurumlar 1914

Kurum	Mevki
Askeri Basımevi	İstanbul
Saraçhane Ambarı	
Gülhane Cephane Deposu	
Karaağaç Ambarı	Haliç Çevresi
Piripaşa İstihkâm Ambarı	
Kağıthane Tapa Fabrikası	
Fener Tapa Fabrikası	
Bahariye Tapa Fabrikası	Beyoğlu
Maçka Silahhanesi	
Yıldız Araba Fabrikası	
Yıldız Fenni Teçhizat Deposu	
Tophane Yapım Fabrikası	Bakırköy
Yedikule Deri Fabrikası	
Bakırköy Barut Fabrikası	
Zeytinburnu Mermi Fabrikası	
Uçak Okulu Ambarları	Haydarpaşa ve Adalar
Heybeliada Balıkçı Müfrezesi	
Tevhit Semeri Saraçhanesi	

Tablo-5'te, görüleceği üzere kurumlar ve tesisler İstanbul ve civarındadır. 1915 yılına girildiğinde de durum aynıdır. 1915 yılı itibarı ile İstanbul'da bulunan, İmâlat-ı Harbiye emrindeki kurumlar EK-C'dedir. Savaşın ilerleyen dönemlerinde, tüm kurumların bir merkezde toplanmalarının mahzurları görülerek yurt içerisinde fabrikalar ve tesisler kurulmuştur. Günümüzde de savunma sanayi kuruluşları ve askeri fabrikalar özellikle İç Anadolu çevresinde kurularak emniyete alınmaya çalışılırken; sivil sanayi kuruluşları Osmanlı Devleti zamanında olduğu gibi İstanbul ve Marmara çevresinde yoğunluğunu korumaktadır.

Seferberliğin ilanından sonra, kolorduların küçük çaplı da olsa kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini sağlamak maksadıyla, İmâlat-ı Harbiye kurumlarına kolordulara atölye kurma görevi verilmiştir. Kolordularda kurulan bahse konu atölyeler, geçen zaman içinde onarım işlerine ilave olarak;

ulaştırma kollarına, sıhhiye bölüklerine ve seyyar hastanelere ait araç yapım işlerinde oldukça iyi bir duruma ulaşmışlardır. Özellikle mekkâre ve deve semer imâlathanelerinin üst seviyelere ulaştıkları görülmüştür (Gnkur., 1985: 139). İkmalin uzun sürdüğü düşünöldüğünde, kolorduların bu tip bir imkan ve kabiliyete sahip olmaları lojistik faaliyetler açısından faydalı olmuştur.

İmâlat-ı Harbiye işletme ve kurumlarında verimliliğın ve kalitenin artırılması için çalışanlara yevmiye ve ödöl sisteminin yanı sıra; çift vardiya uygulaması yapılmış, yabancı denetçiler getirilerek fabrikalar denetlettirilmiştir. İş ocaklarının elindeki siparişler bir çok daireyi ilgilendirmektedir ve bütünleme faaliyetleri kapsamında her çeşit ikmal maddesi bulunmaktadır. Fabrikaların farklı komutanlıkların müdahaleleri ile işlerinin bölünmesini engelleyerek yapılan faaliyetin koordineli yürütölebilmesi maksadıyla; Başkomutanlık, Topçu Mühimmat Komisyonu Başkanına tam yetki vererek bilgisi dışında sipariş yapılmamasını tüm kademelere emretmiştir. Yapılan düzenlemeler neticesinde, seferberlik öncesi 5,222 atım top mermisi imal eden Zeytinburnu top fabrikası 1914 yılında 79,176, bir yıl sonra da 202,030 atımlık üretime ulaşmıştır. Zeytinburnu fişek fabrikası, günde beş ton kurşun işler duruma gelmiştir. Aynı şekilde mermi fabrikaları ayda altı milyon piyade mermisi yapabilecek kapasiteye ulaşmıştır (Gnkur., 1985: 135-138). Bununla beraber; kapasite konusunda çözülen problem kendini hammadde ve taşıma araçlarının yetersizliğinde göstermiştir. Örnek olarak; bir cepthane katarının veya gemisinin taşıyabildiğı 4,432 sandık merminin yüklenmesi altı gün almaktadır. Bu süre içinde araçlarla başka bir sevkiyat yapılamaması sebebiyle taşıma faaliyetleri beklemek zorunda kalmıştır. Sorunun çözümü, tedarik zinciri mantığı ile tüm halkaların ıslah edilmesini gerektirmektedir.

c. Tarım

Osmanlı Devleti'nde, lojistik faaliyetlerin yoğunluğunu etkileyen diğeri bir etken de tarımdır. Osmanlı tarımında sanayi bitkilerinden ziyade tahıl ürünleri ön plandadır. Tüm ekili dikili alanlardaki sanayi bitkilerinin üretim içerisindeki payı % 10 civarındadır. Tahılların üretim içindeki payı ortalama

% 65, diğer tarla ürünleri ile birlikte % 70 e ulaşmaktadır. Tarla ürünlerine ait üretim verilerine Tablo-6'da yer verilmiştir (Güran 1997: 18).

Tablo-6: Tarla Ürünleri Ekiliş, Üretim ve Verimi 1914

Ürün	Üretim Alanı (hektar)	Üretim Miktarı (ton)	Değer (bin kuruş)
Tahıl	4,226,227	7,130,020	5,038,409
Sınai bitkileri	163,226	104,353	354,403
Baklagiller	259,031	363,675	238,604
Köklü bitkiler	73,767	179,775	111,866

Tablo-6'dan da görüldüğü üzere; tahıl özellikle de buğday, ülkede büyük miktarda üretilmektedir. Çanakkale Cephesi'nde temel gıda maddeleri açısından ordunun iâşe sorununun olmamasındaki etkenlerden en önemlisi tarımdır. Arpa ile beraber diğer hayvan yemleri de yurttan büyük oranda üretildiği için hayvan yemi de harekât alanlarına yakın yerlerden tedarik edilebilmiştir.

Ülke çapındaki tahıl üretimi, üretim açısından en büyük kalemi oluştururken nüfus yoğunluğu ve üretim kıymeti açısından bölgeler itibarı ile 1914 yılı tahıl üretimi, Tablo-7'de görülmektedir (Gnkr., 1985).

Tablo-7: Bölgeler İtibarı ile Tahıl Üretimi

Bölge	Nüfus (bin)	Üretim Kıymeti (milyon kuruş)
Rumeli	564	234
Marmara	2,204	1,188
Ege	1,761	942
İstanbul	1,238	66
Orta Anadolu	3,636	1,749
Akdeniz	937	487
Karadeniz	2,410	688
Doğu Anadolu	2,574	878

Tablo-7'de Anadolu dışında kalan üretime yer verilmemiştir. Özellikle ilk üç sırada yer alan bölgelerin üretimi, Çanakkale Cephesi'nin desteklenmesi ve lojistik faaliyetler açısından önemlidir. Diğer bölgeler ise nüfusa göre üretim miktarlarının karşılaştırılabilmesi maksadıyla dahil edilmiştir. Çanakkale yöresinde yetiştirilen ürünler ve yapılan hayvancılık

savaşın desteklenmesi açısından büyük öneme sahiptir. Bölgeye ait tarım ve hayvancılık daha detaylı olarak üçüncü bölümde ele alınacaktır.

Tarla ürünleri üretiminde hayvan yemleri de büyük yer tutmaktadır. Hayvancılık tarımla beraber gelişme göstererek en önemli geçim kaynaklarından biri olmuştur. Hayvancılığın gelişmesi sonucu debağ (dericilik) sektörü de gelişen sanayi kollarından biri olmuştur. Başlangıçta tüketim ve taşımacılık amacı ile yapılan hayvancılık, ilerleyen zaman içinde daha ziyade tüketim amaçlı olarak yapıldığı için sığır ve koyun sayısında belirgin bir artış olmuştur. 1914 yılında ve daha sonrasında ülkede yetiştirilen hayvan çeşitleri ve sayıları Tablo-8'de verilmiştir (Güran, 1997: 10).

Tablo-8: Hayvan Türü ve Sayıları

Türü	Sayısı (bin baş)		
	1914	1965	1994
At	626	1,199	437
Katır	80	225	169
Eşek	932	1,971	809
Deve	96	46	2
Sığır	5029	13,203	11,901
Manda	582	1,216	305
Koyun	14,888	33,382	35,646
Kıl keçisi	9,696	15,305	8,767
Tiftik keçisi	2,777	5,500	797
Domuz	37	18	8

Yüzyılın sonuna doğru nüfusa bağlı olarak taşınacak yük miktarı arttığı halde; Tablo-8'de at, katır, eşek ve deve gibi taşımacılık maksadıyla kullanılan hayvanların sayısında, yıllara sari azalma olduğu görülmektedir. Bunun sebebi, savaşın başlangıcından 80 yıl sonra teknolojinin ilerlemesi neticesinde; kara yolu, demir yolu ve hava yolu gibi diğer taşımacılık modlarının yaygınlaşmasıdır. 1914 yılında taşımacılığın hayvan taşımacılığına dayandığı açıkça görülmektedir. Devenin büyük oranda azalmasının sebebi, bu hayvanın etinden çok, taşıma maksatlı kullanılması ve tercih edildiği coğrafyanın ülke sınırları dışında kalmasıdır. Domuz da, gayrimüslim nüfusun büyük oranda sınır dışında kalması sonucu bu türe olan talebin azalması sebebi ile en fazla azalan hayvan türlerinden biridir.

ç. Ticaret

Lojistiği etkileyen faktörlerden bir diğeri de ticarettir. Özellikle dış ticaret, birden çok lojistik faaliyetin yapılmasını gerektirmektedir. Osmanlı dış ticareti incelendiğinde, ihracatın ithalat karşısında açık verdiği görülmektedir. İhraç mallarını büyük oranda tarım ve hayvancılık ürünleri, bunlara bağlı ara mallar ve az da olsa nihai ürünler ile hammaddeler oluştururken; ithalat mallarında en büyük oran her türlü sanayiye ait nihai ürünlerdedir. Buğday önceleri tek başına ihraç edilen kalemler arasında % 10'luk bir paya sahipken muharebe zamanında, ham ve un olarak ithal edilmiştir (Eldem, 1994). Hammadde olarak bir ihraç malı ve gelir kaynağı olan pamuk, pamuk ipliği ve çeşitli giyim eşyaları şeklinde işlenmiş olarak geri alınmaktadır. İhraç malları arasında 1913 yılında % 10.4 ile üzüm ilk sırayı alırken, % 6.8 ile ham ipek ikinci ve % 5.6 ile pamuk üçüncü sıradadır. Teknolojiye dayalı olarak yapılmayan, çalışan insan gücü ile doğru orantılı olan tarım ve hayvancılığa ait ihracat verileri, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve çalışan nüfus silah altına alınması sonucu gerilemiştir. Aynı durum ihraç edilen madenler için de geçerlidir. 1913 yılı verilerine göre, Osmanlı ihracat ve ithalat bileşenleri Tablo-9'da verilmiştir (Pamuk, 1995: 36).

Tablo-9: Osmanlı Dış Ticaret Bileşenleri 1911-1913

İthalat		İhracat	
Mal grupları	%	Mal grupları	%
Gıda Maddeleri (hububat, un, çay, kahve, pirinç, şeker vb.)	31 - 38	Gıda Maddeleri	33 - 35
Hammadde ve ara mallar (kömür, petrol, metal, boya vb.)	6 - 10	Hammaddeler	56 - 58
Her tür iplik (büyük oranda pamuk ipliği)	4	Yarı mamul mallar (işlenmiş deri vb.)	2 - 3
Giyim eşyası	36 - 38		
Yatırım malları (yarısı demir yolu inşaat malzemesi, araç ve gereçleri)	8	Mamul mallar (halı, yünlü mamuller)	6 - 7
Diğer mamul mallar (harp zamanlarında silah ve cephane)	8 - 10		

Tablo-9'da gıda maddelerinin ithalat ve ihracatının yüzde olarak bir birini dengeler nitelikte olduğu, unun ithal edildiği görülmektedir. İhracatın büyük bir kısmı hammaddeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla beraber; satılan hammaddelerin bir kısmı, nihai ürün olarak geri alınmaktadır. Giyim

eşyası ve pamuk ipliği, hammaddesi ülke içinde üretildiği halde, ithal edilen ürünler arasında % 40 - 42 ile en büyük orana sahiptir.

d. İkmal Kaynakları ve Tedarik Faaliyetleri

Seferberliğin ilanı ile birlikte, tedarik faaliyetleri de hızlanmıştır. 1914 yılında ana dış tedarikçi olan Almanya ile aradaki yollar açılmadığı için daha ziyade iç kaynaklara ağırlık verilmiştir. Dış tedarikçiler etkin olarak 1916 yılı itibarı ile kullanılmaya başlanmıştır. Yiyecek, giyecek, yem ve yakacak yurt içinden tedarik edilirken özellikle silah, araç, gereç, benzin ve mühimmat açısından dış kaynaklara ihtiyaç duyulmuştur (Gnkur., 2002: 237).

13 Ekim 1914'te Levazım Dairesinin uyarısı sonucu harekât şube tarafından, idari ve lojistik faaliyetlerle ilgili ordu bölgelerine açıklık getirilmiştir. Harbe girmeye karar veren Osmanlı Devleti'nin bu tarihe kadar lojistik planlaması gerçek anlamda hazırlanmış değildir. Seyyar ordu birlikleri ile müstahkem mevkillerin sefer ihtiyaçları bir yana, günlük bütünleme faaliyetlerinin yapılabilmesi için harekât mevcudunun tüketimine esas miktar bile saptanamamıştır (Gnkur.,1970: 186-195). Bunlara ilave olarak; işletim hakları yabancıların elinde olan taşıma modları üzerinde otorite teşkil edilerek bir protokole bağlanamamıştır. Özellikle silah ve mühimmat dağıtımında problemlerle karşılaşılmaktadır. Örneğin Romanya üzerinden gelen 25 vagon mühimmatın ülke içindeki işletme hakkı yabancılarda olan demir yolları vasıtasıyla dağıtımı için izin belgesi gerekli olmuş bu da işleri geciktirmiştir (Gnkur., 1985: 136). Bu konuda günümüz için çıkarılacak en önemli husus; stratejik öneme sahip alanlar özelleştirilirken harp zamanı uyulması gereken kurallar önceden göz önüne alınmalıdır.

Tedarik faaliyetlerinin bir esasa bağlanıp hızlandırılması maksadıyla, Başkomutanlık tarafından Genel Karargahta Esliha Müfettişliği Umumiliği (Ordudonatım Silah ve Mühimmat Şubesi) satın alınacak malzemelerin sipariş listelerinin hazırlanmasıyla görevlendirilmiştir. Esliha Müfettişliği Umumiliği, İmâlatı Harbiye Müdüriyeti, topçu, piyade ve Deniz Kuvvetleri muayene örgütleri ile yapacağı işleri koordine etmesi görevinin ilk aşamasını

oluşturmaktadır. Müteakiben Genel Karargah ve Ordudonatım Dairesi yetkilileri ile birlikte siparişi yapılacak silah, araç veya mühimmatın; ateş idare/ölçü aletlerinin belirlenmesi, yurt içi imkanlarla yapılabilirliği, bakım ve onarımları, bahse konu malzemenin taktik ihtiyaçları karşılaması yönünden son muayenesi, uygun olduğu belirlenen malzemenin ve malzemeye ait yedek parçaların takibi, malzemelerin yerinde muayene ve kabulü, gelen malzemenin teslimi, yeni çap ve cinsten ihtiyaçların belirlenmesi ve bu malzemeye ait yaklaşık değer tespiti faaliyetleri yapılmıştır (Gnkur., 1985: 235).

İç tedarik kaynakları yetersiz olan Osmanlı Devleti'nin büyük oranda dışarıdan alım yapması gereklidir. Yurt içi tedarik esnasında büyük güçlükler yaşanırken yurt dışı tedarik faaliyetleri açısından durum farklı değildir. Osmanlı Devleti, iç işleyişte kendini yoğun bir bürokrasi ile sınırlamıştır. Harbiye Nezaretinden yayınlanan genelgeye göre; yurt dışı silah veya mühimmat alımına ait bir sipariş önerisi, öncelikle bizzat Harbiye Nazırı tarafından incelenir, müteakiben görüşleri alınmak üzere Harbiye Dairesi Başkanlığına sevk edilirdi. Harbiye Dairesi Başkanlığı, öneriyi görüşleri ile birlikte siparişin düzenlenmesi için Esliha Müfettişliği Umumiliğine gönderir, Esliha Müfettişliği Umumiliği ilgili sipariş için üç kopya Almanca ve iki kopya Türkçe liste hazırlayarak müsveddeleri ile kontrol edilmek üzere Harbiye Dairesine yollardı. Burada nihai şeklini alan sipariş ilgili ülkenin Harbiye Nezaretine ulaştırılmak üzere Harbiye Nezaretine geri gönderilirdi. Yapılan askeri yardım anlaşmasından sonra, Almanya ile ilişkiler düzenlenirken sınırlamalar daha da artmıştır. Bu ülkeden tedarik edilecek malzemeler, listesi Prusya Harbiye Nezaretinin tefrik ettiği irtibat subayına verilmek suretiyle istenmesi kararlaştırılmıştır. Bunun dışında herhangi bir özel teşebbüs vasıtası ile sipariş verilmemesi istenmiştir (Gnkur., 1985: 235-236).

Alman askeri yardımı Osmanlıya tahsis edilen bir nimet değildir. Tophane'de Martini benzeri tüfekler yapılabilirdi, Baruthane'de barut imal edilebilirdi ve bunların geliştirilmesi gerektiği halde; Alman danışmanların teşviki ile Alman ittifakının bir bedeli olarak yerli sanayi yerine Alman olanlar

tercih edilmiştir (Ortaylı, 1983: 120-121). Almanya bir taşla iki kuş vurarak, ihtiyaç duyduğu hammadde kaynağı ve pazarı aynı anda bulmuştur.

Almanya'dan gelen ikmal maddelerinin yurt içinde İstanbul ile Edirne arasındaki indirme istasyonlarında yığılma olasılığını engelleyerek boşaltma işlemini hızlandırmak maksadıyla, Başkomutanlık 3'üncü Şubesi ikaz edilmesi gereklidir. Bu şubenin gayretleri ile, teslim - tesellüm belgelerinin hazırlanması, malzemelerin en kısa sürede işleminin yapılması, müteakiben Osmanlı tesellüm komisyonunca belgelerde belirtilene göre muayene edilerek malzeme kabul edilmesi sağlanmıştır. Tesellüm komisyonu, Levazım Dairesi Başkanlığı, Ordudonatım Başkanlığı İkinci Şubesi, Silahlar Genel Müfettişliği Karargahı, İstihkâm, Muhabere, Ulaştırma ve Silahlar Genel Müfettişliği fabrikalarından katılan personelden teşkil edilmiştir. İşlemlerin sonunda tutulan tutanakların kopyaları, Harbiye Nezaretinde görevli Alman Sahra Deniz yolları temsilcisine ve Menzil Genel Müfettişliğine gönderilmesi esasa bağlanmıştır. (Gnkur., 1985: 235-237).

Almanya ve Avusturya'dan alım yapılırken, Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan'dan durumları yetersiz olduğu için yeterli alım yapılamamıştır (Gnkur., 1985: 237-239; Gnkur., 2002: 236-237). Alım yapılamadığı gibi, tarafsız ülkelerden geçiş esnasında karşılaşılan problemler ve gecikmeler diğer cephelerde olduğu gibi Çanakkale Cephesi'nde de yapılan harekâtı etkilemiştir (Bayur, 1983). Örneğin, Bulgaristan savaşa katılmadan önce Osmanlı Devleti'ne malzeme taşınması için Zıştovi ve Rusçuk İskeleleri'ni serbest bırakmış diğer iskelelerin kullanımına müsaade etmemiştir. Savaşa katıldıktan sonra ise ülke içinden transit geçişi sağlayacak vagon tahsisini yapamamış, taşıma İstanbul'dan gönderilen vagonlarla sınırlı olarak yapılabilmektedir.

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI LOJİSTİK TEŞKİLÂTI

a. Genel

Asırlarca üç kıtada sefere çıkan, yelken açan Türk Ordusu başarısını, askerlik sanatının yanı sıra, üstün bir ikmal sistemi ve bu sistemin pratik uygulamaları vasıtasıyla sağlamıştır. Zaman içinde yeniliklere ayak uydurulamaması, sistemin yetersiz kalmasına sebep olmuş ve bu durum belirgin bir düzelme olmaksızın İkinci Meşrutiyet'e kadar gelmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte tüm alanlarda olduğu gibi lojistik sistemin ıslahı için de çalışmalara başlanmıştır. Bu maksatla, Alman sevk ve idare esaslarına göre lojistik sistemin düzenlenmesi esas alınarak emir, tüzük ve cetveller hazırlanmıştır. İdare heyeti tarafından kısa sürede sistemin revize edilebileceği düşünülmese de; Balkan Harbi'ne kadar ancak Alman talimnameleri Osmanlıca'ya çevrilmiş, Birinci Dünya Harbi'ne kadar yapılan hazırlıklar ise büyük oranda planda kalarak pratiğe aktarılamamıştır (Gnkr.,1971: 452).

Hazırlanan nizamnameye göre, harekât alanından memleketin iç bölgelerine kadar her türlü ikmalın nasıl yapılacağı belirtilmiş olmasına rağmen; işleyiş bir türlü sağlanamadığı için muharebe sahasında düşmandan çok ikmal ile ilgili konularda sıkıntı çekilmiştir. Birinci Dünya Harbi yaklaşırken Türk Ordusu geri hizmetleri, bir toparlanma içerisinde olsa da harbin gereklerini karşılayabilecek şekilde hazır değildir. Hazırlıklar Harp arifesinde tüm hızı ile devam etmektedir.

İlerleyen süreçte geri hizmetlerin önemine istinaden çok teferruatlı olan geri bölge hizmetlerinin düzenlenmesi için her orduda bir kurmay subay görevlendirilmiştir. Görevlendirilen kurmay subayın kontrolünde çalışan ordu menzil ikmal şubesi; demir yolu, bina ve yol yapımı, harita ikmal, er ikmal, depo alayları ve menzil teşkilâtının disiplini ile ilgilenmiştir. Aynı zamanda kolordulara ve menzil müfettişlerine verilecek geri hizmet emirlerinin hazırlanması ve takibi de bu şubenin sorumluluğundadır. Bunun yanı sıra, ordu kurmay başkanının kontrolü altında çalışan ve geri hizmetleri bir şube

olarak işleyen hizmet amirleri de vardır. Bunlar da piyade, süvari, makineli tüfek, topçu, istihkâm, muhabere, otomobil, levazım, sıhhiye, baytariye, muamelat-ı zatiye (personel), nakliye (ulaştırma, tayyare, posta ve yargılama) (Gnkur., 1971: 457-458).

Daha harbe girmeden hükümet tarafından yerinde tedbirler alınarak iâşe işleri düzenlenmiştir. 24 Temmuz 1914 tarihinde yiyecek ve canlı hayvan ihracatı durdurulmuştur. İki hafta sonra da iâşe işleri ile ilgili, halkın ve ordunun ihtiyaçlarından sorumlu Harbiye, Dahiliye ve Maliye Nazırlarından müteşekkil özel bir komisyon kurulmuştur. Alınan tedbirler kapsamında Harbiye Nezareti Levazım-ı Umumiye Dairesi tarafından ihtiyaç olarak belirlenen miktarının üzerinde mallar, piyasadan toplanmak suretiyle çekilmiştir (Eldem, 1994: 24-35). Ordu içinde de iâşe faaliyetleri düzenlenmeye çalışılmıştır. Başkomutanlık Vekaletince 1914 yılında yayınlanan bir görev yönetmeliği ile, öncelikle seyyar ordu birlikleri ile müstahkem mevki birliklerinin idari faaliyetlerini düzenleyecek ve lojistik desteğini sağlayacak şubeler belirlenmiş ve görevleri açıklanmıştır. Tüm bu çalışmalara rağmen; Levazım, iâşe ve nakliye işleri İstanbul civarında tanzim edilmişken diğer yerlerde pek yolunda değildir.

b. Yurt İçi Teşkilâtlanma

Başkomutanlık Vekaletinin 5 Ağustos 1914 tarihli genelgesi ile, lojistik faaliyetleri düzenlemek maksadıyla diğer on devlet dairesi ile koordineli çalışacak Harbiye Nezaretinin kuruluşu şu şekilde oluşturulmuştur (Gnkur.,1971: 240-261):

- Ordu Dairesi : Ordu ikmal şubelerinden kurulu,
- Harbiye Dairesi : Kanun, kararlar, piyade, süvari, sahra topçu, ağır topçu, istihkâm, muhabere ve muvasala şubeleriyle, imâlatı harbiye (askeri fabrikalar) dan kurulu,
- Levazım Dairesi : Yolluk ve maaş, yiyecek, giyecek, donatım, inşaat, iş ve işlemler şubelerinden kurulu,
- Muhasebat Dairesi : Hesap İşleri Dairesi,

- Muamelatı Zatiye : Personel planlama ve Atama İşlemleri Dairesi, Umuru Muhakemat Md. Kanunlar ve Şube Müdürlüğü,
- Daire Müdüriyeti,
- Hukuk Müşavirliği,
- Divan-ı Temyizi Askeri Riyaseti : Askeri Temyiz Mahkemesi Başkanlığı,
- Sıhhiye Müfettişliği : Sağlık Daire Başkanlığı,
- Baytar Müfettişi Umumiliği : Veteriner Daire Başkanlığı,
- Merkez Komutanlığı.

Genel Karargahta lojistik faaliyetler, Genelkurmay Reisi Sani (Genelkurmay İkinci Başkanı) sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir. Genelkurmay İkinci Başkanı bu sorumluluğunu, şimendifer (demir yolu), muvasala (ulaştırma), topçu ve mühimmat şubeleri gibi emrindeki idari ve teknik şubelerle ve menzil müfettişlikleri, sıhhiye müfettişliği, sağlık başkanlığı, muvasala ve muhabere müfettişi umumiliği (ulaştırma, posta, telefon ve telgraf işleri) gibi bölümlerden oluşan Menzil Genel Müfettişliği vasıtasıyla yerine getirmiştir (Gnkur., 1971: 458).

Karargahta, orduların, kolorduların, bağımsız birliklerin, müstahkem mevki ve menzil hatlarınca kurulan kolların miktarı, kuvveti ve hali hazır durumunu takip etmekle sorumlu bir personel vardır. Hayvan depoları ve kolları ile Genel Karargah 4'üncü Şube Müdürlüğü ilgilenmiştir. Karargahta görevli bir personel vasıtasıyla, ordu teçhizat, silah ve mühimmatı ile ilgili hasar ve zayıat bilgilerine göre Harbiye Nezaretinin emrindeki depolardan bütünleme ikmalı yapılmaya gayret edilmiştir. Savaş devam ettiği sırada deniz ulaştırmasında kullanılabilecek deniz taşıma araçlarının idaresi ve araçların istenen yer ve zamanda hazır bulundurmaları, Genel İskele ve Limanlar Komutanlığınca yürütülerek sağlanmıştır (Gnkur.,1985: 218-219; Solak 1990: 113-117).

(1) Levazım Dairesi

Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Riyasetine bağlı Levazım Dairesi, lojistik teşkilât içerisinde çok önemlidir. Daire, İstanbul ve Boğazlar bölgesindeki kurum ve kuruluşlar ile 1'inci, 2'nci ve 5'inci Ordu komutanlıkları emrinde bulunan toplam 533,112 insan ve 120,268 hayvan için yiyecek ve yemin tedarik edilmesi ve depolama faaliyetleri ile ilgilenmiştir. İhtiyaç duyulan yem ve yiyecek maddeleri yurdun çeşitli bölgelerinden getirilmektedir. Levazım Dairesi Başkanlığı, yurt içindeki faaliyetlerini EK-Ç'de verilen emrindeki kurum ve kuruluşlarla yerine getirmiştir. Aynı zamanda Levazım Dairesi Başkanlığı emrinde yükleme, boşaltma vb. gibi lojistik faaliyetlerin aksatılmadan yürütülmesini sağlayan EK-D'de listesi verilen Amele ve Yol İnşaat Taburları da vardır (Gnkur., 1985: 244-248).

Yiyeceğin tedarik edilmesi kadar yapılan işlemin hacminden ötürü taşınması ve depolanması da büyük bir sorun teşkil etmiştir. Yurt çapında tüm sorumluluk sahası düşünüldüğünde, iaşe maksatlı taşıma işinin aksatılmadan devam ettirilebilmesi için 541 vagonun tahsis edilmesi gereklidir. Bir günlük iaşe için 1'inci, 2'nci ve 5'inci Ordu bölgesinde 175 vagona ihtiyaç duyulmuştur. İstanbul bölgesinde günlük iaşe miktarları ve taşıma için gereken vagon adedi Tablo 10'dadır (Gnkur.,1985: 244).

Tablo-10: İstanbul Bölgesi İaşe Miktarı ve Gerekli Vagon Miktarı

İhtiyaç Maddesi	Miktar (kg)	Vagon
Ekmeklik Buğday	389 933	26
Bulgur	106 261	7
Sebze	63 973	4.5
Yağ	10 662	0.5
Tuz	10 662	0.5
Et	33 329	22
Sabun	4 797	0.5
Arpa	315 000	40
Ot ve Saman	601 340	74

Mevcut vagonların yurt içinden ve yurt dışından, silah, mühimmat ve diğer ikmal maddelerinin taşınmasında da kullanıldığı göz önüne alındığında; Tablo-10'da günlük iaşe ihtiyacının taşınması için tespit edilen vagonların

bulunması bile Levazım Dairesinin ne denli güç şartlar altında çalıştığını göstermektedir.

(2) Menzil Kurumları

Almanya lojistik teşkilâtına göre teşkil edilen menzil sisteminde Menzil teşkilâtı ile ilgili tanımlar, menzil kurumları ve genel çalışma usulleri şu şekildedir (Gnkur., 1985: 681):

- Menzil Bölgesi: Yurt içi alanda mülki idaresi düzenlenerek bir valinin emrine verilmiş olan, harekât alanı geri sınırından başlayarak, düşman ülke sınırına kadar uzanan bölgedir.
- Harekât Alanı : Sefer konusunda bulunan ordunun işgal ettiği ve askeri harekâta bulunduğu alandır.
- Menzil Hatları: Harekât alanı ile menzil bölgesi sınırından başlayan ve menzil bölgesi içinden geçerek ordu için hayati öneme sahip kaynaklara giden hattır. Bir menzil bölgesinde, ordunun ihtiyacına, menzil araç ve kurumlarının kabiliyetine, tesis ve imkanlara göre birden fazla menzil hattı kurulabilir. Bu hatlar genel hatlar olup emir ve komuta yönünden bölünürler. Gereken durumlarda, menzil bölgesi dışında ordu iaşe bölgesi de dahil olmak üzere, yurt içinde ordu menziline veya Genel Karargaha bağlı olmak üzere menzil hatları kurulabilir.
- Konak yerleri: Menzil hatları üzerinde askeri birliklerin, kol ve katarlara bağlı personelin ve hayvanların iskân ve iaşelerini sağlamak üzere kurulan, birbirinden bir günlük yürüyüş mesafesinde bulunan yerlerdir. En azından iki konak yerinde bir, buradan geçen erlere sıcak yemek verilebilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Bu maksatla; kumanya ve sıcak yemek verecek konak yerlerine birer menzil ambarı açılmıştır. Konak yeri, teğmen - yüzbaşı rütbesinde bir konak komutanının emrinde faaliyet gösterir. Konak yerinin işletilmesinden, buradaki disiplinin ve emniyetin sağlanmasından konak yeri komutanı sorumludur. Sıcak yemek verilen yere birkaç kişiden kurulu bir iaşe kurulu atanmaya gayret edilse de, olmadığı durumlarda konak komutanı tarafından gerekli tedbirler alınır ve ambar memurluğu da bizzat konak yeri komutanı tarafından yapılır. Emrinde bir hesap memuru, yazıcı ve yeteri kadar er bulunur.

- Menzil noktaları: Esas olarak birer konak yeri olsalar da yapılan görevin yoğunluğu açısından daha büyüktürler. Her menzil noktasında buradan geçen birlikler için konak yerleri, ordugahlar, hastaneler, ambarlar, mutfaklar, fırınlar, eşya ambarları, hayvanlar için ahırlar ve tavlalar, depolar, istirahat yerleri, arabalar için park yerleri ve tamirhaneler bulunur. Her menzil noktasına, menzil nokta komutanlığı bölgesindeki hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu bir nokta komutanı atanır. Menzil nokta komutanı, bölgesinde menzil ulaştırma kollarının düzenli ve disiplinli olarak yürüyüşlerini sağlamaktan sorumludur. Ordu yönündeki ilerlemenin gecikmeksizin yapılmasını ve ulaştırma araçlarında kapasite yetersizliği olduğu takdirde önceliklerin belirlenmesini sağlar. Eğer menzil nokta komutanlığı emrine bir ulaştırma kolu verilmişse, kolların yeteri kadar dinlenerek güçlerini korumaları için hareket çizelgeleri hazırlar. Menzil nokta komutanı bu faaliyetleri emrinde olan bir subay, sağlık hizmetlerinden sorumlu bir tabip ve bir veteriner subay ve erlerin yardımı ile yapar.

- Menzil Hat Komutanlığı: Uzun menzil hatlarında ve geniş menzil bölgelerinde menzil noktalarının kontrolü, menzil müfettişliği tarafından yeteri kadar yapılamadığında, birkaç nokta komutanlığının denetlenmesi bir hat komutanlığı emrine verilebilir. Menzil hat komutanlığı, bir üst subay hat komutanı ile bir yazıcıdan oluşur. Menzil müfettişliği ile nokta komutanlığı arasında yer alan hat komutanlığı menzil müfettişliğinin kontrol edebildiği bölgelerde oluşturulmaz. Hat komutanı, yaptığı kontroller sonucu eksik bulunduğu hususların düzeltilmesi için nokta komutanını ikaz eder ve hazırladığı raporu menzil müfettişliğine gönderir.

- Ordu Menzil Müfettişliği: Her ordu için bir tane teşkil edilen ve ordunun ihtiyaç duyduğu canlı ve cansız ikmal maddelerini zamanında hazır bulundurmak ve ihtiyaç duyulmayan fazla malzemedan de orduyu arındırmakla görevli olan müfettişlik, görevini yerine getirmek maksadıyla; menzil hatlarının açık olması için yolların bakım ve onarımını, hat boyu nokta komutanlıklarının ve burada açılması gereken kurumların işler olmasını, bu kurumlarda çalışacak personelin atanmasını ve eğitilmiş olmasını, er, eşya ve cephe taşıması için ulaştırma kollarının uygun noktalara verilmesini ve hareketlerinin düzenlenmesini sağlar. Ordu menzil müfettişliği tümen yetkisine haizdir.

Menzil Bölge Müfettişliği: Menzil bölgeleri çok geniş olduğu ve bölgelere ayırmak gerektiği takdirde ordu menzil müfettişlerinin o bölgede görevlerini yapmak üzere menzil bölge müfettişliği kurulur. Kadrosu ordu menzil müfettişliğine göre daha küçüktür.

Hiyerarşi açısından en üstteki teşkilât Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Menzil Genel Müfettişliğidir. Yurt içinde ve ordular bölgesindeki kurulup işletilen tüm menzil faaliyetlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, aralarındaki koordinasyonu yapmak, verilen hizmetin emniyetle devam etmesini sağlamak ve son durumları ile ilgili komutanlık makamını bilgilendirmek maksadıyla kurulan, 5 Ağustos 1914 tarihinde kuruluş ve kadrosu belirlenen Menzil Genel Müfettişliği şu şekildedir (Gnkur., 1985: 115,219):

- Menzil Genel Müfettişi Emir Subaylığı,
- Menzil Kurmay Başkanlığı,
- Kurmay Başkan Yardımcıları,
- Genel Levazım Hizmetleri Uzmanları,
- Silah ve Mühimmat Şubesi,
- Muhabere Şubesi,
- Sıhhiye Hizmetleri Şubesi.

Menzil hatlarını işletecek teşkil ve tesislerle kolların kurulması kolordularca sağlanıp, Ordu Menzil Müfettişleri emrine bırakılması sebebi ile Menzil Genel Müfettişliği emrinde kol yoktur. Savaşın seyri boyunca, önceleri Menzil Genel Müfettişliğine ait olan bazı menzil hatlarının idareleri de Genel Karargahın şubeleriyle ordulara devredilmiştir. Menzil Genel Müfettişliğince, Marmara deniz taşımacılığı için Bandırma – Bursa - Gemlik ve Yalova - Gebze doğrultusu menzil hattı olarak saptanmış ve Yalova - Gebze arasındaki deniz taşımacılığının idaresi Darıca İskele Komutanlığına verilmiştir (Gnkur., 1985: 218).

Kağıt üzerinde menzil teşkilleri ve emrindeki kurumlar planlanarak isimleri konup görevleri verilse bile, yurt içerisinde lojistik faaliyetleri düzenleyecek olan kademeler zamanında kurulamamıştır. Menzil teşkilâtı,

seferberlik tarihinden daha sonra, az sayıda kollarla göreve başlamak zorunda kalmıştır. Değişiklikler yüzünden orduların gerisinde lojistik desteği sağlayacak menzil müfettişliklerinin yerleri belli edilemediğinden, menzil hatları ve hatlar üzerinde kurulması gereken teşkil ve tesislerin yerleri seçilememiştir. Menzil müfettişlikleri ve kademelerinin her türlü ikmal maddelerine ait stok seviyeleri de belirlenememiştir.

c. Ordu - Kolordu Bölgeleri Teşkilatlanması

Orduların lojistik faaliyetlerini yürütmek üzere Menzil Genel Müfettişliğince ordu bölgelerinde görevlendirilen lojistik faaliyetlerden sorumlu Ordu Menzil Müfettişlikleri kurulmuştur. Ordu Menzil Müfettişliklerinde; bölge müfettişlikleri, hat komutanlıkları, birinci ve ikinci sınıf nokta komutanlıkları, konak komutanlıkları, yiyecek ve teçhizat ambarları, insan ve hayvan hastaneleri vardır. Seferberlik planlarına göre müfettişlik altındaki kurumlar da, en alt seviyeye kadar kademeli olarak teşkil edilmeye çalışılmıştır. Uygulanan yönetmelik gereği; ordu menzillerinde menzil birlikleri, ambar heyetleri, hamal bölükleri, savaş hastaneleri, sıhhi malzeme ve ilaç depoları, hasta taşıma müfrezeleri, hayvan sağlık malzeme depoları, muhabere telgraf depoları, erzak kolları, cephaneye kolları, araba ve hayvan depoları ve ekmekçi takımları kurulmuştur. Ordu Menzil Müfettişliğinin kuruluşu şu şekildedir (Gnkur., 1971: 461):

- 1'inci Şube, Menzil Erkanı Harbiye Şubesi
- 2'nci Şube, Personel,
- 3'üncü Şube, Levazım,
- 4'üncü Şube, Sıhhiye,
- 5'inci Şube, Baş Veterinerlik,
- 6'ncı Şube, Menzil Cephaneye Park Kumandanlığı,
- 7'nci Şube, Ulaştırma - Yol inşaat,
- 8'inci Şube, Menzil Otomobil Birlikleri Kumandanlığı,
- 9'uncu Şube, Menzil ve Tamirat Müdürlüğü,
- 10'uncu Şube, Yargılama, Divan-ı Harp
- 11'inci Şube, Sahra Posta ve Telgraf Merkezi,
- 12'nci Şube, Evrak.

Tüm menzil teşkillerinin görevlerini uygun olarak yerine getirebilmeleri maksadıyla, ordulardan Menzil Genel Müfettişliğince belirlenen esaslara uyulması istenmiştir. Başkomutanlık emri gereği, orduların yerine getirmekle sorumlu oldukları esaslar şu şekildedir (Gnkur., 1985: 119):

- Menzil ulaştırma kollarını kuran her kolordu, faaliyetleri düzenlemek üzere bir sorumlu tayin edecektir.
- Cephane depoları ve cephane kolları, menzil cephane parklarını kuracak kolordular tarafından atanacak sorumlularca işletilecektir.
- Kolordular tarafından menzil nokta komutanlıklarına, menzil istasyon ve iskele komutanlıklarına birer iâşe heyeti ve iâşe malzemesi verilecektir.
- Menzil yolları için yapım ve onarım müdürlükleri teşkil edilerek bu hizmeti verecek bir komisyon kurulacak ve gerekli malzeme, teçhizat ve personel temin edilecektir.
- Araba, semer, koşum ve otomobil gibi kara araçlarının bakımını yapmak üzere yerler tesis edilerek gerekli teknik personel, malzeme, araç ve gereç sağlanacak ve menzil müfettişlerinin emrine verilecektir.
- Menzil müfettişliklerinin haberleşme hizmetini sağlamak üzere bir örgüt kurulacaktır.
- Menzil birlikleri ile menzil bölgesinde veteriner işlerini yürütmek üzere hayvan hastaneleri kurularak sağlık memurları ve yeterli miktarda malzeme, araç ve gereç sağlanacaktır.
- Hasta taşıma kolları, tıbbi malzeme ve ilaç temin hizmetleri düzenlenecektir.
- Menzil ulaştırma kollarının komutanlıkları emrine yeterli sayıda subay görevlendirilecektir.
- Ordu menzil müfettişlikleri kadrosuna cephane depo heyetleri eklenerek hizmetin devamlılığı sağlanacaktır.
- İâşe hizmetlerinin mahalli belediye heyetlerince düzenlenebilmesi için menzil, nokta ve istasyon/iskele komutanlıklarınca ilgililerle temas kurulacaktır.

Kolordularda lojistik ve idari faaliyetlerin koordine edildiği, kolordu geri hizmetlerinin yürütüldüğü makam, kolordu kurmay başkanlığıdır² (Gnkur., 1971: 458). Seferberliğin ilanı ile birlikte kolordular tarafından dörder menzil nokta komutanlığı, üçer menzil istasyon komutanlığı ikişer menzil ambar heyeti kurulmaya çalışılmıştır (Gnkur., 1985: 206).

Lojistik faaliyetleri hızlandırmak maksadıyla, işleyişe yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Yüklemenin kolay olması için yükler 80 kilogramlık denkler haline getirilirken, ihtiyaç duyulan araç miktarını belirlemek ve bir standart oluşturabilmek için araç yükleme planları oluşturulmuştur. Başkomutanlığın, 19 Eylül 1914 tarihinde, Ordu Komutalıklarına ve Menzil Müfettişliklerine yayınladığı bildiriye göre kol ve katarların kapasiteleri belirlenmiştir. Araçların taşınması belirlenen miktarlar ve kat edecekleri mesafeler Tablo-11'dedir (Gnkur., 1971: 451; Gnkur., 1985: 120).

Tablo-11: Yük Taşıma ve Günlük Yol Kat Etme Kabiliyeti

Araç Cinsi	Yük (kg)	Yol (km)
Mekkâre (at veya katır)	80	25
İki tekerlekli kağrı	100 - 150	15 - 20
Deve	120 - 200	25
İki tekerlekli tek atlı araba	180 - 200	25
Dört tekerlekli çift atlı araba	300 - 400	30 - 40
Dört tekerlekli çift öküz ile çekilen araba	300 - 400	25
Dört tekerlekli çift manda ile çekilen araba	350 - 400	25
Kamyonet	1,500 - 2,000	200
Kamyon	3,000 - 5,000	180
Römorklu kamyon	5,000 - 10,000	150

Seferberlik planlarına göre, araba başına 600 kg yük hesap edilerek bir kola yüklenecek 28,800 kg yük için 48 adet öküz arabasına ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Tablo-11'den de görüldüğü gibi gerçek şartlarda bir arabaya 400 kg yük yüklenebildiği için 72 adet arabaya ihtiyaç olmuştur. Taşıma araçları ile ilgili karşılaşılan bu problem, tercüme ile alınan bir sistemin uygulamada karşılaşılan güçlüklerinden sadece biridir. Coğrafya, iklim, hayvanların genel durumu ve hatta kültür farklarına göre sistemin revize edilerek gerçek şartlara uydurulma ihtiyacı vardır.

². Gnkur., 1985'te bu makam, kolordu kumandan vekaletleri olarak belirtilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE CEPHESİ LOJİSTİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bu bölümde, lojistik faaliyetleri etkileyen faktörler olarak; harekât alanının konumu ve sınırları, bölgenin iklimi ve bitki örtüsü, nüfus ve iskân alanları, ekonomik durum ile harekât alanı lojistik teşkilâtı ele alınacaktır.

1. COĞRAFİ YAPI

Harekât alanı, Çanakkale Boğazı ve çevresiyle Gelibolu, Biga, Trakya ve lojistik faaliyetlerin sağlanması açısından genel itibari ile İstanbul ve Kocaeli Yarımadası'nı da içine alan bölümü kapsamaktadır. Stratejik olarak barış zamanında da çok önemli olan bölge, özellikle Savaş'ın başlaması ile; Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu üçlü bağlaşma devletlerince, Boğaz başta olmak üzere en önemli dayanak yeri olarak kabul edilmiştir.

Çanakkale Boğazı, kuzeyde Gelibolu Çankaya Burnu ile Anadolu kıyısında Bitlice kıvrımından başlayarak Ege Denizi'ne kadar uzanır. Boğaz hat boyunca 63 kilometre kadardır. Trakya Yarımadası, Karadeniz ve Ege Denizi arasındadır ve kuzeyinde Istranca ve güneyinde de Kuru ve Ganez Dağları bulunur. Batısında Tuna ve Meriç Nehri ile bunlara dökülen Ergene Nehri vardır. Güney kıyıları ile Boğaz'dan geçen deniz yolunu kontrol eder. Anadolu'ya olan uzantısı ile Marmara ve Ege havzalarına ve dolayısıyla da Anadolu'ya bağlanır. Bu sebeple de iki kıtayı birbirine bağlayan yolları kontrol altında bulundurur. Gelibolu Yarımadası, düzlükleri az, dik meyilli bloklardan oluşur. Saros Körfezi geniş plajları ile büyük çaplı çıkarma için elverişlidir. Biga Yarımadası, dağlık bir yapıya sahiptir ve Edremit Körfezi - Biga hattını çevreler. Akçay - Kuyucak arasında geniş plajlar olmasına rağmen, Kazdağı bloğu sebebi ile derinlikte ilerlemeye engel olur (Gnkur., 2002: 7).

2. İKLİM ve BİTKİ ÖRTÜSÜ

Genel olarak Akdeniz iklimi hüküm sürmesine rağmen; Balkanlar'dan sarkan Avrupa ikliminden de etkilenir. Sonbahar ve kış aylarında kuzeyden gelen soğuk hava dalgaları dışında kış genelde yumuşak geçer. Bununla beraber; nem oranının yüksek olması sebebi ile kışın sıfır derecede dahi çok üşütücüdür. Rüzgar genelde poyraz olarak eser. Bölgede sık çam ve koruluklar mevcuttur. Ekime müsait arazi kesimi çoktur. Harekât alanı dahilinde bataklık yoktur. Düzlüklerde ve dere yataklarında meyve bahçeleri ve zeytinlikler bulunmaktadır.

3. NÜFUS, İSKÂN ALANLARI ve EKONOMİK FAALİYETLER

Bölgenin gerçek sahibi olan Türk nüfus, birbiri ile bütünleşmiş, sağlam ve azınlıklara hakimdir. Savaş öncesi, bölgede Gelibolu Yarımadası haricinde nüfus yoğunluğu Türk nüfus lehinedir. Türk nüfus, tarım ve hayvancılıkla uğraşırken ticaret hayatı azınlıkların kontrolü altındadır. Bölge, Marmara ve Ege içinde kalan toprakları ile zengin bir toprak yapısına sahiptir. Nüfus ve üretim kıymeti açısından bölgeler itibarı ile, 1914 yılı tahıl üretimi Tablo-12'de verilmiştir (Gnkur., 1985: 41).

Tablo-12: Bölgeler İtibarı ile Tahıl Üretimi Kıymeti

Bölge	Nüfus (bin)	Üretim Kıymeti (milyon kuruş)
Rumeli	564	234
Marmara	2,204	1,188
Ege	1,761	942
İstanbul	1,238	66

Tablo-12'de, Çanakkale Cephesi civarına yer verilmiştir. Yakın bölgelerin üretimi savaşın desteklenmesi ve lojistik faaliyetler açısından önem taşımaktadır. Çalışan nüfusun silah altına alınması sebebi ile savaş döneminde üretimde düşme yaşanmıştır.

Çanakkale bölgesinde yetişen, tahıl ürünlerine ait 1914 yılı istatistikleri Tablo-13'te verilmiştir (Gnkur.,1993: Çizelge 1-2).

Tablo-13: Çanakkale Bölgesi 1914 Yılı Tahıl İstatistiği³

Yer	Buğday	Arpa	Yulaf	Mısır	Darı	Çavdar	Saman
Gelibolu	68,500	61,646	11,990	41,168	652	1,734	91,450
Keşan	118,770	52,870	1,32	29,014	2,026	4,474	107,877
Şarköy	154,010	48,396	4,344	2,388	160	3,112	41,699
Mürefte	7,792	8,132	456	3,756	-	-	4,402
İpsala	63,780	25,274	150	93,600	5,700	11,755	31,100
Enez	36,450	33,000	-	24,300	330	25,500	29,800
Eceabat	21,888	56,650	7,725	840	625	7,725	24,500
Çanakkale	54,806	37,875	9,250	240	-	7,250	14,500
Ezine	69,280	90,580	396	400	800	3,448	16,000
Ayvacık	45,000	72,000	6,70	1,200	4,000	250	33,750
Biga	32,250	175,000	24,800	26,125	54,000	-	22,500
Bayramiç	48,000	55,000	50,000	5,500	12,500	32,000	24,000
Lapseki	75,000	15,000	30,000	2,100	-	1,100	30,000
Toplam	845,526	731,423	148,593	560,631	80,793	104,348	471,578

Bölgenin tahıl ve hayvan yemi üretiminin yüksek olması, ordunun günlük ihtiyacının yerinden ve hızlı bir şekilde karşılanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda bu ürünlere ilave olarak; 1914 yılında, bölgede yağ elde edilen ürünlerden zeytin üretimi 6,700,876 okka, keten tohumu üretimi 8,540 okka ve susam üretimi 282,520 okka olarak gerçekleşmiştir.

Bölgede geçimin sağlanmasına ve lojistik faaliyetlere etken diğer önemli bir sektör hayvancılıktır. Bölgede hayvancılığın gelişmiş olması savaş süresince et ve taşımacılık hizmetinin büyük oranda bölgeden tedarik edilmesini sağlamıştır. Gerek taşımacılık hizmeti, gerek tüketilmek maksadıyla ihtiyaç duyulan hayvanların cephe civarından sağlanması tedarik faaliyetlerin hızlı olması ve ihtiyacın zamanında karşılanması açısından büyük öneme sahiptir.

³. Tabloda saman okka cinsinden diğer ürünler kile cinsinden verilmiştir. Bir okka 1283 gram, kile ise yaklaşık olarak 20 kilogram civarındadır.

1914 yılı Lapseki ilçesi hariç Çanakkale Bölgesi'ne ait hayvancılık verileri Tablo-14'tedir (Gnkur.,1993: Çizelge 3).

Tablo-14: 1914 Yılı Çanakkale Bölgesi Hayvancılığı

Yer	At	Katır	Öküz	İnek	Manda	Deve	Eşek	Koyun	Keçi
Gelibolu	159	25	950	1,500	190	20	950	20,600	18,200
Keşan	587	20	3,198	3,553	990	131	801	37,368	41,516
Şarköy	615	20	800	500	100	100	200	10,642	22,200
Mürefte	82	200	250	200	10	-	300	2,916	7,508
İpsala	297	5	1,000	740	140	3	550	20,024	4,050
Enez	653	19	2,549	2,571	689	220	2,107	18,959	2,488
Eceabat	328	-	1,100	600	368	-	800	8,300	13,505
Çanakkale	750	50	4,500	2,300	75	50	3,000	6,750	9,250
Ezine	420	55	3,165	3,000	256	550	10,000	56,750	46,936
Ayvacık	1,720	200	1,600	1,500	-	200	3,000	37,815	30,000
Biga	2,600	70	16,000	8,000	1,500	350	500	97,756	61,248
Bayramiç	544	2,450	4,402	6,500	162	300	2,402	28,71	31,650

Yöre hayvancılık açısından oldukça gelişmiştir. Genel olarak koyun ve keçi miktarı diğer hayvanlara oranla fazladır. Etin tedarik edilmesi açısından Biga, Ezine, Keşan ve Bayramiç diğer ilçelere göre daha fazla potansiyele sahiptir. Bununla beraber taşımacılıkta kullanılan at, katır ve öküz miktarının Biga, Bayramiç ve Ayvacık da, eşek miktarının da Ezine, Ayvacık ve Çanakkale merkezde yoğunlaştığı görülmektedir.

Lojistik faaliyetleri belirleyen sektörlerden biri olan madencilik açısından değerlendirildiğinde; bölge madenciliği ülke genelinde olduğu gibi hem geç kalmış hem de büyük ölçüde gelişmemiştir. Bandırma ve civarında bulunan Borasit madeni, 1865 yılında işletmeye açılmıştır. Devlete ait madenler Maden Nezaretine bağlı olarak işletilmektedir. Sivil işletmeler hangi arazide olursa olsun işlettikleri madene ait hasılatın % 20 sini hazineye vergi olarak verirlerdi. Bölgede çıkarılan madenler, yurdun diğer yörelerinden çıkarılan madenler gibi genellikle hammadde olarak ihraç edilirdi. Bölge içinde ve yakın çevresinde üretilen madenler ve kıymetleri Tablo-15'tedir (Gnkur.,1993: 148).

Tablo-15: Bölgede Çıkarılan Madenler ve Kıymeti

Bölge	Maden Türü	1,000 Kuruş
Edirne	Linyit	19
İzmit	Kurşun, Çinko	877
Bursa	Krom, Lületaşı	14154
Rumeli	Krom, Manganez, Arsenik, Linyit, Kurşun, Zift	20702
Karesi (Balıkesir)	Borasil, Kurşun, Çinko, Manganez, Linyit	38814

Balıkesir yöresi madencilik açısından önemli bir merkezdir. Yurdun diğer yörelerine göre madenlerin işletilmeye açıldığı bölgelerde ulaşım ağı gelişmiştir.

4. ULAŞTIRMA

Belli başlı şehirler dışında ticaret hayatı ve ekonomisi durgun olan Osmanlı Devleti'nin, sanayisi de gelişemediği için hammadde ve işgücü ihtiyacı sınırlıdır. İthal mallar büyük oranda ülke içine dağıtılmamaktadır. Aynı zamanda; atadan gelme işlerle uğraşıldığı için nüfus hareketi de olmadığından, ulaştırma araçlarına ve gelişmiş bir ulaştırma ağına ihtiyaç duyulmamıştır.

Endüstrinin merkezi konumunda olan İstanbul, Türk Ordusunun ikmal kaynaklarının da merkezidir. Marmara deniz yolu ile İzmit, Mudanya ve Bandırma'ya ulaşılmaktadır. Bu yörelere ulaşan demir yolu vasıtasıyla da Çanakkale ve memleketin diğer yörelerine ulaşılmaktadır. Harekât alanı, ihtiyaç duyulan malzemeler açısından İstanbul'a muhtaçtır (Gnkur., 2002: 237). Harekât alanında ulaşım ağı olarak tanımlanabilecek bir yol ağı olmamasına, mevcut yollarda ulaşım yağışlı zamanlarda zorlaşmasına rağmen; her mevsim bütünleme ikmali yapılacak kadar ulaşım sağlanabilmektedir. Gelibolu Yarımadası'ndaki birliklerin lojistik desteğinin sağlanması için üç yol mevcuttu. Bunlar (Gnkur., 2002: 241; Solak, 1990: 113-117):

- İstanbul - Çanakkale deniz yolu : Kara yolu müsait olsa da, bölge için başlıca ulaşım yolu deniz yoludur. Gelibolu Yarımadası'ndan deniz yolu ile Haliç'e mesafe 150 deniz milinden azdır. Yarımada civarında bulunan koylarda, yükün emniyetle indirilmesinin mümkün olması sebebi ile de artı bir avantaj sağlamaktadır.

- Uzunköprü'ye kadar tren ve buradan Bolayır'a kara yolu : Karadan ulaşımın birçok mahzurları vardır. En yakın durak olan Uzunköprü trenle 180 kilometre, buradan Boğaz'ın dar kısmı şose yol ile 120 kilometre daha çekmektedir. Bu mesafe motorlu araçlar olmadığı için yedi günde ancak alınabildiği nakledilmektedir (Sanders, 2006: 98).

- Anadolu'dan Boğaz'ın güneyine kadar kara yolu, buradan kuzey kıyısına deniz yolu ile aktarma yapılması, ulaşımı sağlayan üçüncü yoldur.

Çanakkale – Umurbey – Biga - Bandırma yolu, menzil yolu olarak kullanılmışsa da uzundur. Uzunköprü yolu, ikinci bir menzil yolu olmakla beraber; hem uzun hem de düşman müdahalesine açıktır. Başkomutanlık, 29 Mart 1915 tarihli genelgesi ile, ordu iaşesinin güvenilir bir şekilde yapılabilmesi için; Anadolu yakasındaki birliklerin geriye olan bağlantısının ivedi kurulmasını, deniz yolunun kapanması halinde dahi taşıma hizmetlerinin yapılabilmesi ve hizmetlerin sürekliliği için gerekli tedbirlerin alınmasını emretmiştir (Gnkur., 1985: 237).

a. Kara Yolu

Kara yolları Nafia Nezaretince (Bayındırlık Bakanlığı) planlanmış olmasına rağmen devam eden savaşlar sebebi ile yapılamamıştır. Mevcut kara yolu şebekesi teknik olarak yetersiz ve çok sınırlıdır. Çanakkale harekât alanını ilgilendiren mevcut belli başlı kara yolları şu şekildedir:

- Trakya Yöresi'nde
İstanbul - Edirne
Gelibolu - Keşan - Kuleli - Burgaz - Tekirdağ
- Anadolu Yakası'nda
İzmir – Manisa – Balıkesir - Bandırma
İzmir - Bergama - Ayvalık - Edremit – Çanakkale

Bu yollardan birinci sınıf yollar 7.5 metre genişliğinde şoseler, ikinci sınıf yollar 5.5 metre genişliğinde araba yolu veya bozuk şoseler, üçüncü sınıf yollar ise 4 - 5 metre genişliğinde toprak tesviyesi yapılmış yollardır. Trakya ve Batı Anadolu'da olan yollar yurdun diğer bölümlerindeki yollara nazaran daha iyi durumda olması sebebi ile, harekât alanında yapılan kara yolu ile taşıma faaliyetleri diğer yörelere nazaran daha kolay olmuştur.

b. Demir Yolu

Harekât alanının içlerine kadar ulaşan demir yolu yoktur. 1914 yılı itibarı ile 610 kilometreye ulaşan ana ve tali demir yolu ağından; harekât alanını ilgilendiren iki hattan ilki, 1912 yılında işletmeye açılan ve Fransızlar tarafından yapılan Manisa – Balıkesir – Bandırma hattı, diğeri ise Sirkeci - Edirne hattıdır. Bahse konu alanlar, madencilik açısından önemli merkezlerdir. En yakın istasyonlar Uzunköprü, Bandırma ve Balıkesir'dedir (Gnkur., 2002). Nafia Nezaretince Şark Demir yolu Ortaklığına girilerek hat 1870'de Lüleburgaz'a, 1879'da Edirne'ye ve 1912'de Alpullu'dan Kırklareli'ne uzatılmıştır. Ayrıca; ayrılan bir kol vasıtası ile de, Batı Trakya ve Makedonya'ya uzanmaktadır (İnalçık, 2004: 925-927).

c. Su Yolu

Diğeri taşıma modlarına göre daha fazla gelişme göstermiş gibi gözükse de deniz nakliyatı, kıyıları 15,000 kilometreyi aşan bir ülke için çok yetersizdir. Deniz taşımacılığı, % 90 oranında yabancı gemiler vasıtasıyla yapılmaktadır. Tüm teknolojik gelişmeler gibi deniz taşımacılığındaki gelişmelerde de geri kalınmış, buharlı gemi teknolojisine ayak uydurulamamıştır. Savaş öncesi 45,000 adet civarında olan Türk bandıralı gemilerinin taşıma kapasitesi 4,42 milyon tonilato, Türk karasularında faaliyet gösteren 31,000 adet yabancı bandıralı geminin taşıma kapasitesi ise 37.5 milyon tonilatodur. Bu, sayı olarak % 30 daha az olan yabancı bandıralı geminin dokuz kat daha fazla yük taşıması demektir ve Türk bandıralı gemilerin az gelişmiş, küçük çaplı teknelerden ibaret olduğunu göstermektedir (İnalçık, 2004: 920-922).

Devletin ön ayak olması sonucu, İngiltere'den buharlı gemiler alınmış; "Şirket-i Hayriye" adında ilk Osmanlı anonim şirketi kurularak deniz nakliyatı teşebbüs olarak başlamıştır. 1914 yılında, Harbiye Nezaretine (Savunma Bakanlığı) bağlı Seyri Sefain İdaresine (Deniz Nakliyat İdaresi) ve özel şirketlere bağlı gemilerin sayısı 396 ve tonajı 108,399 tonilatoya ulaşmıştır (Solak, 1990: 113-117).

Harekât alanı, deniz taşımacılığı açısından değerlendirildiğinde; Çanakkale ve Gelibolu iskeleleri, kara yolunun deniz bağlantısıdır. Bu iskeleler aynı zamanda indirme bindirme noktalarıdır. Bölge, giden lojistik açısından bakıldığında, üretiminin yüklenerek dışarı çıkarılmasını sağlayacak kapasitededir. Buna rağmen; gelen lojistik açısından değerlendirildiğinde, ithal malzemeyi indirme kapasitesi düşüktür (İnalçık, 2004: 921). Buradan da, ülkenin üretimden çok tüketim yaptığı sonucu çıkarılabilir. Bahse konu kapasite düşüklüğünün menfi etkisi muharebe zamanında da kendini göstermiştir.

İzmit - Haydarpaşa demir yolu hattında ikmal maddelerinin yüklenmesi büyük önem taşıdığı için; Marmara üzerinden deniz ulaştırmasının emniyete alınması 2'nci Ordu'ya verilmiştir (Gnkur., 1985: 217). Marmara Denizi'ne geçirilecek bir denizaltının tüm deniz yolu taşımacılığına engel olacağına inanan İtilaf Devletleri, Marmara'ya denizaltı geçirme emellerine ulaşmalarına rağmen deniz yolu taşımacılığına genel olarak engel olamamışlardır (Sanders, 2006: 98; Solak, 1990: 113-117). Bununla beraber; Karabiga'dan itibaren deniz yolunun kullanılmaması, 29 Mart 1915 tarihli Başkomutanlık Genelgesi ile bildirilmiştir. Genelge ile, Biga'da bir iâşe merkezi kurulması, deniz yolu açık oldukça yiyecek maddelerinin birliklere ulaştırılmak üzere Karabiga'dan Çanakkale'ye deniz yolu ile gönderilmesi, bu maksatla Levazım Dairesi Başkanlığı tarafından mavnaların tertip edilmesi emredilmiştir (Gnkur., 1985: 218-219).

Kilyar, Maydos ve Çanakkale'ye, büyük gemilerin yanaşamaması ve muhtemel düşman donanma ateşi sebepleriyle denizden ikmal zordur. Boşaltma genelde geceleri olacak şekilde, Gelibolu'da kurulan menzil

ambarına (Akbaş) yapılmıştır. Kilyar ve Maydos ambarlarına da erzak ikmali, yine geceleri mavna ve römorkörlerle yapılmıştır. Anadolu yakasından erzak alımı da; Burgaz'da bulunan menzil ambarından mavna ve römorkörler ile deniz yolundan, menzil kolları vasıtasıyla da karadan yapılmıştır.

5. HAREKÂT ALANI LOJİSTİK TEŞKİLÂTI

3 Ağustos 1914 tarihinde genel seferberliğin ilanı ile, bölgede bulunan 3'üncü Kolordu'ya bağlı Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 7'nci, 8'inci, 9'uncu Piyade Tümenleri, jandarma taburlarına ilave olarak kol ve katarlar, depo taburları ve menzille ilgili kuruluşlar seferber edilmiştir. Lojistik destek birliklerinin hazırlıkları devam ederken seferberlik ilanından kısa bir süre sonra, 3'üncü Kolordu'nun lojistik destek birlikleri de dahil olmak üzere personel ve hayvan mevcudu Tablo-16'dadır (Gnkur., 1993: 56).

Tablo-16: 3'üncü Kolordu Personel ve Hayvan Durumu

Birlik	Personel	Hayvan
7'nci Piyade Tümeni	12,937	2,540
3'üncü Piyade Tümeni	13,061	2,354
Kolordu Bağlı Birlikleri		
Kolordu Karargahı	274	192
Süvari Bölüğü	312	234
4'üncü İstihkâm Bölüğü	259	42
Köprücü treni	168	190
3'üncü Telgraf Bölüğü	198	102
Toplam	1,211	760
Lojistik Destek Birlikleri		
2'nci, 4'üncü Piyade Cephane Kolları	303	401
Nakliye Katarı	1,293	1,278
1'inci, 2'nci Seyyar Hastane	140	68
Toplam	1,736	1,747
Genel Toplam	28,945	7,402

Tablo-16'dan harekâta muharip olarak katılan 27,209 personele ve 5,655 hayvana karşılık lojistik faaliyetler ve birlik ağırlıklarının taşınması için 1,736 personel ve 1,747 hayvanla destek verildiği görülmektedir. Bu da her

bir lojistikçi personelin, kendi tedarik faaliyetlerinin yanı sıra 16 muharip personele hizmet vereceği anlamına gelmektedir. Kolordu bağlı birlikleri içerisinde bulunan istihkâm bölüğü, köprücü treni ve telgraf bölümünün de lojistik faaliyetlerle dolaylı olarak ilgili olduğu düşünülebilir. Bu birliklerin doğrudan tedarik görevleri olmaması sebebi ile lojistik personeli sayısına dahil edilmemeleri uygundur. Buna rağmen, muharebe hizmet destek ve muharebe destek personelinin, muharip birliklere oranını tespit edersek 25,998 muharip personele karşılık 2,947 muharebe destek ve muharebe hizmet destek personeli çalışmaktaydı ve bu da ancak 1/8 oranını vermektedir. Günümüz modern ordularında bu oranın, her iki - üç muharip personele altı - yedi lojistik personeli olduğu düşünüldüğünde, Çanakkale Müstahkem Mevki K.lığında çok düşük kaldığı görülmektedir.

22 Ağustos 1914 tarihinde, 3'üncü Kolordu'ya bağlı lojistik destek birliklerinden erzak kolları ve seyyar hastaneler kuruluşlarını tamamlamıştır. Dört erzak kolu Tekirdağ'a taşınmış geri kalan iki hafif erzak kolu Bandırma'da gemilere yüklenmektedir. Cephane kollarından 10 adedi kuruluşunu tamamlamış, bunlardan iki mekkâreli, üç arabalı kol Tekirdağ'a taşınmıştır. Ekmekçi takımlarından ikisi Tekirdağ'da kurulmuş ve çalışır duruma gelmiştir. Kolordu kuruluşunda bulunan altı cephane kolu ile, beygir ve öküz depolarının kuruluşu tamamlanmak üzeredir. Birliklerin seferberlik ile ilgili çalışmaları, düşman kuvvetlerinin cepheye ulaştıkları ana kadar devam etmiştir. 18 Mart 1915 öncesi, Harekât alanında bulunan lojistik destek birlikleri ve birliklerin mevkileri EK-E'de yer almaktadır (Gnkur., 1985: 121-123; Gnkur., 1993: 57).

Savunma açısından müstahkem mevkiler çok önemlidir. Savaşın başlaması ile beraber boğazlara ve İstanbul'a yapılacak bir saldırıya kesin gözü ile bakıldığı için Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı imkanlar nispetinde desteklenmeye gayret edilmiştir. Seferberliğin ilanı ile 3'üncü Kolordu emrine giren Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığının seferberliğin hemen öncesinde 1 Ağustos 1914 tarihi itibarı ile personel ve araç durumu Tablo-17'de verilmiştir (Gnkur., 1993: 59).

Tablo-17: Çanakkale Müstahkem Mevki Personel ve Araç Mevcudu

Birlikler	Subay	Sıhhiye memuru	İmam ve katip	Sanatkar	Er		Taşıt	
					Muvazzaf	Yedek	Araba	Hayvan
3'üncü Ağır Topçu Alayı	19	2	4	6	722	80	-	21
2'nci Ağır Topçu Alayı	13	2	2	2	498	37	-	15
5'inci Ağır Topçu Alayı	25	4	4	6	593	99	2	28
İstihkâm İnşaat Taburu	18	-	1	1	629	100	1	20
Telgraf (muhabere) Bölüğü	4	-	-	-	65	58	-	17
Cephane Depo Müfrezesi	2	-	-	-	73	52	1	3
Toplam	81	8	11	15	2,580	426	4	104

Müstahkem mevkilerin sabit birlikler olmaları sebebiyle, ağırlıkları yoktur ve üst komutanlıklara ait lojistik birlikler tarafından kale içine kadar yerinde ikmal edilmişlerdir. Tablo-17'de; Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığının, kale dahilinde lojistik faaliyetlerini dört araba ve 104 hayvanla gerçekleştirdiği görülmektedir.

Menzil kollarında normal ikmal faaliyetlerinde kullanılan hayvanlara ek olarak birlik ağırlıklarının taşınması ve birliklerin yüklemelerini zamanında yaparak en kısa zamanda intikal edebilmeleri için hayvanlara ihtiyaç duyulmuştur. Tümen ve kolordu ağırlıklarının taşınması için hayvan miktarları belirlenerek kadrolaşmıştır. Buna göre tümen ve kolordu karargahı ağırlıklarını taşımak maksadıyla kadro ihtiyacı olarak belirlenen hayvan ihtiyacı EK-F'dedir (Gnkur., 1993: 257).

Tümenden küçük birliklerde de ayrıca lojistik faaliyetleri sağlayan birimler ve bu birimlere ait kadrolar mevcuttur. Topçu taburlarında hafif cephane kolları, diğer birliklerde muharebe ve eşya ağırlıkları (büyük ağırlıklar) lojistik desteği sağlıyorlardı. Her birlikte taşınacak malzeme ve bu malzemeleri taşıyacak hayvan miktarları değişiklik göstermiştir. Aynı taburun bölüklerinde bile farklılıklar olması sebebi ile 3'üncü Kolordu, küçük birliklerindeki muharebe ağırlıkları ve eşya ağırlıklarını taşıyacak lojistik

destek kuruluşunu standart bir hale getirmek için 18 Eylül 1914 tarihinde bir yönerge yayınlamıştır. Bu yönergeye göre ağırlıklar ve ağırlıkları taşıyacak hayvan sayısı EK-G'dedir (Gnkur., 1993: 260).

Cepheler arasında Çanakkale Cephesi'nin önceliği alması ve artan düşman kuvvetleri ile mücadele edebilmek için 5'inci Ordu teşkil edilerek bölgedeki kuvvetlerin tamamı ordu emrine verilmiştir. 5'inci Ordu'nun teşkil edilmesi ile Çanakkale Cephesi'nde muharebeye katılan personel ve hayvan sayısında da artış olmuştur. Mevcut lojistik desteği sağlayan birliklerin, artan ordu mevcudunu destekleyememesi ve mevcut yönergelerin de gereği olarak yeni bir menzil teşkilâtının kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Muharebeye katılan birliklerin lojistik desteğinin sağlanabilmesi için 27 Mart 1915 tarihinde 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği'nin kurulmuştur (Gnkur., 1985: 221).

Boğazlar bölgesinde üç ordunun görev alması ve savaşa fiilen katılması üzerine, Başkomutanlık Vekaletince ordu menzillerinin bölgeleri saptanmıştır. 5'inci Ordu Menzil Müfettişliğinin sınırları, Podima - Silivri hattının batısında kalan Trakya bölgesiyle; Anadolu yakasında Biga (dahil), Edremit (hariç) hattı olarak belirlenmiştir. 2'nci ve 5'inci Ordu menzilleri ara hattı, Sazlıman - Galataköyü'nden geçen hat kabul edilmiştir. 1'inci menzil İstanbul'da yeniden organize edilmek üzere tutulmuştur. Bu durumda 5'inci Menzil kendi ordusunun menzil hizmetlerini yürütürken, 2'nci Menzil, 1'inci Ordu'nun menzil hizmetlerini de üstlenmiştir. 2 ve 5'inci Ordular, Trakya'da bulunan menzil kol ve teşkillerini Çatalca Müstahkem Mevki Komutanlığının gerisinde deniz ve karadan ikmal yapacak şekilde hazırlamışlardır (Gnkur., 2002: 235; Gnkur., 1985: 221).

Göreve Gelibolu'da başlayan 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği, muharebenin yoğunlaşması ve talep edilen hizmetlerin artması üzerine; karargahının ilk kademesi ile Akbaş'a, geri kademesi ile de Lapseki'ye intikal etmiştir. Lapseki'de bulunan Ordu Menzil Müfettişliğinin, Akbaş, Gelibolu, Şarköy, Keşan, Tekirdağ, Karabiga, Biga, Balcılar, Burgaz ve Saraycık'ta menzil ambarları bulunmaktadır. Müfettişlik, günlük ihtiyaç kadar erzakın harekât alanı içine taşınmasını geri kalanın ambarlarda tutulmasını ve

bunlara ilave olarak, Tekirdağ ve Bandırma'da erzak yüklü iki geminin, ordu emrinde, gerektiğinde gönderilmek üzere harekete hazır beklemesinin uygun olduğunu, uygulama için gerekli onayın verilmesini Başkomutanlıktan talep etmiştir (Gnkur., 2002: 235).

5'inci Ordu Menzil Müfettişliği emrinde, Uzunköprü'den güneye doğru nokta ve iskele komutanlıklarıyla, erzak ambarları, ekmekçi takımları ve çayhaneler vardır. Ayrıca 1'inci, 3'üncü, 4'üncü, 5'inci, 6'ncı, 7'nci, 8'inci, 10'uncu, 11'inci, 12'nci arabalı erzak nakliye katarları; tümenlerden geçen 1'inci, 4'üncü, 5'inci, 10'uncu, 13'üncü, 14'üncü mekkâreli nakliye katarları ve 2'nci ve 9'uncu cephane kolları vardır. Akbaş'ta bir cephane deposu, bir istihkâm deposu; Ilgardere, Gelibolu ve Burgaz'da birer cephane deposu; Ilgardere' de bir köprücü takımı, Lapseki'de bir araba imâlathanesi, Biga'da bir inşaat bölüğü bulunmaktadır (Gnkur., 2002: 236).

Sağlık kurumları olarak; 180 den 2,000 yatağa kadar çeşitli kapasitelerde ve değişik numaralarla anılan Menzil, Harp, Kızılay ve Merkez adlarını alan hastanelerle, 8'inci, 10'uncu ve 12'nci Tümen Seyyar Hastaneleri, Lapseki'de ecza deposu, Biga'da hasta nakliye müfrezesi ve 600 mevcutlu sıhhiye taburu, Galata'da 600 yataklı salgın hastanesi bulunmaktadır. Bunların dışında hastane gemisi olarak 6, 61, 63 ve 70 numaralı Şirket-i Hayriye vapurlarıyla Akdeniz ve Gölnehal vapurları görevlendirilmiştir. Veteriner kurumları açısından; Muni Bey Çiftliği'nde birinci, Suluca'da ikinci, Ilgardere'de üçüncü hayvan hastaneleri kurulmuştur. Suluca'da bir veteriner ilaç deposu; Pazarlı, Burgaz ve Koşan'da birer araba hayvan deposu vardır (Gnkur., 2002: 236).

1916 yılı Mart ayı itibarı ile, 5'inci Ordu Menzil Müfettişliğinin kurum ve tesislerinin yerleri Kroki-6'da yer almaktadır (Gnkur., 1985: Kroki-15).

1916 yılı Mart ayı itibarı ile 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği'nin kurum ve tesislerinin yerleri şu şekildedir: (Gnkur., 1985: 345)

- Müfettişlik Karargahı : Bandırma,
- İnşaat Bölüğü : Lüleburgaz,
- Nokta Komutanlıkları : Tekirdağ, Lüleburgaz, Uzunköprü, Seyitler, İstanbul, Keşan, Ekzamil, Gelibolu, Akbaş, Biga, Bandırma, Soma, Manisa, Edirne, Kırklareli,
- İskele Komutanlıkları : Tekirdağ, Şarköy Gelibolu, Lapseki, Akbaş, Kilya, Pırgos, Çanakkale, Karabiga,
- Ambarlar : Havza, Lüleburgaz, Uzunköprü, Keşan, Şarköy, Pırgos, Biga, Bandırma, Manisa, Soma, Kırklareli,
- Teçhizat Ambarları : Lüleburgaz, Bandırma,
- Hamal Bölükleri : Lüleburgaz, Uzunköprü, Seyitler, Keşan, Gelibolu, Soğanlı, Pırgos, Çanakkale, Bandırma, Soma, Manisa, Kırklareli, Tekirdağ,
- Menzil Hastaneleri : Uzunköprü (iki adet), Keşan, Lapseki, Erdek,
- Harp Hastaneleri : Şarköy, Biga, Bandırma, Kırklareli,
- Mevki Hastaneleri : Gelibolu, Erdek, Çerkezköy,
- Çayhaneler : Karapınar, Yerlisu, Ekzamil,
- Sıhhi İlaç Deposu : Lüleburgaz, Bandırma,
- İstirahathane : Lüleburgaz,
- Hayvan Hastaneleri : Gelibolu, Edirne, Babaeski, Keşan, Bandırma,
- Veteriner İlaç Deposu : Lüleburgaz, Bandırma,
- Hasta Nakliye Müfrezesi : Bir adet seyyar,
- Cephane Deposu : Uzunköprü, Gelibolu, Akbaş (iki adet), Soğanlı, Çanakkale, Bandırma,
- Araba ve Hayvan Deposu : Keşan
- Ekmekçi Takımı : Lüleburgaz, Uzunköprü,
- Gemi : Manyas Gölü.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE CEPHESİ İKMAL FAALİYETLERİ

Bu bölümde, Çanakkale Cephesi'nde personel temini hariç ihtiyaç duyulan her sınıf ordu mallarının ikmal faaliyetleri ele alınacaktır. Personel temini beşinci bölümde eğitim sistemi ile birlikte ele alınacaktır.

1. GENEL

Çanakkale gibi zorlu bir cephenin de dahil olduğu bir çok cephede, memleketin o günkü şartlarında çok zor muharebeler yapan ordunun lojistik faaliyetlere olan ihtiyacı hayati öneme haizdir. Yurt içi kaynaklar, Birinci Dünya Harbi'ne kadar süregelen savaşlar sebebi ile tükenme noktasına yaklaşmıştır ve uzun süreli bir savaşta orduyu besleyebilecek yeterlilikte değildir. Gelişmemiş olan endüstri içerisinde savaş endüstrisi de payını aldığından büyük oranda harp araç ve gereçleri dış kaynaklardan sağlanmaktadır (Gnkur., 2002: 236-237).

Çanakkale Cephesi için harp boyunca başlıca iç kaynak, başta İstanbul olmak üzere Çanakkale ve yöresidir. Dış kaynak olarak başta Almanya olmak üzere Avusturya - Macaristan ve diğer tarafsız ülkeler gelmektedir (Ortaylı, 1983: 119). İhtiyaçlar yurt içi kaynaklar olarak da genel itibarı ile yerinden tedarik yöntemiyle sağlanmaktadır. Bu da genelde satın alma ve borçlanma suretiyle kolordu ve tümenlerin harekât ve menzil hizmet alanları vasıtasıyla sağlanmaktadır (Gnkur., 2002: 237).

Girişilen savaşta lojistik faaliyetler, Genelkurmay Reisi Sani (Genelkurmay İkinci Başkanı) emrinde çalışan Genel Karargah; daire, şube ve müfettişlikleri, menzil ve ordu bölgelerinde mevcut olan ve kurulmakta olan teşkil ve tesisleri ile düzenlenmiştir. Orduların ihtiyacı olan ikmal maddelerinin tedarik faaliyetleri ve diğer lojistik faaliyetler önem sırasına konulmuştur. Buna göre; Genel Karargah tarafından, silah ve mühimmat, yiyecek ve giyecek maddeleri ile akaryakıtın tedarik edilmesi ve bu

malzemelerin dağıtımını sağlayacak ulaştırma faaliyetleri öncelikli olarak ele alınmıştır. Diğer malzemelerin ikmal, personel ikmal, sağlık ve veteriner işleri ve bu işlere ait tedarik faaliyetleri daha ziyade ordu ve kolorduların inisiyatifine bırakılmıştır (Gnkur., 1985: 167).

2. İKMAL MADDELERİNİN TEDARİKİ, DEPOLANMASI VE DAĞITIMI

a. Silah ve Mühimmat

Silah ve mühimmat ikmalinde öncelikli olarak 1'inci, 2'nci ve 5'inci Ordu'lar ile Boğazlar Müstahkem Mevki ve İzmir ve Havalisi Komutanlığı bütünlenirken; düşmanın Çanakkale'den çekilmesinden sonra öncelik 3'üncü ve 4'üncü Ordularla Irak ve Havalisi Komutanlığı'na verilmiştir. Ordu ve müstahkem mevki birliklerinin birlik ve kolordu cephane kollarında bulunacak mühimmat ikmal edilmiş, diğer kademe payları ise Harbiye Nezareti ambarlarında bulundurulmuştur. Merkeze yakın ve denizden ulaşım imkanı olan harekât alanlarının, ulaşım olanaklarının daha elverişli olması sebebi ile, ağır silah, top ve mühimmatlarının bütünlemesi daha rahat yapılabilmektedir (Gnkur., 1985: 268).

Atış paylarının bulunma öncelikleri de belirlenmiştir. Buna göre; öncelikle birliklerin üzerindeki ve ağırlıklarındaki mühimmatlar tamamlanacak, müteakiben sırasıyla kolordu cephane kolları, ağır cephane kolları, menzil cephane kolları, ordu menzil müfettişliği cephane kolları, ordu yedek ambarları, diğer yedek ambarlar bütünlenecektir. Ordu'nun ihtiyaçlarını karşılamak üzere ordunun geneli için bir tane Eskişehir'de, Trakya harekât alanı için Çatalca'da, Doğu harekât alanı için Sivas ve Ankara'da, Güneydoğu harekât alanı için de Halep ve Konya'da ambarlar kurulması kararı alınmıştır. Müstahkem mevkiiler için doğrudan kale içlerine ikmal yapılarak depolanacaktır. Harbiye Dairesi, dış kaynaklarla beraber içeride onarım ve imalât yapan kurumları da harekete geçirerek 1914 yılı öncesinde 30 milyon piyade cephanesini genel ve yedek ambarlarda depolamayı hedeflemiştir. Dağıtım kolaylığı sağlaması açısından İstanbul'da bulunan piyade cephanesi Eskişehir ve Kütahya ambarlarına aktarılmıştır.

Dışarıdan alınan 29 milyon sivri mermi de getirilerek Hadımköy ve Trakya'da depolanmak suretiyle ordu ihtiyacının karşılanacağı öngörülmüştür. Özellikle piyade ve topçu silahlarına ait mühimmatın sağlanmasına öncelik verilmiştir (Gnkur., 1985: 134-136)

Askeri fabrikalarda üretilen barut ve fişekler, Menzil Genel müfettişliği aracılığıyla ordulara dağıtılmaktadır. 5'inci Ordu cephane istekleri, Başkomutanlık emri gereği öncelikle karşılanmaktadır. Bakırköy barut fabrikası, Zeytinburnu fişek ve mermi fabrikası, İstanbul Haliç tapa fabrikası, Karaağaç tapa fabrikası ile mermi yapım ve ıslahhanesi, Başbüyük mermi imalâthanesi gibi kurumların ürünleriyle, İstanbul'dan Çanakkale'ye deniz yolu ile piyade cephanesi ikmali yapılmıştır (Gnkur., 2002: 240-241). Ordu birliklerinin silah ihtiyaçları, 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği aracılığıyla Akbaş, Yahşi Köy ve Lapseki'deki silah depolarından sağlanmaktadır. Her türlü önceliğe rağmen; topçu cephanesi büyük problem teşkil etmiştir. Almanya yolunun açılmasından sonra, demir yoluyla gelen silah ve cephane, Uzunköprü'de indirilerek buradan menzil kollarıyla Kilya ve Akbaş'taki 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği cephane parkına çekilmiştir. Grup komutanlıkları ihtiyaçları olan cephaneyi, cephane parkından kendi kollarıyla taşımaktadırlar. Uzunköprü - Gelibolu arasında çalışan cephane menzil hattı önemli olması sebebi ile, buradaki cephane kolları erzak taşıma faaliyeti de dahil olmak üzere başka bir taşıma görevine verilmemiştir. (Gnkur., 1985: 243).

Rus emelleri biliniyor ve Müttefik donanmasının Çanakkale Boğazı'na muhtemel saldırıları bekleniyordu. Beklenen saldırıyı bertaraf edebilmek maksadıyla, 5'inci Şube tarafından tedariki yapılan 15 cm'lik havanlar Seddülbahir bölgesine, 15/26 cm'lik havanlardan dördü Maydos (Eceabat) çevresine mevzilenmek üzere gönderilmiştir. Ayrıca top başına 225 lağım danesi ve 375 uzun dane olacak şekilde, 15/14'lük obüsler, 3'üncü Kolordu emrine tertip edilerek Bolayır civarına gönderilmiştir. Ayrıca 3'üncü Kolordu'da; 27,551 mermisi ile 48 çabuk ateşli sahra topu, 17,070 mermisi ile çabuk ateşli dağ topu ve 1,880 mermisi ile sekiz obüs topu da bulunmaktadır. Boğazlar bölgesinin önemine istinaden buralarda kurulan

seyyar birliklerin bütünlemesi 5'inci Şube'nin esas görevlerinden birini oluşturmuştur. Edirne'de bulunan 12 cm'lik eski Bulgar topları, personeli ve 600 mermisiyle birlikte Aralık 1914'te trenle Sirkeci'ye, oradan da vapurla Çanakkale'ye ulaştırılmıştır. Boğazlar ve kıyı koruma için hazırlık yapan Genel Karargah, 20 Ocak 1914 tarihli tertip emri ile; Edirne'de mevcut 38 adet 8,7' lik mantelli toplardan dörder toplu iki batarya oluşturarak; her bir top başına 100 atım dane, 200 atım şarapnel, altı er ve iki topa komuta edecek bir subay ile 3'üncü Kolordu bölgesinde teşkili emredilen 19'uncu Tümen topçusu emrine göndermiştir. Boğazların artan önemi karşısında, Bahriye Nezaretinin Boğaz Komutanlığı emrine verdiği seri ateşli 7.5 cm'lik Hoçkis ve Amstrong toplarından bir batarya da cephaneleri ile birlikte 3'üncü Kolordu bölgesinde 8'inci Tümen Topçu Taburu'nun bir bataryasını teşkil etmek üzere gönderilmiştir. 1916 yılı başlarında bile Sırplardan ele geçirilen 44 adet çabuk ateşli sahra topu İstanbul'a getirilerek kadro ihtiyaçlarının karşılanması kapsamında dört adedi Çanakkale cephesine gönderilmiştir (Gnkur., 1985: 185-186,234).

Tüm bu bütünleme faaliyetlerine ve cephenin önceliğine rağmen; Türk ordusunun cephane açısından büyük yokluklarla mücadele ettiği çeşitli kaynaklarda anlatılmaktadır. Mareşal Liman Von Sanders anılarında, piyade cephanesinde sıkıntı çekilmediğini fakat topçu mühimmatının başından sonuna kadar sıkıntılı olduğunu, İstanbul'da üretilemeyen mühimmatın Almanya'dan gelirken aradaki tarafsız devletler üzerinden geçişi ile ilgili problemlerle karşılaştığını anlatmaktadır (Sanders, 2006:78,100).

Aynı şekilde, Mehmed Fasih Bey'de anılarında, cephane ikmalinin yapılıyor olmasına rağmen; gelen top mermilerinden bazılarının toplara girmediğinden, biraz zorlandığında ise mermilerin dağıldığından şikayetçi olmaktadır (Mehmed Fasih Bey'den aktaran Çulcu, 1997: 209). Daha sonraları topçu mühimmatı yurt içi imkanlarla üretilmeye başlanmıştır. Yerli üretim kırmızı mermilerin, düştüğü yerde yirmide birinin patladığı esirlerin sorgusundan öğrenilmişse de, bu mermilerin ikmaline ısrarla devam edilmiştir. Komutanlar, askere moral olması için mühimmat sıkıntısı sebebi ile kurusıkı atmak yerine bu mermileri tercih etmişlerdir (Sanders, 2006: 101;).

Ordu komutanının üzerinde ısrarla durduğu çabuk ateşli piyade silahlarına olan ihtiyacı karşılamak üzere öncelikle yedi, müteakiben üçü Maçka Silah deposundan olmak üzere beş makineli tüfek ve bunlara ilave olarak üç adet maksim Bulgar makineli tüfeği tertip edilmiştir. 1915 yılı başlarında, Müstahkem Mevki Komutanlığı hariç olmak üzere 5'inci Ordu emrindeki piyade hafif ve ağır silah toplamı çeşitli çap cinsten tüfekler olmak üzere Tablo-18'de olduğu gibidir (Gnkur., 1985: 232).

Tablo 18: 1915 Yılı Başında 5'inci Ordu Piyade Ağır ve Hafif Silah Miktarı

Tüfek	Filinta	Kılıç	Tabanca	Mk.Tüfek
65,725	1,291	1,468	3,814	34

Siperlerin birbirine yakın olması topçu ateşine imkan vermemiş, çok sayıda düşmanın taarruzunun kesilmesi maksadıyla; çabuk ateşli hafif ve ağır piyade silahlarının ve tel engellerinin tedarik edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu maksatla, özellikle makineli tüfek sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Doğuda muharebeler devam etmesine rağmen doğu cephesi ve İstanbul civarındaki birliklerden tasarruf edilen silah, araç, gereç, mühimmat ve personelin Çanakkale Cephesine gönderilmesi ve Ordudonatım Dairesinin destek önceliği vermesi sebepleri ile; 1915 ortalarında tabanca sayısı 5,026 adete, makineli tüfek sayısı da tablodaki miktarı üçe katlayarak 89 adete ulaşmıştır. Makineli tüfek, önemine istinaden ısrarla arttırılmaya çalışılmış Kasım ayı ortalarında da sene başındaki rakam hemen hemen beşe katlanarak 143 adete çıkarılmıştır (Gnkur., 1985: 369-372).

Boğaz açıldığı takdirde İstanbul ile birlikte ülke savunmasının çökme ihtimali vardır. Bu sebeple Çanakkale diğer cephelere göre öncelik taşımaktadır. Buna rağmen; Başkomutanlık, Ordu Komutanlığından cephaneyi tasarruflu kullanmalarını talep etmiştir (Gnkur., 2002: 240). Ordu Komutanı Liman Von Sanders Paşa, 14 Temmuz 1915'te Başkomutanlığa çektiği mesajda, mühimmat miktarının farkında olduğunu fakat muharebeler tüm şiddeti ile devam ederken kısıtlı mühimmat kullanımının düşman ilerleyişine engel olamayacağı için bir kısıtlamaya gidilemeyeceğini bildirmiştir (Sanders, 2006: 100). Ağustos 1915 sonuna kadar 50,000 adet

tahrip mermisi, 290,000 adet çabuk ateşli sahra mermisinden 25,000 adedi, 80,000 adet çabuk ateşli dağ mermisinden 65,000 adedi kullanılmıştır (Gnkur., 1985: 280-281). Başkomutanlık bütünleme faaliyetlerini en üst seviyeye çıkararak muharebe gruplarında mühimmat miktarını sürekli yükseltmeye çalışmıştır. 08 Aralık 1915'te 5'inci Ordu mühimmat durumu Tablo-19'da verilmiştir.

Tablo-19: Muharebe Grupları Mühimmat Miktarları 08 Aralık 1915

Cins	Anafartalar	Güney	Saros	Kuzey	Asya	Menzil
Piyade mermisi (sandık)	12,168	10,730	7,750	6,035	6,837	11,840
Çabuk ateşli sahra mermisi (atım)	14,889	12,467	4,617	9,755	9,834	19,134
Çabuk ateşli dağ mermisi (atım)	2,974	1,210	-	7,777	2,212	3,784
Adi dağ mermisi (atım)	3,153	3,366	-	2,168	2,203	8,367
El bombası (atım)	18,084	10,135	11,453	6,013	9,187	31,951
Mantelli mermisi (atım)	-	-	-	2,124	5,189	521

1915 yılı sonunda tablodaki değerlere ulaşan mühimmatın sarf edilmesi, ordu envanterindeki silahların bir kısmının zayi olarak elden çıkması ve düşman kuvvetlerinin Çanakkale'den çekilmesi sonucu birliklerin diğer cephelere gönderilmesi neticesinde 1916 yılında Ordu envanterinde 168,436 tüfek, 60 makineli tüfek kalmıştır (Gnkur.,1985: 352).

b. Yiyecek ve Yem

Yiyecek maddelerinin tedarik ve dağıtımı, Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Riyasetine bağlı Levazım Dairesi Başkanlığı tarafından yapılmaktadır. Bölgesel depolama Levazım Dairesi Başkanlığı tarafından yapılsa da, birliklerin iâşe kollarına aktarılacağı yere kadar götürülmesi, Menzil Müfettişliği ulaştırma kolları tarafından yapılmıştır. Çanakkale ve Gelibolu Müstahkem Mevki Komutanlığı ile 1 ve 2'nci Ordu iâşe işleri doğrudan Levazım Dairesi Başkanlığı'nca yapılırken; İstanbul'dan uzak 3 ve 4'üncü Ordu'larla Irak Havalisi Komutanlığı ihtiyaçları, Levazım Dairesi Başkanlığı tarafından merkezi alımla sağlanan süt mamulleri, sabun, gaz, seker, çay, kahve, fındık, üzüm, hurma, zeytinyağı, konserve hariç, ordu

bölgelerinden satın alma yöntemiyle tedarik edilmiştir. İhtiyaç duyulan yiyecek miktarının belirlenebilmesi için seferberlik tayınının verilışı bir yönetmeliğe bağlanmıştır. Yönetmeliğe göre (Gnkur., 1985: 627-628):

- Tek er istihkakı aynı olarak veya 110 kuruş para olarak verilir.
- İstihkak, kanunda belirtilen miktarda ekmek, et, yağ, sabun ve bulgur (veya aynı miktarda pirinç) olarak verilir.
- Yukarıda belirtilen beş kalem erzak bulunamadığı takdirde, özel çizelgede belirtilen türdeki erzak rütbe karşılığı verilir.
- Beş kalem erzakın yerine verilecek erzak, merkezde Genel Levazım Dairesinde, taşralarda Ordu ve Kolordu asker alma daireleri levazım şubelerince aybaşından önce tespit edilir.
- Her rütbeliye verilecek istihkak miktarı çizelgede belirtilen miktarı geçemez.
- Beş kalem erzakın askeri fiyatları üzerinden yapılacak toplam tutar ile yerine verilecek erzakın askeri fiyatı ile hesap yapılarak verilecek miktar belirlenir.
- Aynen verilen istihkaktan aidat kesilmez, nakdi verilecek istihkaktan % 12 savaş vergisi ve il hissesi kesilir.
- Aynen verilen istihkak, verildiği aydaki askeri fiyatlar üzerinden hesaplanarak birliklerin sarf çizelgelerinde gösterilir.
- Kazandan iâşe edilmek isteyen subaylar, birliklerin günlük tabelalarına ilave edilerek iâşe edilirler.
- Merkezdeki ordu, kolordu ve asker alma teşkilâtları seferberlik erzakını her ayki tertibatlarına ilave ederek göndereceklerdir.
- Ekmek için, her fırın adına hazırlanacak çizelge ile bunlara bağlı ayniyat makbuzları, levazım ikinci şubesine verilecektir. Bu şubenin kontrolünü takiben makbuzlar saklanacak, çizelgelerin onaylanmasını müteakip ekmek alınabilecektir.
- Et, bulgur, yağ ve sabun için de benzer uygulama yapılacaktır.

Bir er için günlük tayın, 3149.25 kalori olarak hesaplanmış ve 8 Ekim 1914'te yürürlüğe girmiştir. Er ve hayvanların üzerinde emirle yenmek üzere

demirbaş erzak da bulunmaktadır. Tayinat ve Yem Kanunu'na göre tek erin günlük payı şu şekildedir (Gnkur., 1971:358; Gnkur., 2002: 237):

- Ekmek 900 gram⁴,
- Et 250 gram veya yarısı kadar kavurma, pastırma, sucuk veya et konservesi,
- Bulgur 150 gram,
- Sadeyağ 20 gram⁵
- Tuz 20 gram,
- Soğan 20 gram,
- Sebze, bakliyat ve diğer ihtiyaçlar olarak, 86 gram pirinç, ¼ et karşılığı nohut, fasulye, kuru sebzeler, patates veya sebze konservesi ya da yaş sebzedir.

Savaşın ilerleyen dönemlerinde bu miktarlar sağlanamadığı için günlük istihkak düşürülmüştür. Öyle ki günlük et öncelikle 62, daha sonradan da 31 gr. kadar düşmüştür.

Bugün de askere verilen tayında, kalori hesabının esas olarak alındığı ve buna göre 3,500 - 4,000 kalori tutacak şekilde iâşe edildikleri göz önüne alındığında, 8 Ekim 1914'te iâşe işleminin profesyonelce yapıldığı ve kalori miktarının da savaş dönemine göre tatmin edici olduğu görülmektedir.

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığının ikmali, başlangıçta Harbiye Nezareti Levazım Dairesince sağlanmaktadır. Yiyecek ve yem tedariki, bölgeden Tekalif-i Harbiye (harp yükümlülüğü) komisyonları tarafından yapılmaktadır. Harekât alanı için toplanan yiyecek ve yem, Çanakkale Müstahkem Mevki ve 9'uncu Tümen ambarlarına alınmasına müteakip erzak kolları vasıtasıyla ambarlardan dağıtım merkezlerine aktarılmıştır. Dağıtım merkezlerinden, ambarlardan veya erzak kollarından da birliklere eşya ağırlıklarındaki arabalarla taşınmıştır (Gnkur., 2002: 237-238).

⁴ . Gnkur., 2002: 237'de un istihkakı 600 gr olarak verilmektedir.

⁵ . Gnkur., 1985: 173'de yağ istihkakı 10 gr olarak verilmektedir.

5'inci Ordu'nun kuruluşunu müteakip ikmal görevi ordunun kendi sorumluluğuna verilmiştir. 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği, Çanakkale Müstahkem Mevki birlikleri de dahil, ordu kuruluşundaki tüm birliklerin yiyecek maddeleri ve hayvan yemi gereksinimini halktan yine Tekalif-i Harbiye usulüyle tedarik etmiştir. Yağ ve sabun, yağhane ve sabun imalâthanelerinden, çay ve şeker ise ithal miktarının %15 – 25'ine el konularak sağlanmıştır. Bahse konu bu ikmal maddeleri, harekât alanı gerisinde menzil depolarında depolanmış, buradan menzil ambarlarına ve kolordu dağıtım merkezlerine taşınmıştır. Marmara deniz yolunun kapanma olasılığına karşılık iki aylık yiyecek Anadolu kıyısındaki iskelelerden mavnalı ve römorklarla Kilya ve Akbaş ambarlarına taşınmıştır (Gnkur., 1985: 257; Şahin, 2003: 85-102).

Ordunun iaşesi için yurt içinden tedarik faaliyetleri ile ilgili gerekli tedbirler alınırken, yurt dışından tedarik faaliyetlerine de siparişleri takip ederek gönderen müteahhitlerle temas edilmek suretiyle devam edilmiştir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin siparişlerini takip eden bir müteahhit, 3 Eylül 1915 tarihli telgrafında Sofya'da ordunun siparişlerini derlediğini, 550 vagonluk un ve fasulyeyi günde 30 vagon Lamai'ye, 30 vagon Zıştovi'ye, 50 vagon Rusçuk'a gönderecek şekilde tertip aldığını bildirmektedir (Gnkur., 1985: 249).

Düşman filosunun taarruzundan önce bölgede depolanacak yiyecek miktarı bir aylıkken, taarruzun başlaması ile beraber Çanakkale'de bulunan Başkomutan Vekili Enver Paşa tarafından 19 Şubat 1915'te savunma mevziilerinde depolanacak yiyecek miktarının en az üç aylık olması emredilmiştir. Müteakiben Başkomutanlık tarafından, 29 Mart 1915 tarihli genelge ile; Biga'da bir kolordu için iki aylık yedek erzakın gönderilerek depo edilmesini ve Biga, Paşaköyü ve Ahmetler depolarının her birine ikişer tümeni besleyecek birer aylık yiyecek ve yemin sevk edilmesi emredilmiştir (Gnkur., 2002: 237).

Normal tedarik faaliyetlerinin yanı sıra, düşmandan ele geçirilen yiyecekler de tüketilmiştir. Emekli Albay Şakir Tunççapa anılarında,

Seddülbahir'e giderek düşmanın çekildiği siperlerden her nevi konserve, reçel topladığını, toplanan erzakla zabitan ve efrada 15 gün ziyafet çekildiğini nakletmektedir (Tunççapa,1958). Çanakkale Muharebelerine özgü, yakın olan siperlerde karşılıklı olarak iki tarafın birbirlerine atmak suretiyle erzak değiştikleri de nakledilen konular arasındadır (Çöl'den aktaran Özdemir 2003: 221).

Günlük hayvan yemi ihtiyacının tespit edilebilmesi için de, hayvanların cinslerine göre belirlenen ve Tablo-20'de verilen günlük hayvan yemi istihkak cetvelleri kullanılmıştır (Gnkur., 1971: 360).

Tablo-20: Hayvanların Günlük Yem İstihkakı (Okka)

Hayvan	Arpa	Saman	Kuru ot
Ester	3	3	3
Mekkâre ⁶	3	5	5
Öküz	3	3	3
Binek	4	5	5
Kadana	5	6	6

Ordu bölgelerinde, erzak kollarını kuran üç tümenli bir kolorduda ortalama 37,500 insan ve 13,000 hayvan bulunmaktadır. Buna göre günlük 190 ton yiyeceğe ve 230 ton hayvan yemine ihtiyaç vardır. Levazım Dairesi, aylık yiyecek ve yem için Genel Karargah'tan 1,180,000 Lira talep ettiği belirtilmektedir (Gnkur., 1985: 168). Tek er istihkakı aynı olarak veya 110 kuruş para olarak verildiğine göre (Gnkur., 1985: 627-628); 37,500 kişinin sadece er olduğu düşünülse bile aylık istihkakı nakdi olarak 1,237,500 Lira (110 kuruş X 30 gün X 37,500) etmektedir. Bu rakama rütbeli personel için ödenmesi gereken fark dahil edilmemiştir. Buradan da, ordunun ihtiyaçlarını belirlenen günlük istihkak nakdi bedelinin altında tedarik ettiği anlaşılmaktadır. Tek ere verilecek bir günlük aynı istihkak miktarı da 1.5 - 2 kilogram civarında olması sebebi ile normalde günlük 37,500 kişilik bir kolordunun yiyecek ihtiyacı 60 - 70 ton civarında olması gerekirken 190 tonun nereden çıktığı anlaşılamamıştır. Tablo verileri kullanılarak hayvanların tamamının öküz olduğu düşünülürse günlük yem ihtiyacı (9x13,000)

⁶. Osmanlı ordusunda taşıma işlerinde kullanılan at, deve, katır vb. hayvanlar.

117,000 okka (150 ton); tamamı kadana olduğu düşünöldüğünde (17x13,000) 221,000 okka (283.5 ton) çıkmaktadır. Bu şartlar altında günlük 230 ton yem ihtiyacı makul gözökmektedir.

Tedarik ile ilgili faaliyetler devam ederken savaşın ilerleyen zamanlarında, el koyma ve belge karşılığı halktan toplanan yiyecek ve yemin taşınmasında, taşıma araçları ve planlama yönünden problemler olduğu görölmektedir. İstanbul'a yakın olan 1'inci Ordu'da bile iaşe problemlerinin olmasının temel sebebi, ulaştırmada karşılaşılan problemlerdir. Yurdun her bölgesinden toplanabildiği halde; liman, iskele ve istasyon bulunan yerlerdeki malzemeler taşınabilirken, iç bölgelerden toplanan malzemelerin taşınmasında sıkıntı yaşandığı tespit edilmiştir. Ankara, Aydın ve Balıkesir gibi illerde toplanan buğday, arpa ve diğer tahıl türevlerinin dağıtım şeklinin belirlenmemiş olması dağıtımın aksamasında önemli bir faktördür. Menzil Genel Müfettişliği tarafından Levazım Dairesince halkın elindeki araba ve hayvanlara el konarak malzemelerin taşınması önerilmiştir. Öneri savaş şartları dahilinde uygun görölse bile, Başkomutanlık tarafından yanlış bir uygulamaya gidilmemesi için yurt içerisindeki ulaştırma faaliyetlerinin Levazım Dairesince kira ve diğer usullerle sağlanması karar verilmiştir. Her türlü imkan seferber edilmesine rağmen mevcut miktarı taşımaya yeter miktarda kol oluşturulacak araba savaş süresince elde edilememiştir (Gnkur., 1985: 174).

Hafif ve ağır erzak kollarının menzil ulaştırma kollarıyla ve halktan tedarik edilecek arabalarla takviye edilmesi planlanmıtır. İhtiyaç duyulan yem ve yiyecek kolordu kadrosunda bulunan dört iaşe kolu (her bir kolda çift koşulu 50 araba toplam taşıma kapasitesi 80 ton) ve halktan alınan arabalardan kurulu sekiz iaşe kolu (toplam 560 araba, toplam taşıma kapasitesi 336 ton) ile yapılabilir. Ulaştırma açışından imkan ve kabiliyeti olmayan Levazım Dairesinin böylesine büyük bir savaşta lojistik desteği menzile ait kollarla yerine getirmesi çok zordur. Buna rağmen yapılan işlerin kolaylaştırılması maksadıyla, Levazım Dairesince ilgili makamlardan, hayvanlara ve arabalara yüklenirken kolaylık ve çabukluk sağlaması için yiyecek ve yemin 40 kilogramlık çuvallarda muhafaza edilmesi istenmiştir. Bu

şekilde uygun miktarın hayvanlara yüklenirken denk haline getirilmesi ve arabalara daha hızlı yükleme yapılması sağlanmaya çalışılmıştır (Gnkur., 1985: 172).

Depolama açısından da durum çok farklı değildir. Toplanan malzemelerin, harekât ihtiyacına göre, harekâtı kolaylaştıracak şekilde planlanan yerlere stok edilmesi gereklidir. Bu maksatla ambarların yapılması ve işletilmesi gereklidir. Orduların yanında bulunduracağı yiyecek miktarının (kita yükü erzak) belirlenmesinden ve belirlenen miktarın gönderilmesinden Genel Karargahın emri ile Levazımat-ı Umumiye sorumludur. Başkomutanlık, Ordu yiyecek ihtiyacının depo edildiği menzil ambarlarının, harekât esnasında kolaylık sağlaması için harekâtın gelişeceği bölge yönünde seçilerek kurulmasını ve kolorduların yanlarına sarf edeceği istihkak olarak belirlenen miktardan fazla yiyeceği almamasını emretmiştir (Gnkur., 1985: 242).

Tüm ordu için komutanlık tarafından stoklanması talep edilen miktar 200,000 tona yakındır. Bahse konu miktarın depolanması için 250,000 m³ uygun nitelikte yere ihtiyaç vardır. Bu miktar 28 tümenin bir aylık ihtiyacına karşılıktır. Buna rağmen; Batı Anadolu ve Trakya bölgesinde mevcut kapalı stok yerlerinde bulundurulacak yiyecek ve yem miktarı 15,000 ton kadardır. Levazım Dairesinin uyarısıyla yeni ambar bulmak veya kurmak yerine, ilçe ve köylerden yararlanılması, buralarda yeterli kapalı alan bulunamadığı takdirde çadır ve barakalardan faydalanılması istenmiştir (Gnkur., 1985: 241-242).

Hafif ve ağır erzak kolları, komutanlar tarafından aynı zamanda seyyar iaşe ambarları olarak değerlendirilmiştir. Hafif erzak kolları, hızları sebebi ile acil ihtiyaç duyulan yerlere hemen ulaşabilmeleri imkanına sahiptirler. Bu imkan onlara büyük bir önem kazandırmıştır. Harekât alanında bulunan kolordu ve tümenlerin kurduğu, yakın çevreden veya geriden gönderilen erzakın depolandığı sahra ambarları da kollar üzerindeki ilave olarak ikinci bir yedeği oluşturmuştur. Harekât alanının sabit olmadığı, sahra ambarları kurmak için yeterli zaman bulunamadığı durumlarda, bu ambarlar yerine her tümen için bir dağıtım merkezi kurularak erzak kolları vasıtasıyla

erzaklar bu merkezlere taşınmıştır. Daha geride ise menzil ambarları kurularak yurt içinden veya sınırları belirlenmiş menzil bölgesinden toplanan erzak depolanmaktadır. Örnek olarak sadece Batı harekât alanı göz önüne alındığında depolanacak yiyecek ve yem miktarı EK-Ğ'de verilmiştir (Gnkur., 1985: 255-260).

5'inci Ordu Menzil Müfettişliğince, muharebe alanının oldukça gerisinde, Burgaz, Akbaş, Biga, Karabiga, Ezine ve Bayramiç'te birer menzil ambarı açılarak erzak depolanmıştır. Buradan sevk edilen erzakla, Kurucadere Köyü ve Soğanlıdere'deki birliklerin iki aylık stok seviyelerinin korunmasına çalışılmıştır. Temmuz 1915 tarihi itibarı ile 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği menzil ambarlarının 11 inde, 250,818 personel ve 69,163 hayvan mevcudunun, 16 günlük yemeklik, 53 günlük ekmeklikle sekiz günlük hayvan yemi ihtiyacını karşılayacak miktarda malzeme vardır. Ambarlarda bulunan malzemeler Tablo-21'de verilmiştir (Gnkur., 1993: 85; Gnkur., 1985: 260).

Tablo-21: 5'inci Ordu Menzil Ambarları Stok Miktarları (kg)

Ambar	Ekmeklik	Erzak	Yem
Uzunköprü	255,500	178,500	510,000
Keşan	18,000	94,500	79,000
Gelibolu	-	125,000	-
Karabiga	25,500	212,000	1,139,500
Biga	17000	100,500	78,000
Burgaz	500	204,500	292,000
Akbaş	151,000	238,000	582,500
Lapseki	8,500	36,000	8,000
Kilya	100,000	144,000	50,000
Balcılar	-	43,000	784,000
Işıklar	121,000	24,000	47,000
Anadolu Yakası	173,600	621,500	2,549,000
Rumeli Yakası	525,600	780,500	1,222,000
Toplam	699,200	1,402,000	3,771,000

Rumeli yakasındaki erzak ve ekmeklik mevcutlarının Anadolu yakasından fazla olduğu görülürken hayvan yeminin az olduğu Tablo-21'den görülebilmektedir. Bunun bir sebebi de buradaki taşıma faaliyetlerinde, Uzunköprü İstasyonu vasıtasıyla demir yolunun kullanılmasıdır.

28 Eylül 1915 tarihi itibarı ile Ordu mevcudu 287,124 insan ve 79,000 hayvana ulaşmıştır. Erzak ve yem ihtiyacının karşılanabilmesi için tedarik

faaliyetinin artarak devam etmesi gereklidir. 5'inci Ordu yiyecek ve yem durumu Tablo-22'dedir (Gnkur., 1985: 671).

Tablo-22: Ordu Mevcudunun İaşe Özeti

İaşe Malzemesi	Toplam (kg)	Gün
Ekmeklik, peksimet, un ve hububat	818,288	4.5
Pilavlık, çorbalık, bulgur, pirinç, makarna, şehriye, konserve vb.	228,841	6
Sadeyağ, zeytinyağı, içyağı	175,822	30.5
Etlik hayvan, kavurma, pastırma, sucuk, kuru balık, et konserve	836,212	44
Tuz	116,762	20
Sabun	9,690	37.5
Gaz	180,926	126
Kuru sebze, sebze konserve	637,070	18
Soğan	41,091	7
Çay	7,467	26
Kahve	9,222	10.5
Şeker	53,442	37
Kumanyalık zeytin ve peynir	306,179	6.5
Yemlik arpa, yulaf, burçak vb.	1,389,682	3.5
Ot, saman, kepek vb.	1,880,734	5

Tablo-22 verileri, günlük istihkak ile miktar açısından sağlama yapılmaya çalışıldığında: birinci kalem kişi başı 2.85 kilogram düşmektedir. Ekmek olarak bir erin istihkakın günlük 900 gram olduğu düşünüldüğünde; maya, tuz, vb katılarak ağırlının artacağı hesaba katılsa bile belirtilen rakama ulaşılması zor gözükmemektedir. Günlük istihkak 600 gram olduğunda ise rakam fazla gelmektedir. Günlük istihkakın 250 gram olduğu et; 44 gün için 2,9 kilogram çıkmaktadır. Bu da saklamada kolaylık açısından kullanılan etin, büyük oranda kavurma, pastırma, sucuk, kuru balık ve et konserveinden oluştuğunu göstermektedir.

Soğanlıdere bölgesinde de grup komutanlıklarına ait ambarlar ve dağıtım merkezleri açılarak Anafartalar ve Arıburnu'ndaki birliklerin lojistik desteği sağlanmıştır. Ordu mevcudu içerisinde Anafartalar Grubu 109,237 personel ve 28,939 hayvan mevcudu ile en kalabalık olan gruptur. Daha sonra sırasıyla; Güney Grubu 65,679 personele ve 14,600 hayvana, Kuzey Grubu 58,351 personele ve 18,657 hayvana, Asya Grubu 20,445 personele ve 7,119 hayvana, Müstahkem Mevki Komutalığı 17,600 personele ve 2.764

hayvana ve Menzil teşkilâtı 15,812 personele ve 6,921 hayvana sahiptir (Gnkur., 1985: 258-259).

Yiyecek ve yem açısından diğer cephelerle mukayese edildiğinde; 5'inci Ordu, et sebze ve meyve hariç yiyecek maddesi sıkıntısı fazla çekmediği görülmektedir. Buna rağmen; cephede görev yapan komutanlar durumun öneminin farkındadırlar. Ordu Levazım Başkanı tarafından, deniz yolu ile taşıma kapasitesi artırılmazsa özellikle ekmeklik un ve et açısından durumun kötüye gideceği hesaplanmış ve ilgili komutanlıklar ikaz edilmiştir (Gnkur., 1985: 261).

Resmi kayıtlardan sebze ve meyve verilemediği için iskorpit hastalığı hariç yiyecek sıkıntısı çekilmediği anlaşıyor olmasına rağmen (Gnkur., 1993: 529); Güney Grup Komutanı Mirliva Vehip Paşa'nın, Kerevizdere muharebesinden sonra Genel Levazım Dairesi Başkanlığı'na çektiği telgrafta erlerin beslenme düzeninin düzeltilmesine yönelik bahsi ilginçtir (Gnkur., 1993: 280-281):

"Et yasal ölçüsünün dörtte biri olan 60 gr. üzerinden hesaplanarak haftada ancak iki kez verilebiliyor ki, günlük 16 gr. düşer. Ekmek, yarısı un ve diğer yarısı toz haline dönüşmüş peksimet kırıntılarından olmak üzere verilebiliyor. Ambarlar bomboştur. Birçok birlikler, demirbaş erzakını yemiştir. Yazılı olarak bulunduğu emredilen erzak, hüsnüniyetten ibarettir. Yedirip içirme bu biçimde giderse, güçsüz kalma, erlerin niceliğiyle beraber, moralini de kemirecektir. Ne yazık ki erlerde görülen hastalıkların kökeninin gıdasızlığın oluşturduğunu bildirmek zorunda ve Başkomutanlığımızca durumun, gereğine göre yoluna koyulacağı kanısındayım."

Aynı husus Özdemir (2003: 231)'de, Çanakkale'de en temel sorunun yemeklerin tek düze oluşu, tayın miktarının az olması, hijyenik ortamlarda hazırlanamayışı, sıcaktan çabuk bozulması ve sıcak yemek temininde güçlük çekildiği olarak belirtilmektedir. Beyrut Astsubay Okulu'ndan mezun Mersinli Emin Çöl anılarında (Çöl'den aktaran Özdemir 2003: 233), erlerin demirbaş erzakları aldırılmadığı için 36 saattir aç ve susuz olduklarından, erlerin sipere sinerek sigara içtiğinden bahsetmektedir. Yerlerinin düşman tarafından tespit edilmemesi için erlerin sipere sinmelerinden muharebenin

yoğun olduğu, siperlerde temel gıda maddesi ikmali aksamış olduğu halde sigara bulunabildiği anlaşılmaktadır.

Siperlerdeki durumla ilgili olarak, savaşın başlaması sebebi ile Harp Okulu'ndan zabıt namzedi olarak erken mezun olup kıtaya katılan ve Mülazım-ı Sani (teğmen) rütbesi ile Kanlısırt'ta bölük komutanlığına atanan Mehmed Fasih Bey, sıcak yemek dağıtımından, yemek sonrası çay, kahve ve nargile içtiğinden, gazete okuduğundan sıklıkla bahsetmektedir. Günlüğünde, yiyeceklerle ilgili sıkıntılardan ziyade soğuktan ve odun azlığından şikayetçi olmaktadır. (Mehmed Fasih Bey'den aktaran Çulcu, 1997: 188).

19'uncu Fırka Kumandanı Kaymakam Mustafa Kemal de cephedeki iâşe faaliyetlerini şu şekilde nakletmektedir (Kemal, 1990: 134)

Efrada bilhassa sıcak yemek yedirmek hususunda pek ziyade ehemmiyet verilmiş ve yalnız düşmana pek ziyade olan kurbiyetten (yakınlıktan) dolayı mütevellit müşkülattan sarfınazar, bu müddet zarfında müteaddit ve kanlı muharebelerin devamı ve bu sırada birçok buhranlı anların zuhuru hasebiyle vukuu tabii olan daha büyük müşkülat içinde dahi iâşemiz hiçbir sekteye uğramayarak asker suret-i mükemmele ve muntamazamada iâşe olunmuştur. Bu husus ile bizzat iştigal ederek kıtaat kumandanlıklarından yevmiye iâşe raporları celbetmek suretiyle vaziyet-i iâşe her gün taht-ı teftiş ve murakabede bulundurulmakta idi."

Ordu, yeni durumun gereği olarak Seddülbahir karşısında 7'nci, 9'uncu ve 15'inci tümenlerden oluşan 1'inci Muharebe Grubunu kurarak bu muharebe grubu için Maydos'ta bir ambar, Bayram Çiftliği'nde bir kolordu ambarı açmıştır. Aynı şekilde, Maydos civarında 5'inci, 11'inci, 16'ncı ve 19'uncu tümenleri kapsayan 2'nci Muharebe Grubunu kurarak Kilyar ve Akbaş'ta birer ambar ve Biga'da bir kolordu ambarı açmıştır. Mevcut erzak kolları tümenlerden alınarak bu iki muharebe grubu emrine verilmiştir. 1'inci Muharebe Grubunun Maydos'tan aldığı erzakı Bayram Çiftliği ambarına; 2'nci Muharebe Grubunun, Akbaş'tan aldığı erzakı Bigalı ambarına taşınması ve bütünleme faaliyetlerinin Bayram Çiftliği ve Bigalı ambarlarından yapılması uygun görülmüştür. Uygulamadan farklı olarak sadece Kilyar'da bulunan 11'inci Tümen erzakını doğrudan Kilyar ambarından alması

planlanmıştır. Karşılaşılan en büyük sorun, 6'ncı ve 15'inci Tümenler, harekât bölgesine intikalleri esnasında ulaştırma kollarını getiremediği için eksik olan kolların tamamlanmasının gerekli olmasıdır (Gnkur., 1985: 258-260).

Anafartalar Grubu Komutanı olarak da Büyük Önder, muharebelerin en yoğun olduğu anlarda bile, sıhhiye, muhabere ve iaşe ile ilgili faaliyetler için detaylı emirler vermiştir. Anılarında, muharebeler devam ederken malzeme olmadığı için birliklerle irtibat kuramamasının, merkezden malzeme isteği ve iaşe kollarının teşkili ile bizzat ilgilenmesinin kendisini müteessir ettiğini belirtmektedir (Martı, 2001).

Tüm aksaklıklara rağmen; iaşe, temel gıda maddeleri açısından büyük oranda çözülmüştür. Bombardımandan fazla etkilenmeyen Maydos gerisinde fırınlar, Tekirdağ, Karabiga ve Gelibolu'da da un fabrikaları çalıştığından temel gıda sıkıntısı çekilmemiş, hatta Gelibolu'da, gemilerle gelen personele sıcak yemek verebilmek maksadıyla, iaşe merkezi dahi kurulmuştur.

c. Teçhizat ve Giyim Eşyası

1911 yılında, Teçhizat Nizamnamesi'yle kabul edilen donatım Birinci Dünya Harbi esnasında da dolayısıyla Çanakkale Cephesi'nde de kullanılmıştır. Buna göre bir ere tahsis edilen teçhizat şu şekildedir (Gnkur., 1971: 448):

- Arka çantası; içinde çamaşır demirbaş erzak ve yedek cephane koymak için kullanılan arka çantası (piyade erlerine özel),
- Ekmek torbası,
- Matara,
- Palaska,
- Süngülük ve her biri 15 mermi alan üç fişeklikli iki kütüklük,
- Portatif tahkim edevatı (portatif kazma veya balta ve kürek),
- Karavana,
- Beylik (kilim),

- Portatif çadır (ilave olarak 10 - 12 ere bir adet mahruti çadır).

Elbise ve teçhizat ihtiyacı, öncelikle Levazım Dairesine bağlı Ahırkapı ve Eyüp Dikimevinden, müteakiben Anadolu'dan ve son çare olarak da ithal edilmek suretiyle karşılanmaya çalışılmıştır (Gnkur.,2002: 239). Giyim, kuşam ve teçhizat üretimi yapan fabrikalar ve ordu adına çalışan tesisler öncelikle İstanbul'da kurulmuş, daha sonra diğer bölgelerde de açılmıştır.

1915 yılında giyim ve kuşam üretimi yapan İstanbul elbise ambarına, İstanbul feshane ve aba fabrikasına, Beykoz tabakhane ve kundura fabrikasına, Karamürsel aba fabrikasına ve saraçhane yapım ambarına, İzmit fabrikasına, İzmir aba fabrikasına, Hereke fabrikasına, İstanbul Şevkibey fabrikasına, İstanbul Altın Yaprak Şirketine hammadde verilmektedir. Hammaddeler işlendikten sonra hazırlanan giyim ve kuşam malzemeleri, Başkomutanlık vasıtasıyla orduların ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla Menzil Genel Müfettişliği ambarlarında depo edilmektedir. 5'inci Ordu emrine verilen birlikler, harekât alanına Akbaş, Kilya ve Lapseki'deki eşya ambarlarından gönderilen giyim ve kuşam ile eksikleri tamamlanarak giydirilmiş olarak gönderilmişlerdir. Bununla beraber; yıprananların yerine yenileri verilemediği ve mevsimlik üniforma ihtiyacı da tam olarak karşılanamadığı için bazı birlikler, kışı yazlık elbiseleri ile geçirmek zorunda kalmışlardır. 5'inci Ordu'nun giyim eşyası ihtiyaçları tam olarak hiçbir zaman tamamlanamamıştır (Gnkur., 2002: 239).

Normal siparişlerin yanı sıra, Çanakkale'de savaşan Türk birliklerine hediye adı altında 25,012,250 Mark tutarında çorap, gömlek, don, kumaş, dikim ve sağlık malzemesi Almanya'dan gönderilmiştir (Gnkur., 1985: 264). Ayrıca, muharebe sahasında ele geçen giyim eşyaları da değerlendirilerek düşman siperlerinden ganimet olarak toplanan battaniye, iç çamaşırı ve yün kazak ihtiyaç nispetinde dağıtılmıştır (Tunççapa 1958).

Yurt içi imkanlar seferber edilirken aynı zamanda Almanya'ya da sipariş verilmiştir. Bununla beraber; istekler Almanya tarafından arzu edildiği ölçüde karşılanamamıştır. Levazım Dairesi Başkanlığının, Ağustos 1914'ten

itibaren askeri ataşelik vasıtasıyla ilettiği siparişlerin son durumu 4 Eylül 1915 tarihinde Tablo-23'te olduğu gibidir (Gnkur., 1985: 264-268).

Tablo-23: Almanya'ya Sipariş Edilen Giyecek ve Kuşam Malzemeleri

Malzeme Cinsi	Sipariş Miktarı	Gönderme Belgesi		Göndermeye Hazır
		Tarihi	Miktarı	
Ekmek torbası	100,000	19.02.1915	11,580	88,420
Palaska kayışı	100,000	19.02.1915	20,000	80,000
Palaska kütüklüğü	200,000	19.02.1915	14,455	15,810
Çadır bezi ve ipliği	200,000	23.12.1914	16,500	112,270
Çadır teferruatı	200,000	10.2.1915	61,200	39,070
Çadır direği ve kazığı	200,000	24.04.1915	10,000	122,270
Taban kösesi	100,000 kg	03.12.1914 06.12.1914	80,000 20,000	83,883
Bağcıklı kundura	200,000 çift	23.01.1915 10.02.1915 24.02.1915	20,832 36,703 52,592	100,000
Süvari çizmesi	100,000 çift	-	-	-
Matara	150,000	23.01.1915 10.02.1915	10,947 21,946	80,000 37,107
Üniforma	151,442	10.02.1915 24.02.1915	18,800 27,480	105,112
Kaput	202,250	10.02.1915 24.04.1915	8,000 27,360	166,890
Pantolon	157,611	10.02.1915	16,000	141,611
Beylik	150,927	10.02.1915	13,200	137,723

Tabloda, gönderilen ve gönderilmeye hazır malzemelerin bir kısmı yurt içi imkanlarla üretilebilse dahi; gerek ara mal ihtiyacı, gerekse kapasite yetersizliği sebepleri ile yurt dışına sipariş edilmiştir.

ç. Muhabere ve İstihkâm Malzemeleri

Bilgi lojistiği (muhabere) açısından değerlendirildiğinde; ülkenin genelinde olduğu gibi Çanakkale Cephesi'nde de muhabere araç - gerecinin az ve muhabere teşkilâtının yetersiz olduğu görülmektedir. Başkomutanlık Vekaleti 8'inci Şubesi, Muhabere ve Muvasala Müfettişliği Umumiliği adıyla, muhabere malzemelerine ait lojistik faaliyetleri yürütmektedir. Savaş öncesinde, sadece kolordu bölgelerinde Başkomutanlık Vekaletine bağlı birer telgraf bölüğü vardır. Planlanana göre kolordularda bulunması gereken telefon sayısı tümen ve alaylar dahil 62, döşenmesi gerekli hat uzunluğu da 124 kilometredir. Seferberliğin ilanı ile birlikte ordularda telgraf takımı, asma hat takımı ve ulaştırma müfrezesinden müteşekkil bir telgraf bölüğü;

müstahkem mevki komutanlıklarında da telgraf takımı, asma hat takımından müteşekkil bir telgraf bölüğü kurulmasına karar verilmiştir (Gnkur., 1985: 284).

Muharebe öncesi, Gelibolu Yarımadası'nda Gelibolu ve Eceabat'ta; Biga Yarımadası'nda Lapseki, Çanakkale, Ezine, Tavaklı, Ayvacık, Bayramiç, Küçükkuyu, Papazlı, Pazarköy, Biga ve Karabiga'da, Posta ve Telgraf Nezaretinin genel telgrafhaneleri mevcuttur. Bu merkezlerin bağlantıları Nara - Bigalı arasındaki üç denizaltı kablosu ile sağlamaktadır. Bunlara ilave olarak Bozcaada ve Gökçeada ile haberleşmeyi sağlayan İngiliz Stern firmasına ait denizaltı kablosu mevcuttur. Harekât başladıktan sonra harekât alanında yer alan sabit ve seyyar telsiz - telgraf merkezleri ise şu şekildedir (Gnkur., 1985: 188; Gnkur. 2002):

- Bir adet Markoni telefon merkezi Kilitbahir'de (Erzincan'a tertip edilmesi planlandığı halde tertip edilmiştir).
- Bir adet Fransız tipi telefon merkezi Kilitbahir'de (Edirne'de olduğu halde tertip edilmiştir).
- Bir adet Fransız tipi telefon merkezi Kilitbahir'de (Anadolu Kavağı'nda olduğu halde tertip edilmiştir).

Posta Telgraf Nezareti fabrikalarında, İmalât-ı Harbiye atölyelerinde ve özel teşebbüslere ait iş yerlerinde telgraf makineleri, bu makinelere ait yedek parçalar, telefon santralleri, kablo, porselen, izolatör ve çeşitli piller üretilerek kadro ihtiyacına göre dağıtım yapılmıştır. Yurt içi üretimin yanı sıra, yurt dışı tedarik faaliyeti de devam etmiştir. Almanya'dan çeşitli muhabere malzemelerine ilave olarak, dokuz adet telsiz telgraf merkezi kurulması için personel eğitimleri de dahil olmak üzere anlaşma yapılmıştır. Budapeşte Erikson Fabrikasından sipariş edilen 800 adet sahra telefonundan 560 adedi 19 Aralık 1914 tarihi itibarı ile son muayeneye hazır edilmiştir. Yurt içinden ve yurt dışından tedarik edilen malzemeler, 8'inci Şube tarafından öncelik 1'inci, 2'nci ve 5'inci ordularda olacak şekilde gönderilmektedir (Gnkur., 1985: 285).

Başkomutanlık Vekaleti, muhabere malzemelerine ait tedarik faaliyetlerini yürüten 8'inci Şubesi (Muhabere ve Muvasala Müfettişliği

Umumiliği), Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Komutanlığının ihtiyacı olan bir adet yirmi dörtlük ve bir adet otuzluk Helyasta santral, bir adet otuzluk ve iki adet beşlik santral, bir adet beşli numarator, altı manyetolu telefon, iki kilometre bronz tel ve iki sahra telefonu göndermiştir. Muhabere malzemelerine olan ihtiyacın tüm ordularca bildirilmesi ve konunun önemine istinaden yurt dışı tedarik faaliyetleri hızlandırılmıştır. 1915 yılı sonlarına doğru yurt dışından tedarik edilen santral ve kablo malzemelerinden 400 makara kablo ve 90 adet telefon 5'inci Ordu'ya tertip edilmiştir. Bu kapsamda 5'inci Ordu birliklerine Temmuz 1915'den itibaren çeşitli zamanlarda tertip edilen muhabere malzemeleri şu şekildedir (Gnkur., 1993; Gnkur., 1985:188-287-290):

- 277 adet telefon,
- 3,096 kg galvanizli tel,
- 700 adet tecrit maddesi,
- 137 adet katranlı şerit,
- 4,980 adet telgraf direği,
- 4,000 adet fincan,
- 17 adet santral,
- 10 adet palanga takımı,
- 20 adet kurbağacık,
- 60 adet çeşitli büyüklükte burğu,
- 20 adet küskü,
- 20 adet keçe,
- 100 km bağ teli,
- 20 adet kürek,
- 32 adet kazma,
- 6 adet merdiven,
- 175 adet löklanşe pili,
- 139 km sahra kablosu,
- 2,000 m ara kablo,
- 47,100 kg bakır tel,
- 145,000 kg demir tel,
- 125 adet kuru pil,

- 560 kg bronz,
- 2 adet numarator,
- 4 adet Erikson telefon santrali

İstihkâm malzemelerine ait lojistik faaliyetler 12'nci Şube tarafından yapılmaktadır. 12'nci Şube, başlangıçta tedarik faaliyetlerini müttefiklerin yardımı ulaşamadığı için yurt içi kaynaklardan sağlamaya çalışmıştır. Birliklerin istihkâm gereçleri yurt içindeki fabrika, İmâlat-ı Harbiye fabrikaları ve yapım evlerinden sağlanmaya çalışılmıştır. Yurt içi kaynaklardan tedarik edilen malzemeler, İstanbul'daki Piri Paşa ambarına buradan da birliklere sevk edilmiştir. Daha sonra, Menzil Genel Müfettişliğince yurt dışından tedarik faaliyetine gidilmiştir. Birlikler istihkâm malzemesi ihtiyaçlarını ,5'inci Ordu Menzil Müfettişliğine başvurmak suretiyle Akbaş ve Bigalı'daki istihkâm parkından kendi imkanlarıyla almaktadırlar (Gnkur., 1985: 288-289).

Seferi kadrolar oluşturulurken elde yeterli malzeme ve personel olmaması sebebi ile kolordularda bulunması gereken istihkâm taburlarının kadrosu bölüklere çevrilmiştir. Müstahkem mevkilerin istihkâm birlikleri, sabit olmaları sebebi ile ağırlıkları yoktur ve teşkilâtları da ağırlıklar hariç kolordu istihkâm bölükleri gibidir. Kolordu istihkâm bölükleri, kolordunun durumuna göre araba ve mekkâre sayısında değişiklik gösterirken, müstahkem mevki istihkâm bölüklerinde, iki araba ve sekiz mekkâre bulunması esas alınmıştır. İstihkâm bölüklerinde, biri kendi kadrolarında 63 metrelik, bir de doğrudan kolorduya bağlı 215 metrelik toplam iki adet köprücü kolu mevcuttur (Gnkur., 1985: 189).

Başkomutanlık Vekaletince, her piyade bölümünde erlerden 216'sının portatif tahkim edevatı taşımalarını esas alınmıştır. Buna göre bir taburda toplam olarak 520 kürek, 240 kazma, 80 el baltası, 24 tel makasının olması gereklidir. Bunlara ilaveten; portatif olmayan malzeme olarak muharebe ağırlıklarında da 32 büyük kürek, 16 büyük kazma, dört büyük balta, dört el baltası, iki el testeresi, dört büyük testere bulunması gereklidir. Kolordu kadro ihtiyaçları tam olmadığı için Başkomutanlık Vekaletinden ihtiyaçların tamamlanması talep edilmiştir. Süvari alaylarındaki bölüklerde ise 12 küçük

balta, sekiz portatif kürek, sekiz portatif kazma, iki küçük balta, dört küçük kürek, dört küçük kazma, bir hızar ve bir bıçkı bulunması gereklidir. Süvari alayları beş bölükten müteşekkil olduğu için ihtiyaçlar yukarıda belirtilen miktarların beş katıdır (Gnkur., 1985: 190).

Mevzi muharebelerinin başlaması üzerine önem kazanan kum torbası tedariki için, Hindistan'dan Hint Keneviri (Jüt) getirilemediği ve yerli kenevirle de ihtiyaç tam olarak karşılanamadığı için keten kumaş ve pamuklu basmalardan faydalanılmıştır (Gnkur., 2002: 240). İhtiyaç yine karşılanamadığı için, Harbiye Dairesi İstihkâm Şubesi, Almanya'dan 1,000,000 adet kum torbası, 50 ton tel örgü, 1,000 adet aydınlatma tabancası siparişi vermiştir.

Mareşal Liman Von Sanders anılarında, kum torbasının cephede hiçbir zaman yeterli sayıya ulaşamadığından, zaman zaman birkaç bin adet kum torbası geldiğinde ise küçük rütbeli subaylar tarafından erlerin üniformalarını yamamak için kullanıldığından bahsetmektedir. Kum torbası ve tele ilave olarak, sığınakların sağlamlaştırılması için zaruri olan tahta ve demir ise; yeterli miktarlarda bulunamadığından, topa tutulan yerlerin enkazlarından dahi alınmıştır (Sanders, 2006: 99; Bayur, 1983: 289).

Çok şiddetli düşman saldırılarına maruz kalan 5'inci Ordu birliklerinin, istihkâm malzemeleri ihtiyacının karşılanması çok önemlidir. Siperlerin arasındaki mesafenin yedi metreye kadar düştüğü bir muharebe ortamında; tahkimat yapmak için kazma ve küreğe, düşmanı yönlendirmek, durdurmak ve zaman kazanmak için dikenli tele, yoğun düşman ateşinden koruyacak kum torbasına, gece muharebe edebilmek ve düşman faaliyetini ortaya çıkarabilmek için aydınlatma mermisine ihtiyaç had safhadadır.

Gelen malzemeler, öncelik 5'inci Ordu'da olacak şekilde ordulara gönderilmiştir. Partiler halinde gelen ve Piri Paşa istihkâm deposundan 5'inci Ordu'ya gönderilen malzemeler Tablo-24'te verilmiştir (Gnkur., 1985: 290).

Tablo-24: 5'inci Ordu'ya Gönderilen İstihkam Malzemeleri

Malzemenin Cinsi	Birim	Partiler Halinde Gelen Miktar					
Dikenli tel	Kangal	4,580	5,164	5,202	9,946	22,100	-
Kum torbası	Adet	50,802	156,313	30,000	61,635	-	-
Kazma	Adet	1,673	176	1,672	4,423	200	3,130
Kürek	Adet	8,785	7,119	408	8,865	-	-
Balta	Adet	378	100	-	-	-	-
Aydınlatma tabancası	Adet	90	-	-	-	-	-
Aydınlatma fişeği	Adet	5,000	-	-	-	-	-
Çabuk yanan fitil	Adet	3,000	-	-	-	-	-
Tel makası	Adet	200	-	-	-	-	-
Kablo	Metre	4,000	-	-	-	-	-

Tablo-24'ten orduya gönderilenlerle sipariş edilen miktarlar karşılaştırıldığında özellikle cephenin en çok ihtiyaç duyduğu istihkâm malzemelerinden dikenli tel, kum torbası ve aydınlatma tabancası yönünden yeterli seviyeye ulaşamadığı görülmektedir.

d. Yakacak

Harekât alanında ihtiyaç duyulan odun ve kömür, bölgeden tedarik edilmektedir. Odun, Biga Yarımadası'ndan özellikle Kaz Dağı'ndan, kömür de Küçük Anafartalar ve Sümbülderesi'nde bulunan linyit yataklarından sağlanmaktadır (Gnkur., 2002: 240).

08 Ekim 1914 tarihinde yürürlüğe giren günlük er tayinine göre bir erin gaz ve yakacak istihkakı şu şekildedir (Gnkur., 1971: 358):

- Gaz 30 gr
- Mutfak için odun 700 gr
- Çamaşır yıkama odunu 80 gr
- Hamam için odun 20 gr
- Soba odunu 1,000 gr veya 250 gram kömür

Yemek pişirme odunu günlük, çamaşır yıkama odunu haftalık, hamam odunu duruma göre ayarlanarak, soba odunu ise kışın verilmiştir.

Çanakkale Cephesinde kışın yakacak odun bulmak sorun teşkil etmiştir. Cephede görev yapan Mehmed Fasih Bey anılarında, yiyecek bulamamaktan ziyade soğuk kış günlerinde odun azlığından şikayetçi olmaktadır (Çulcu 1997: 188).

Kömür aynı zamanda gemiler ve trenler için bir yakıt olması sebebiyle de önem taşımaktadır. Başkomutanlık, Levazım Dairesinden Marmara Denizi'nde bulunan gemilerin yakıt ikmali yapabilmeleri için kömür stoklarını ele almasını, bu maksatla hamal ekiplerini tertip etmesini ve demir yolu şubesi ile de koordine kurmasını emretmiştir (Gnkur., 1985).

e. Ulaştırma Araçları ve Akaryakıt

Mevcut taşıma araçları, kağrı, tek ve çift atlı araba, manda ve öküz arabası, at, katır, deve, eşek, kamyon, kamyonet ve römorkörlü kamyonlardan oluşmaktadır. Motorlu araçlar yurt dışından gelirken geri kalan araçlar ülke içinde zanaatkarlar tarafından yapılmaktadır. Motorlu araçların sayısının ve yol alt yapısının yeterli olmaması sebepleri ile taşıma işlemi için yükleme planları ve kadro ihtiyaçları genel olarak hayvan taşımacılığı üzerine yapılmıştır (Gnkur., 1971: 450-452). Harekât alanında taşıma faaliyetleri kollar katarlar oluşturarak yapılmaktadır. Katarların cinsleri ve bağlı olarak çalıştıkları kurumlar şu şekildedir:

- 1'inci Katar : 1'inci, 2'nci, 18'inci, 20'nci deve kolları,
- 2'nci Katar : 13'üncü, 55'inci, 56'nci, 57'nci araba kolları (Hat Müfettişliği emrinde, Demir yolları idaresinde),
- 3'üncü Katar : 12'nci, 17'nci araba kolları (Ordu 10'uncu Şube emrinde),
- 4'üncü Katar : 13'üncü, 16'nci, 22'nci, 33'üncü, 58'inci, 59'uncu mekkâre kolları ve numarasız dört adet ilave mekkâre kolu,
- 5'inci Katar : 3'üncü, 38'inci araba kolları (Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı emrinde),
- 6'ncı Katar : 5'inci, 40'inci, 41'inci, 42'nci deve kolları,
- Ganimet Katarı: 1'inci ve 18'inci kağrı kolları,

Karargah ve birliklerden ellerindeki otomobil ve avadanlık mevcutlarını Levazım Dairesi Başkanlığına bildirmeleri emredilmiştir. Tespit edilen araçlardan dağıtım tabi olanların cins ve miktarlarını belirleme ve tertip etme görevi de Ulaştırma Araçları ve Muhabere Genel Müfettişliğine verilmiştir. Müfettişlik tarafından her araç, bir şoför ve bir muavin ile yeterli miktarda yedek parça, bakım ve onarım malzemesi planlanarak dağıtımı yapılmıştır. Ulaştırma Araçları ve Muhabere Genel Müfettişliğince, belirlenen miktarda yedek parça İstanbul'da kurulacak bir parkta bulundurulmuş; arızalı otoların faal hale getirilmeleri için yine İstanbul'da bir tamirhane açılmıştır. Bir adet kakıt taşımak için, bir adet de oto kurtarma ve onarma için olmak üzere toplam iki kurtarma kolunun kurulması planlanarak uygulamaya konmuştur (Gnkur., 1985: 293).

Akaryakıt (gaz yağı dahil) tedarik ve dağıtım faaliyetlerinde Levazım Dairesi Başkanlığı, Genel Karargah 3'üncü Şubesi birlikte çalışmaktadır. İhtiyaç duyulan akaryakıtın Avusturya - Macaristan'dan alımı, yurda giren yakıtın boşaltılmasını müteakip boşalan bidonların doldurulmak üzere Avusturya - Macaristan'a gönderilmesi ile ilgili faaliyetlere Levazım Dairesi Başkanlığı görevlendirilmiştir. Yakıt Avusturya - Macaristan'dan alınarak İstanbul'da depolanıyor, buradan birliklerin ihtiyaçlarına göre dağıtımı yapılmaktadır (Gnkur., 2002: 240). Savaşın başlangıcında, Başkomutanlık tarafından Levazım Dairesi Başkanlığına Toroslar'da kurulacak oto menzil hattı için 350 ton, diğer ordu oto menzil hatları için de 350 ton olacak şekilde toplam 700 ton akaryakıtın tedarik edilmesi emredilmiştir.

Envanterinde araç olan birlik ve kurumlar, araç cinsi, sayısı ve ihtiyaç duydukları yakıt miktarını Levazım Dairesi Başkanlığına bildirmeleri istenmiştir. Binek ve yük araçlarının sayısı biliniyor olmasına rağmen; 1914 yılı ortalarına kadar akaryakıt istihkakı, tedariki ve dağıtımı hala belirlenememiştir. Ancak 1915 yılı Kasım ayında, Muhabere ve Ulaştırma araçları Genel Müfettişliği tarafından araçların günde 80 kilometre yol kat edecekleri varsayımı esas alınarak 12 otodan müteşekkil bir oto yük kolunun akaryakıt kontenjanı belirlenmiştir. Buna göre bir yük oto kolu için

hesaplanan gerekli haftalık akaryakıt, madeni yağ ve temizlik maddesi miktarı Tablo-25'tedir (Gnkur., 1985: 297).

Tablo-25: Yük Kolu (12 Araç) Haftalık Akaryakıt Kontenjanı

Cins	Miktar (litre/kg)
Benzin	4,900
Madeni yağ	210
Gres yağı	21
Karpit	84
Üstübü	35
Gazyağı	140

Akaryakıt taşınması için yük araçlarından iki benzin kolunun kurulması ile ilgili olarak Muhabere ve Ulaştırma araçları Genel Müfettişliği ile Levazım Dairesi Başkanlığının işbirliği yapması kararı alınmıştır. Mevcut taşıma modlarını kullanarak; tedarik edilen yakıtın ordu menzillerinin başlangıç noktalarına kadar götürülmesi Genel Karargah 3'üncü Şube sorumluluğundadır. Arta kalan yakıtın depolanması, aktarılması, yeni isteklere göre gönderilmesi de, Levazım Dairesi ile koordine etmek suretiyle yine 3'üncü Şube sorumluluğundadır. Taşımaya yönelik olarak yeterli vagon ve aracın hazır edilmesi Menzil Genel Müfettişliği tarafından İskele ve Liman Komutanlıkları vasıtasıyla yapılmaktadır (Gnkur., 1985: 296-298).

Akaryakıt bütünlemesinde öncelik doğu ve güneydoğu cephelerinde olmasına rağmen 5'inci Ordu araçlarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere de faaliyetler devam etmektedir. Sirkeci'den 18 Temmuz 1915 gece hareket eden bir trenle 180 sandık benzin, bir fıçı volkan yağı ve bir fıçı konstans yağı, toplam 5,270 kilogram akaryakıt Uzunköprü Nokta Komutanlığına gönderilmiştir (Gnkur., 1985: 297).

Normal yoldan devam eden tedarik faaliyetlerine ilave olarak düşmandan ele geçen ulaşım araçları da kullanılmaya gayret edilmiştir. Konuyu Tunççapa (1958) anılarında şöyle nakletmektedir:

"Motosikletlerin kimisinin benzin deposu, kimisinin tekerlekleri, lastikleri, dingilleri hep kırılmış, birbirine uydurmak mümkün olamıyor. Zaten takım da almamıştık. İki tane volespit sağlam buldum. Onları aldım bataryaya getirdim. Şimdi bunlarla her yeri rahatça dolaşabiliyorum".

f. Sağlık ve Veterinerlik Hizmetleri

Savaş öncesi Seddülbahir, Kilitbahir, Eceabat, Bolayır, Kumkale ve Çanakkale'de 25 – 100 yataklı hastaneler, ayrıca Çanakkale'de 250 yataklı bir hastane vardır. Birliklerin gelişi ile mevcut hastanelerin yatak sayıları artırılarak savaş esnasında da Kerevizdere, Tenger deresi, Soğanlıdere, Havuzlar, Kurucadere ve Matikdere'de büyük sargı yerleri açılmıştır. Savaşın yoğun olduğu zamanlarda, bir günde gelen yaralı sayısı 2,000 kişiye ulaştığında sargı bezi ve ilaç sıkıntısı çekilmiştir. Tümen sıhhiye birlikleri takviye edilerek, yeni hastaneler açılarak (toplam hastane sayısı 26 adede ulaşmıştır) ve hastane gemileri görevlendirilerek yatak sayısı artırılmıştır. Hastanelerdeki toplam yatak sayısı ordu mevcudunun (250,818) önce % 4.7'sine daha sonrada % 7.5'ine ulaşmıştır⁷ (Gnkur., 2002: 242). Bu rakama ulaşılmasındaki en büyük etkenlerden biri, bölgede yaşayan halkın altındaki yatağını ordusuna vermesidir (Gnkur., 2002: 242).

Yatak sayısı artırılmış olsa da yaralıların büyük kısmı ilk tedavileri yapıldıktan sonra iç bölgelere nakledilmişlerdir. Nakil esnasında, cephane ve erzak kollarından, hastane gemilerinden ve trenlerden faydalanılmıştır. Savaş müddetince, 5'inci Ordu bölgesinde sağlık hizmetlerinin iyi yürütüldüğü söylenebilir.

Türk Ordusu'nda seferberlik öncesinde veterinerlik hizmetleri Harbiye Nazırlığına bağlı Veteriner Genel Müfettişliği tarafından, emrindeki Birinci Fen, İkinci Teçhizat şubeleri ve Harbiye Dairesi 3'üncü Süvari Şubesinde görevli bir veteriner yüzbaşı vasıtası ile sağlanmaktadır. Bunlara ilave olarak kolordu karargahlarında, kolordu hizmet taburlarında, tümen karargahlarında, süvari alaylarında, topçu alay ve taburlarında veterinerlik hizmeti verecek birimler, hayvan hastaneleri ve hayvan sağlığı ile ilgili eğitim görmüş personel vardır. Seferberliğin ilanı ile birlikte, veterinerlik hizmetleri için askeri veya sivil kurum kaynaklı veteriner subay, veteriner teçhizatı ve

⁷ Gnkur., 2002: 242' de toplam yatak sayısının 11,700 yerine, 110,700 olarak sehven hatalı yazıldığı kanaatindeyim. Verilen rakam, nerededeyse iki kişiye bir yatak düşecek kadardır.

ilaç tedarik faaliyetleri hız kazanmıştır. Emekli ve yedek olan personel göreve çağrılarak personel ihtiyacı karşılanmaya çalışılmış, Askeri Nalbant Okulu, nal yapmak için Levazım Dairesi emrine verilerek, saraçhane ambarına yerleştirilmiştir (Gnkur., 2002: 243-244; Gnkur., 1985: 149-151).

Selimiye'de bulunan Veteriner Genel Deposunda ağırlığı 30 ton olan 182 kalem ilaç ve 29 kalem veteriner alet ve edevatı, barış halinde kolorduların üç yıllık ihtiyacını karşılayabilecek durumdadır. Ayrıca, kolordu veteriner ilaç depolarının barışta altı aylık talebi karşılayabilecek stok seviye miktarı mevcuttur. Seferberlik ilanı ile yurt içi kaynaklardan harp yükümlülüğü kapsamında müteahhit eliyle 91 kalem ilaç tedarik edilebilmiş geri kalan ihtiyaçlar ise Almanya'ya sipariş edilmiştir. Barış için stok edilen miktarlar savaş sırasında yeterli olmadığı ve düzenli ikmal yapılamadığı için Harp süresince teçhizat ve ilaç tedarikinde zorluklar yaşanmıştır (Gnkur., 1985: 151-152).

Cephenin öncelikli olması, ulaşım kolaylığı, merkeze ve ikmal noktalarına yakın olması ikmal faaliyetlerini kolaylaştırırsa da; ihtiyaçların çok ve çeşitli olması, dışa bağımlılığın yüksek olması, karşıdaki düşmanın çokluğu ve çağın en ileri teknolojisini kullanması sebepleri ile Çanakkale Cephesi'nde lojistik faaliyetlerin yapılması esnasında bir çok güçlüklerle karşılaşmıştır. Cephede düşmanın çekildiği ana kadar her türlü ordu malının tedarik edilmesine ihtiyaç duymuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇANAKKALE CEPHESİ LOJİSTİĞİNİ ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER

Bu bölümde, askere alma sisteminin, insan gücü ikmalinin, personelin moral durumunun, eğitim sisteminin, sivil kurumların ve diğer cephelerin Çanakkale Cephesi lojistik faaliyetleri üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

1. PERSONEL TEMİNİ

Sürekli muharebe eden Osmanlı Devleti'nin yetişmiş askeri personel ihtiyacı cephede en önemli konudur. Subay ve astsubay yetiştiren okullardan rütbeli personel yetiştirilmesine rağmen, muharebe kayıpları sebebi ile ihtiyacı karşılayacak miktara ulaşamamaktadır. Erler açısından bakıldığında da durum çok farklı değildir. Yetişmiş personel kayıpları ve yeterli olmayan er eğitim merkezleri, erlerin tam olarak eğitilemeden muharebe alanlarına gönderilmelerine sebep olmuştur (Gnkur., 2002: 245).

Yetişmiş personel açısından çekilen sıkıntı, Almanya'dan getirilen personel vasıtası ile giderilmeye çalışılmıştır. Çanakkale muharebelerinin başlamasını müteakip Liman Von Sanders Paşa'nın eğitilmiş 200 istihkam personeli talebi doğrultusunda, Haziran sonlarına doğru Alman İstihkam Bölüğü gelmiştir (Sanders, 2006: 104). İstihkam Bölüğü, Çanakkale Muharebeleri'nde birlik olarak görev yapan tek Alman birliğidir. Sonradan mevcudu 40 kişiye düştüğü için birliklere dağıtılarak diğer sınıflarda olduğu gibi nezaretçi olarak görev yapmışlardır (Görgülü, 2003: 67-83). Özellikle topçu sınıfına gelen subay, astsubay ve erlerle, Kasım ayı sonunda Gelibolu'daki Alman askeri personel mevcudu 500 kişiyi bulmuştur (Yılmaz, 1993: 46-50, 118-121). Faydaları kadar mahzurları da olan, savaşın bitmesiyle beraber Cebelitarık üzerinden ülkesine gönderilen Almanların sayısı 800 subay ve 12,000 erdir. Bunlara Ukrayna ve Odesa üzerinden ülkelerine dönenler eklendiğinde, Osmanlı Devleti dahilinde, tüm cephelerde

faaliyet gösteren Almanların sayısı 18 - 20 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir (Aktaş, 2001: 413-427).

a. Subay, Astsubay ve Askeri Memur İkmali

3'üncü ve 5'inci Ordu kayıplarının çok fazla olması sebebi ile, ne Harp Okulu'ndan ne de yedek subay eğitim merkezlerinden yetiştirilen subay namzetleri subay ihtiyacını karşılayabilmiştir. Seferberliğin ilanından sonra ordudaki subay açığını karşılamak üzere daha önce emekliye ayrılan subaylar sınıf ve rütbelerine göre göreve çağırılmışlardır. İlerleyen süreçte küçük rütbedeki subay açığının karşılanabilmesi için, Beylerbeyi Yedek Subay Okulu K.lığında çavuş olduğu halde subay niteliklerine sahip olanlar talimgahlarda yetiştirilerek subaylığa nasbedilmişlerdir. Kuleli Askeri Lisesi'ni bitiren subay namzetleri de İstanbul'da 2'nci Kolordu'da bulunan eğitim merkezinde yedek subay namzetleri ile yetiştirilerek kolorduların ihtiyaçlarını karşılamak üzere gönderilmişlerdir. Astsubaylar da, Ordu Dairesi tarafından kolorduların eğitim merkezlerine ilaveten Erzincan'da açılan Astsubay Okulu K.lığında yetiştirilmişler; astsubay olmaya hevesli ve bu işi yapabilecek nitelikte olanlar eğitim merkezlerine gönderilmeye özendirilmişlerdir (Gnkur, 1971: 331).

Askeri memur yetiştiren herhangi bir kurum yoktur. Ordu içerisinde hizmet sektöründe faaliyet gösteren askeri memur açığının kapatılabilmesi için de imam, terzi, nalbant, saraç vb. gibi zanaat sahibi olanlar çağırılarak kadroya alınmışlardır (Gnkur., 1985).

b. Askere Alma Sistemi ve Er İkmali

Askere alma sistemi iki esasa dayanıyordu. Temel olarak mecburi yükümlölük sistemi esas olmakla beraber ihtiyaç durumunda gönüllülerin ve ücretlilerin askere alınması sistemleri de kullanılıyordu (Gnkur, 1971: 231).

(1) Mecburi Askeri Mükellefiyet Sistemi

Kanuni Esasi'nin 17'nci maddesi gereği, Osmanlı sınırları dahilinde veya yabancı ülkelerde yaşayan tüm Osmanlı uyrukluları, din, mezhep ve milliyet farkı gözetilmeksizin şahsen askerlik hizmeti ile mükelleftir. Bu kanun, Balkan Harbi ertesinde toprak ve nüfus kaybı neticesine, Birinci Dünya Harbi için seferberlik ilanı ile 1111 sayılı askeri mükellefiyet kanunu ile değiştirilmiştir. Yeni kanuna göre, askerlik hizmeti 20 yerine 18 yaşına girilen yılın Mart ayında başlıyordu. 18 yaşını ikmal edenlerin ilk muayeneleri, 20 yaşında da ikinci muayeneleri yapılmaktadır. İlk muayene ile ikinci muayene arasında harp çıktığı takdirde kanun gereği mükellefler silah altına çağrılabilmişlerdir. Piyadelerin hizmet süresi iki yıl diğer sınıfların ise üç yıldır (Gnkur, 1971: 232).

(2) Gönüllü Sistemi

Askeri mükellefiyet, kanunlar ile esasa bağlanmış olmasına rağmen; vatan toprakları tehdit edildiğinde, tarihin her döneminde gönüllü olarak orduya katılmalar olmuştur. Birinci Dünya Harbi'nde, Çanakkale Cephesi'nde de kendi isteği ile silah altına alınıp vatan savunmasında görev alan gönüllü askerler olmuştur (Gnkur, 1971: 239).

(3) Er İkmali

İki sistem ile askere alma işlemleri yapılarak personel temin edilirken 1915 yılında Başkomutan Vekili ve Milli Savunma Bakanı Enver Paşa erlerin askere çağırılma ve tertip yerlerine gönderilmelerini düzenleyen bir genelge yayımlamıştır. Genelge ile kolordular, birliklerinin sefer kadrolarını veya zayıatlarını en hızlı şekilde kendi askere alma bölgelerinden ihtiyaçları nispetinde karşılayabileceklerdir. Buna göre; bir er hangi askerlik şubesinden askerlik kararı aldırılmış olursa olsun, izinli bulunması veya ihtiyata geçirilmiş olması hallerinde, silah altına çağrıldığında hangi askerlik şubesi sınırları dahilinde ise o askerlik şubenin bağlı olduğu kolorduya tertip edilecektir. Bu karar ile askere alma faaliyetleri hızlanmış ve kolordular bölgelerinden personel temin ederek personel açıklarını en kısa zamanda

giderebilmişlerdir. Askere alma, kayıt - kabul ve tertip - dağıtım işlemleri, kolordu ve tümen komutanları veya vekillerince yapılabilecektir. Bir Kolordu Dairesinden diğerine, diğer kuvvetlere veya Jandarmaya, ya da kolordulara bağlı olmayan birik ve kurumlar ile 7'nci Kolordu, Hicaz ve Asir tümenleri için er tertibi barışta ve seferde MSB Ordu Dairesine bırakılmıştır (Gnkur., 1985: 204-205).

Birinci Dünya Savaşı için ihtiyaç duyulan er miktarını karşılayabilmek maksadıyla; 05 Nisan 1915 tarihli yasa hükmü gereğince, 1874 - 1894 doğumluların silah altına alınmaları ilgililere iletilmiştir. Silah altına çağrılanlardan usta er olmayanlar, kolordu depo taburları ile İstanbul'da kurulması planlanan eğitim merkezlerine gönderilmişlerdir. Usta er niteliğinde olanlardan, piyade sınıfında olanlar Çanakkale Cephesi'nde bulunan 5'inci Ordu'ya, sahra, dağ, ağır top, süvari ve teknik sınıflarından olanlar ise tertip edilmek üzere 1'inci Kolordu Komutanlığı emrine verildiği bildirilmiştir. Bunlara ilave olarak nitelikli personel ihtiyacının karşılanabilmesi maksadıyla; telgraf işletmesini bilenlerin 1'inci Ordu Telgraf Depo Bölüğüne, sağlık ile ilgili işi olanların İstanbul Sıhhiye Depo Taburuna, yükümlülerden subay ve astsubay olabilecek nitelikte olanların Yakacık'ta bulunan Yedek Subay Eğitim Merkezlerine, geri hizmete ayrılacak olanların Levazım Okuluna, Almanca bilenlerin Ordu Dairesi emrine gönderilmeleri emredilmiştir (Gnkur.,1985: 205).

Er dağıtımı, harekât planına göre öncelik verilen orduların ihtiyaçlarını karşılanması esas alınmak suretiyle, Ordu Dairesi tarafından, kolorduların askere alma kurullarınca gönderilen çizelgelere göre yapılmaktadır. Askerlik çağı gelmeyenler gönüllülük esasına göre, akli ve bedeni yetenekleri değerlendirilerek askere alınmışlardır. Yasa gereği askerlik çağı gelen gayr-i Müslimlerden parası olanların bedelini ödedikleri takdirde askerlikten muaf tutulmasına, parası olmayanların ise geri hizmetlerde amele ve hamal taburlarında görev yapmalarına karar verilmiştir (Gnkur., 1985: 206-207).

Acemi erlerin yetiştirilmesinde karşılaşılan güçlükler ve gecikme sebebi ile İstanbul'da bulunan çeşitli askeri okul ve kurumlara acemi er yetiştirme görevi verilmiştir. Ordu Dairesince, bu kurumlarda yetiştirilecek erler için eğitici olmak üzere muharebede bulunan birliklerden mümkün olduğunca personel çekmeden bahse konu okul ve kurum personelinin faydalanmaya gayret edilmiştir. Birliklerin savaş gücünün artırılması maksadıyla, kısıtlı imkanlarla altı haftalık eğitim verecek okul ve kurumlar Tablo-26'dadır.

Tablo-26: Er Eğitimi Yapması Planlanan Okul ve Kurumlar (Gnkr,1985: 205-209' de verilen bilgilere göre hazırlanmıştır.)

Eğitimi Verecek Yer	Miktar (Er)
Yedek Subay Adayları Eğitim Merkezi	5,000
Genel Karargah Muhafız Bölüğü	1,500
Astsubay Okulu	1,500
Maiyet-i Seniye (Saray Muhafız) Bölüğü	500
Millet Meclisi Muhafız Bölüğü	500
İtfaiye Alayı	500
İmalat-ı Harbiye (Silah Fabrikaları) Muhafız Bölükleri	500
Beylerbeyi Saray Muhafız Bölüğü	500
Toplam	10,500

Tablo-26'da da verildiği üzere; bu merkezlerin olanaklarının kısıtlı olması sebebi ile yetiştirilmesi planlanan er başlangıçta 10,000 kişidir.⁸ Daha sonra bu miktar Padişah'ın emri ile 30,000 ere çıkarılmıştır. İlerleyen süreçte er eğitim merkezleri sayısı artırılarak hem kurumların esas görevlerine dönmeleri sağlanmış hem de daha iyi eğitim verilmiştir. Kalifiye insan gücü ikmalinin sağlanmasına yönelik olarak er eğitim merkezlerine ilaveten onbaşı ihtiyacını karşılamak üzere; muharip sınıflara ilave olarak lojistik faaliyetlerle ilgili sınıflarda da onbaşı bölükleri kurulmuştur. Bahse konu bölükler şunlardır: Süvari Astsubay Okulunda 250 mevcutlu süvari onbaşı bölüğü, Ağır Topçu Astsubay Okulunda 150 mevcutlu ağır topçu onbaşı bölüğü,

⁸. Eğitilecek er sayısı başlangıçta 10,000 olsa da, tablodan da görüleceği üzere bu sayı 10,500 olarak gerçekleşmiştir.

Sahra Topçu Astsubay Okulunda 500 mevcutlu sahra topçu onbaşı bölüğü, Yedek Subay Adayı Eğitim Merkezi istihkam kısmına bağlı 100 mevcutlu istihkam onbaşı bölüğü ve ulaştırma kısmına bağlı 100 mevcutlu ulaştırma onbaşı bölüğü kurulmuştur (Gnkur.,1985: 209-211).

Askere yeni gelen erler hastalıklı, üstleri perişan ve açlıktan bitkin durumdadırlar. Depo taburlarında giydirilen, bakımları yapılan ve eğitilerek tertip edilen erlerin dağıtım yerlerine gitmeleri büyük problem teşkil etmektedir. Personel taşıma faaliyetini kolaylaştırmak maksadıyla, Ordu Dairesinin er dağıtımı ile koordineli olarak Menzil Genel Müfettişliğince, Yalova - Gebze arasında, haliç vapurları görevlendirilerek idaresi Darıca İskele Komutanlığına verilmiştir. Levazım Dairesi ve Menzil Komutanlığından, denizden asker nakli yapıldığı takdirde bindirme iskelelerinde bir aylık erzakın depolanmasını ve erlerin geçişlerinde iâşe edilmeleri emredilmiştir. Aynı zamanda; Ordu Dairesinin uyguladığı usul gereği; yetiştirilen subaylar atandıkları birliklere tertip edilen erlerle gönderilerek intikal esnasında ihtiyaçlarının rütbeli personel tarafından yerinde ve önceden tespit edilmesi sağlanmaktadır (Gnkur.,1985: 210).

Muharebede insan kaybı yetiştirilen erlerden fazla olmaktadır. Çanakkale Cephesi'nde 5'inci Ordu'nun, 25 Nisan 1915 - 9 Ocak 1916 tarihleri arasındaki 8.5 aylık süreçte, hastalık, hava değişimi gibi sebeplerle insan kayıpları Tablo-27'dedir (Gnkur., 2002: 244; Gnkur, 1985: 653-654).

Tablo-27: 5'inci Ordu Toplam İnsan Kaybı

Tarih	Subay			Er					
	Yaralı	Şehit	Kayıp/Esir	Yaralı	Şehit	Kayıp/Esir	Hava Değişimi.	Hastane	Hastalıktan Ölen
25 Nis 18 Kas	949	562	27	86,209	53,535	10,711	7,084	-	18,746
19 Kas 08 Ara	50	19	-	6,098	1,756	422	-	-	-
09 Ara 30 Ara	18	5	-	4,269	1,085	18	-	11,735	1,022
31 Ara 09 Oca	-	3	-	271	119	-	-	2,265	529
Toplam	1017	589	27	96,847	56,495	11,151	7,084	14,000	20,297
Genel Toplam (subaylar dahil)				208,022⁹					

⁹. Liman Von Sanders Paşa'ya göre bu kayıplar 218,000 kişidir.

Tablo-27’de görüleceği üzere, muharebede şehit olan 57,084 (subaylar dahil) personele karşılık, hastalık sebebi ile kaybedilen 20,297 gibi büyük miktarda personel mevcudu vardır. Savaşın uzun sürmesi, mevsim değişikliklerine uygun üniforma ve yakacak bulunamaması, ilaç, sağlık personeli ve ekipman eksikliği, dengesiz ve hijyenik olmayan beslenme, kayıp sayısının yükselmesine etken olan ve çoğu lojistik faaliyetlerle ilgili faktörlerdir. Hastaneye ve hava değişimine gönderilen ile kayıp ya da esir olanların sayısı da çok yüksektir. İlerleyen zamanlarda hava değişimi sebebi ile cepheden personel gönderilmemiştir.

2. EĞİTİM SİSTEMİ

Tüm askeri okullar – Erkanı Harbiye Mektebi (Harp Akademisi), Mektebi Fünunu Harbiye (Harp Okulu), Mühendishanei Berriy-i Hümayun (Topçu, İstihkam ve Nakliye Okulları), Tıbbiye, Veteriner okulları ve Kuleli Askeri Lisesi - Harbiye Nezareti altında bulunan Terbiye ve Tedrisat Müfettişliği Umumiliğine bağlıdır. Diğer askeri liseler ve orta okullar, Askeri Okullar Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır (Gnkur, 1971: 266). Okulların gerekli eğitimleri verebilmeleri için MSB bütçesinden ödenek ayrılmıştır. 598,905,600 kuruşluk MSB bütçesinden okullara ayrılan ödenek Tablo-28’dedir (Gnkur, 1985: 69).

Tablo-28: Askeri Okul Ödenekleri

Eğitim kurumu	Ödenek (kuruş)
Harp Okulu	2,334,748
Harp Akademisi	1,398,640
Topçu Okulu	1,394,160
Ulaştırma Okulu	115,340
Levazım Okulu	123,660
Askeri Tıbbiye	1,358,680
Askeri Veteriner Okulu	
Veteriner Tatbikat ve Nalbant Okulu ve Hayvan Hastanesi	117,880
Tatbikat ve Seririyat-ı Baytariye ve Nalbant Okulu	

Ordu adına iş yapan kritik yerlerde yabancı uzmanlar, ustalar, idareciler ve denetçiler görev almakta ve yabancı personel için büyük miktarlarda ödenek ayrılmaktadır. Özellikle asker ve sivil bürokraside hayranlık ve eğilim sebebi ile Almanya’dan uzmanlar getirilmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti’ne faydalı olmuşsa da; gelen uzmanlar uygulamada

bir ilk olarak ülkeleri ile bağlarını kesmeden makam ve mevkileri ile geldiklerinden, öncelikleri kendileri ve kendi ülke menfaatleri olmuştur (Görgülü, 2003: 67-83). Almanlar nüfuz edebilecekleri uygun ortamı ordu ve sivil yönetimin ıslahı ile demir yolu yapımı alanlarında bulmuşlardır. Birlikte çalıştıkları Türk yöneticilerden memnun olmasalar da bütçeden ayrılan ödenekten ve Sultan'dan gördükleri ilgi ve teveccühten son derece memnun olmuşlardır (Ortaylı, 1983: 85).

Lojistik faaliyetler ile ilgili eğitim kurumları, bağlı oldukları makamlar ve konuş yerleri Tablo-28'dedir (Gnkur, 1971: 390).

Tablo-29: Askeri Okullar

Eğitim kurumu	Değişik zamanlarda mevki	Bağlı olduğu makam
Nakliye Okulu	İstanbul Halıcıoğlu	Nakliye Müfettişliği
Ulaştırma Astsubay Okulu	İstanbul Halıcıoğlu	Nakliye Müfettişliği
Levazım Okulu	İstanbul Eyüp	Levazım Daire Başkanlığı
İmalat-ı Harbiye Usta Okulu	İstanbul Zeytinburnu	Harbiye Daire Başkanlığı
Mühendishane ve Talimgahı	İstanbul (Halıcıoğlu, Metris Çiftliği, Rami Kışlası), Konya	Askeri Okullar Müfettişliği
Askeri Tıbbiye	İstanbul (Haydarpaşa, Selimiye)	Askeri Okullar Müfettişliği
Askeri Veteriner Okulu	İstanbul (Haydarpaşa, Selimiye)	Askeri Okullar Müfettişliği
Askeri Tıp Tatbikat Okulu	İstanbul Gülhane	Sağlık Daire Başkanlığı
Tatbikat ve Seririyat-ı Baytariye ve Nalbant Okulu	İstanbul Selimiye	Veteriner Daire Başkanlığı

Tablo-29'dan görüleceği üzere tüm okullar, bir süre Konya'ya taşınan Mühendishane ve Talimgahı hariç İstanbul'dadır. Okullardan yetişmiş personelin faydası görülmüş olmasına rağmen, harp zamanı eğitime ara verilmiştir. Bunlara ilave olarak Meşrutiyet döneminde açılan ve lojistik faaliyetler açısından önemli eğitim kurumları arasında, İstanbul'da bulunan Şimendifer Alayı, Otomobil Şoför Bölüğü ve Telsiz Telgraf Taburu da bulunmaktadır.

Harbiye Nezaretince, ordunun esas unsuru olarak gördüğü insanı askeri yenilikler açısından yetiştirmesi şart görülmüştür. Bu maksatla öncelikle subaylar olmak üzere personelin eğitimi için talimgah ve kursların

açılmasına karar verilmiştir. Öncelikle her ordu bölgesinde bir subay talimgahı açılmıştır. Üç aylık periyotlarla yılda üç kez açılan talimgahlarda her subaya tek er eğitiminden başlayarak tabur sevk ve idaresi dahil nazari ve uygulamalı eğitim verilmiştir. Muharip eğitimlerin yanı sıra lojistik faaliyetleri de kapsayan nazari ve uygulamalı eğitimlerden bazıları şunlardır (Gnkur, 1971: 399):

- Nazari dersler:
 - Subay ve astsubayların yetiştirilme usulleri,
 - Birlik seferberliklerinin hazırlanması ve eğitimi,
 - Birlik talimat ve nizamnamelerinin hazırlanması,
 - Barış ve seferde sağlık ve veteriner hizmetleri,
 - Barış ve seferde iâşe hizmetleri.
- Uygulamalı dersler:
 - Bölüğün tertip ve taksimi,
 - Depoların düzenlenmesi usulleri,
 - Silah ve cephanenin korunması,
 - İâşe hizmetleri ve mutfağın hazırlanması,
 - Sihhi hizmetler,
 - Emirlerin yayınlanması ve ulaştırılması,
 - Telefon ve telgraf hizmetleri,
 - Açık ordugahlarda yerleşme ve hizmetler,
 - Muhtelif siperlerin kazılması,
 - Yolların inşası ve onarımı,
 - Hayvan bakımı,
 - Sahra telefon hizmetleri.

Talimgah eğitimlerinin uygulama safhasını takip eden tatbikatların sonunda detaya inecek şekilde faaliyet sonu incelemeleri yapılarak alınan dersler kapsamında birliklere düzeltici ve düzenleyici emirler verilmiştir. Bu kapsamda örnek olarak; muharebenin devam ettiği ve kesilemediği uzun süreli tatbikatlarda, erlere sıcak yemek yerine ekmek, peynir, helva, zeytin gibi kumanya türü tayin verilmesi, binek ve mekkâre hayvanlarına dikkat edilmesi, yürüyüşlerin küçük hayvanların hızına göre ayarlanması, zaman müsaitse hayvanların yüklerinin boşaltılması, hayvanlara su verilmesi dahi

emirlerle düzenlenmiştir. Talimgah eğitimlerinin faydası harp zamanında görülmesine rağmen; yeterli personel zaman ve malzeme açısından kaynak bulunamadığı için Birinci Dünya Harbi için seferberliğin ilan edilmesi ile son verilmiştir.

Yurt içinde eğitim kurumları ıslah edilip, yabancı eğitimciler getirilip kurslar düzenlenerek personel yetiştirilirken yurt dışı eğitime de personel gönderilmiştir. Özellikle zamanın ileri taktik ve tekniğine sahip olması ve yapılan ittifak sebepleri ile Almanya'ya eğitim için subay gönderilmiştir. Alman ordusuna eğitim için subay gönderilmesi orduda başlayan Alman yakınlaşmasının belki de en yararlı yanı olarak görünmektedir. Ancak seçimde liyakat sisteminin uygulanmaması, müfredat ve eğitim konusunun net olarak belirlenmemesi ve eğitimden ziyade Alman ordusunun ihtişamının gösterilmesi vb. sebeplerle eğitimde beklenen kaliteyi veremediği tespit edilmiştir (Ortaylı, 1983: 118-119).

Uzmanlaşma açısından orduda sınıflar esastır. Askeri sınıflar muharip ve gayri muharip veya muavin sınıflar olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayrımında esas çarpışma (müsademe), manevra ve ateş unsurlarıdır. Muharip unsurlara yardımcı olan destek sınıflara "asakir-i fenniye veya sunuf-u fenniye" denmektedir. Lojistik faaliyetlere daha profesyonelce katılım açısından sınıfların önemi büyüktür. Bu açıdan değerlendirildiğinde sınıflar şu şekildedir (Gnkur.,1971: 392):

- Levazım sınıfı ihtiyaca yönelik olarak 1912 yılında İstanbul'da Levazım Okulu açılmak suretiyle oluşturulmuştur. Okulda dokuz ay süre ile bir sınıfta eğitim verilmiştir. 14 Nisan 1914'te çıkarılan bir kararname ile, Genelkurmay İkinci Başkanlığına bağlanmıştır. Birinci Dünya Harbi'nin başlaması ile okul kapatılarak ihtiyaç duyulan levazım subayları diğer sınıflardan karşılanmaya çalışılmıştır.

- Ulaştırma sınıfı ordunun her türlü ihtiyacını taşımak maksadıyla çok eskiden beri var olan bir sınıftır. Barış zamanı eğitim birliği olarak var olan sınıf seferde genişletilerek teşkil edilmektedir. Barış zamanı birliklerin taşıma ihtiyacı, birlik kadrolarında bulunan araba ve mekkârelerle sağlanmış;

kadrolarda mevcut araçlar yetmediği takdirde ücreti mukabil sivil halkın sahip olduğu arabalardan faydalanılmıştır (Gnkur., 1971: 272).

- Sıhhiye ve veteriner sınıfı, ordudaki insan ve hayvan sağlığının korunması, bu suretle muharebe etkinliğinin artırılması ile görevlidir (Gnkur., 1971: 274).

- Muhabere sınıfı teknik bir sınıf olarak daha sonradan teşkil edilen ve telgraf adı altında kurulan bir sınıftır. Bilgi akışını yönlendirmek için sadece telgraf ve telefon değil telsiz telgraf da kullanılmıştır. Bunların yanı sıra bölüklerde birer güvercin müfrezesi de bulunduğu görülmektedir. 5'inci Ordu Komutanlığı emrine de bir telgraf bölüğü verilmiştir (Gnkur., 1971: 271).

- İstihkam sınıfı eskiden beri var olan bir sınıftır. Lağımçılık (tünel kazma), kazmacılık (tahkimat), engel kaldırma veya döşeme, inşa, bakım ve onarım faaliyetleri vardır. Birinci Dünya Harbi'nde bir istihkam taburu üç bölükten müteşekkildir. Birinci bölük kazmacı, ikinci bölük lağımçı, üçüncü bölük ise köprücü bölükleridir (Gnkur., 1971: 270).

Ordunun profesyonelleşerek daha verimli çalışması açısından sınıfların ıslahı ve ihtiyaçlarının karşılanması gereklidir. 1914 yılı MSB bütçesinden lojistik faaliyetlere katılan sınıflardan ve kurumlardan; istihkam sınıfına 2,860,760 kuruş, ulaştırma sınıfına 488,048 kuruş, muhabere sınıfına 1,382,160 kuruş, sanayiye 1,132,450 kuruş ve demir yollarına 495,560 kuruş ödenek ayrılmıştır (Gnkur., 1985: 69).

3. MORAL

Önceleri bir subayın ve erin askerlik hizmeti süresince bir defa olsun memleket iznine gönderilmesi idarecilerce pek düşünülmemiştir. Buna en büyük sebep ülkenin yol durumu ve ulaştırma vasıtalarının yetersizliğidir. 7 Temmuz 1909 tarihinde padişah onayından geçen bir nizamname ile erlere, müteakiben generaller de dahil olmak üzere subay ve idare heyetine izin verilmeye başlanmıştır. Uygulama, askerlik hizmetinin her alanında çalışan personelin performansında hemen olumlu etkiler göstermiştir (Gnkur., 1971: 332; Gnkur., 2002: 246).

İzin, adil bir sıra çizelgesine göre ve muharip sınıfların muharebe, fenni kıtaların (muhabere, istihkam) fenni eğitimlerine, ulaştırma kıtalarının ulaştırma eğitim ve tatbikatlarına denk gelmeyecek şekilde ayarlanmıştır. Subay ve astsubaylıkta belli hizmet süresini dolduranlara bir yıl içinde 45 gün izin verilmiştir. Subayların izinli oldukları sürede maaş ve istihkakları tam olarak ödenmiştir. Nişancı taburları, istihkam ve ulaştırma tabur komutanları, makineli tüfek bölük komutanları bağlı bulundukları tümen komutanlarından izin almaktadırlar. Dil öğrenmek, manevra ve tatbikat deneyimi kazanmak ve yabancı ordularda hizmet etmek amacı güden eğitim maksatlı olarak personelin maaşları kesilmeden bir yıl süre ile izin verilmiştir.

Muharebe alanında, moral ve motivasyonun lojistik faaliyetlere etkisinden çok, lojistik faaliyetlerin moral ve motivasyon üzerindeki etkisinin daha büyük olduğu kuşku götürmez bir gerçektir.

4. SİVİL KURUMLAR

Birinci Dünya Harbi'nde, Türk Ordusunun sivil kurum ve kuruluşlarla işbirliğini düzenleyen herhangi bir askeri kurum ve kuruluş yoktur. Özellikle taşıma işleri ile ilgili olarak dışarıdan hizmet alımını gerektiren faaliyetlere benzer lojistik faaliyetler, ihtiyaçlara yönelik olarak günün koşullarına göre karargahlardaki şubeler tarafından düzenlenmektedir. Hükümet tarafında da sivil - asker işbirliği, büyük oranda Dahiliye Nezaretinin koordinasyonunda yürütülmüştür. Seferberlik ilanını takiben topyekun harbin gereği olarak, Menzil Genel Müfettişliğinin illerdeki temsilcilikleri aracılığı ile halktan tedarik edilmesi planlanan nakil araçlarının elde edilmesi için, il makamları ve komutanlıklar işbirliği yaparak ordu adına iş görebilecek nitelikteki öküz, manda ve at arabalarıyla, deve, mekkâre ve merkep gibi canlı hayvanlara el konulması yoluna gidilmiştir. Bununla beraber sivil halkın mağduriyetini azaltmak için; kendi hayvanı ile ordu emrine girebileceğini belirtenlerin, askeri mükellefiyet içine alınarak kendilerinin ve hayvanlarının iskan ve iaşelerinin ordu tarafından karşılanacağı harp sonunda da hayvanlarını alarak terhis olacakları vaad edilmiştir (Gnkur., 1985: 217).

Diğer cephelerde olduğu gibi Çanakkale Cephesi'nde de komutanlığın yerli hükümet erkanı ile sürekli iş birliği yaptığı görülmektedir. Aşarın toplanması, yiyecek maddelerin tedarik edilmesi, kesimlik hayvanların satın alınması, taşıma hizmetlerinin satın alınması, insan ve hayvan hastalıklarına ait afetlerle mücadele gibi faaliyetler esnasında işbirliği yapıldığı anlaşılmaktadır (Gnkur., 1993: 280-282).

Muharebelerin başlamasını takiben, sivil hükümet yetkilileri, ordunun iaşesi için faaliyetlerine devam etmişlerdir. 1915 yılı ilkbaharında Edirne Valiliğince 5'inci Ordu'nun et ihtiyacının, tespit edilmiş oran olan % 15 nispetinde el konularak koç, koyun, keçi, kuzu ve oğlaklarla temini için civar kaza ve köylere gerekli tebligatı yapılmıştır. Gelibolu Mutasarraflığınca, 5'inci Ordu'nun Mayıs ayındaki ihtiyacı olan 210,878 kilogram etin temin edebileceği fakat; Gelibolu'daki gayr-i Müslimlerin savaş sebebiyle, başka yerlere nakledilmesi sonucu nüfusun iyice azalmış olması nedeniyle Haziran ayı içinde başka bir yardımın beklenmemesi gerektiği bildirilmiştir. Edirne vilayetinin diğer kaza ve köylerinde ise el koyma işlemleri tamamlanmamış olmasına rağmen; tekalif-i harbiye suretiyle 9,716 baş hayvan tedarik edilerek Edirne Valisi Adil Bey tarafından 5'inci Ordu'nun Mayıs ayı et ihtiyacının karşılanacağı Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri ile beraber Levazımat-i Umumiye Başkanlığına bildirmiştir. Aynı şekilde, Dahiliye Nezaretinin vilayetlere ve sancaklara ordu hayvanlarının beslenmesi için önemli miktarda samana ihtiyaç duyulduğunu ve sivil idarenin sağlayabilecekleri samanı bildirmelerini istemesi üzerine, Anadolu'daki birçok il ve sancak, temin edebileceği miktarı merkeze bildirmiştir. Bu kapsamda, Karesi Sancağı 4,000 ton samanın Bandırma'ya gönderildiğini ve büyük kısmının ordu yetkililerine teslim edildiğini belirtmiştir. (Erat, 2006).

Çanakkale yöresi savaş sırasında ordu birliklerinin ihtiyacı olan iaşenin sağlanması için önemli katkılar sağlarken, nüfusun azalması sonucunda üretimin düşmesi sebebi ile mevcut miktarın bölge halkına yetmediği de olmuştur. Bu durumda da ordu, elinde bulunan erzakı halkı ile paylaşmıştır.

5. DİĞER CEPHELERİN ETKİSİ

Çanakkale Cephesi, Osmanlı Devleti ve birlikte savaşa katıldığı Almanya açısından çok büyük öneme sahip olması sebebiyle, diğer cephelere nazaran önceliklidir. Savaş sırasında diğer cephelerde idari ve lojistik faaliyetler açısından bir çok aksaklık meydana gelirken, Çanakkale Cephesinde durum nispeten daha iyidir. Ordunun ihtiyacı olan lojistik destek, şartların elverdiği oranda, istenilen zamanda, islenilen yere ulaştırılabilmektedir. "Türk ordusunun Çanakkale'de gösterdiği başarısında, kabiliyetli komutanların yüksek sevk ve idarelerinin yanı sıra, diğer cephelere göre ulaşım hatlarının daha kısa olmasının ve bu nedenle lojistik desteğin zamanında yapılmasının da büyük rolü olmuştur" (Erat, 2006).

Çanakkale Muharebeleri devam ederken muharebelere devam edilen diğer iki cephenin Çanakkale Cephesi lojistik faaliyetlerine doğrudan etkisi olmuştur. Bu cephelerden ilki Kafkas cephesidir. Bu cephede yapılan Sarıkamış Harekâtı'nda başarısız olunması ve cephenin silah, mühimmat, teçhizat, ikmal maddeleri ve personel yönünden takviye edilmesi zorunluluğu, diğer cephelerdeki faaliyetleri doğrudan etkilemiştir. Cephenin en az bir kolordu seviyesinde desteklenmeye ihtiyacı vardır. Bu da Çanakkale Boğazı'nın ve İstanbul'un korunması için elde bulundurulmuş ihtiyati kuvvetin bu bölgeye kaydırılması demektir. Kuvvetin kaydırılması esnasındaki lojistik desteğe ilave olarak, muharebe için tertiplenen bu kuvvetin, planlama ve icraya yönelik yoğun bir lojistik desteğe ihtiyacı vardır. Bu da Çanakkale Cephesi de dahil diğer cephelerden edilen tasarruf ile sağlanabilmektedir (Gnkr., 1985: 195).

Çanakkale Cephesi lojistik faaliyetlerini etkileyen ikinci cephe ise, başarılı bir harekât ile Mezopotamya'yı ele geçiren ve Süveyş Kanalı'nın kontrolünü elinde tutan İngiltere'ye karşı yapılan Kanal harekâtının cereyan ettiği Sina, Yemen ve Irak Cephesidir. Almanya tarafından, İngilizlerin dikkatini Kanal'a çekerek batı cephesinde yükünü hafifletmek ve İngiltere'yi bölgeden çıkarmak maksadıyla, kanal harekâtının yapılması istenmiştir. Harekâtın başarısı, bölgedeki kara yollarının ve demir yollarının faal

olmasına ve menzil kollarının teşkilâtını tamamlayarak ikmal faaliyetinin düzene girmesine bağlıdır. Bu maksatla yapılması planlanan Kanal Harekâtı'nda, muharebenin başından itibaren devamlı bir lojistik desteğin sağlanması için hazırlıklara ve faaliyetlere başlanmıştır (Gnkur., 1985: 239). Yapılacak harekât, taarruz amaçlı olacağı için ayrılan kaynağın da fazla olması gereklidir. Bu da diğer cephelerden tasarruf edilmesi anlamını taşımaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER

Bu araştırma ile, Çanakkale Muharebeleri esnasında Türk Ordusunun mevcut lojistik sistemi incelenerek günümüzün askeri ve sivil lojistiği için dersler çıkarılması hedeflenmiştir.

Çalışmada daha önce çalışılmayan bir konu ele alınarak öncelikle Osmanlı Lojistik Sistemi kavramsal boyutta incelenmiştir. Bu maksatla, konu ile ilgili yayınlar, araştırmalar ve savaşa bizzat katılanların hatıratları taranmış ve faydalı olanlar değerlendirilmiştir. Konu çalışılırken, sivil ve askeri lojistik faaliyetler açısından günümüzle karşılaştırmalar yapılmış; benzerlikler ve ayrılıklar ortaya çıkarılmıştır.

Birden çok cephede savaşan, öz kaynaklarının büyük kısmını, endüstri ve ekonomisi yetersiz olduğu için kullanamayan, mevcut kaynaklarını uzun süren savaşlar sebebi ile tüketmiş bir ülke için, lojistik faaliyetlerin en kritik cephede ne denli önemli olduğu ortaya konmuştur. Bir ülkenin parası olsa bile silah satın alamamasının, kendi ülke sınırları içinde istediği gibi taşımasını dahi yapamamasının, istenilen yer ve zamanda, istenilen miktarda siparişlerinin hazır olmamasının; harekât planlarını engellediği, ülkenin bağımsızlığını tehlikeye soktuğu tespit edilmiştir. Topyekun bir harpte ülkenin milli - askeri gücünün önemli olduğu ve ülkenin bekası ve refahı için kendi savaş endüstrisine sahip olmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Ordunun, bir düzine cephede, Balkan Savaşları esnasında Alman menzil teşkilâtından tercüme edilerek alınan ve savaş başladığında dahi hazır olmayan bir lojistik teşkilât ile harp etmek zorunda kaldığı görülmüştür. Lojistik teşkilât zaman içinde oluşturulmaya çalışılmış; faaliyetler İstanbul ve çevresinde düzene konsa da merkezden uzaklaştıkça problemlerin olduğu tespit edilmiştir. Planlama ile uygulamanın birbirine uygun olmasının gereklilikleri, bir sistemin uygulanması için

tercümeden ziyade ihtiyaçlardan doğan tecrübelerin sisteme dahil edilerek problemlerin çözülebileceğinin önemli olduğu görülmüştür.

Lojistik faaliyetlerde itici güç olan sanayinin, teknolojinin ve ekonomik durumun Osmanlı Devleti'nde kötü olması; lojistik zincirini oluşturan tüm alanlarda geri kalınmasına sebep olmuştur. Ülke genelinde yeterli ulaşım ağı yoktur, olanlar da yabancıların kontrolündedir. Var olan az sayıdaki sanayi şirketleri azınlıkların kontrolünde işletilmektedir. Ülkenin esas sahibi olan Türk nüfus, savaşmadığı zamanlarda atadan kalma yöntemlerle memleketinde tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır.

Almanya'nın isteği doğrultusunda, Almanya'nın savaş yükünü hafifletmek maksadıyla cephelerin açıldığı savaş, ülkenin dış siyasetini belirleyen iktidara hakim olanlarca kapitülasyonlardan ve dış borç yükünden kurtuluş çaresi olarak görülmüştür. Dış siyasetle beraber ana dış tedarikçi de belirlenirken, harekât ve lojistik sistem de Alman danışmanlara emanet edilmiştir. Yerli sanayinin ıslah edilme çalışmaları, aynı zamanda kendi ülkelerindeki silah fabrikalarının temsilciliğini yapan danışmanlar tarafından sabote edilmiştir. Hibe ve yardım adı altında gelen her türlü yabancı malın bedeli ülke geleceği açısından çok pahalı ödenmiştir.

Daha sonra Almanya'dan ithal edilen menzil teşkilâtının Çanakkale Cephesi'nde nasıl işlediği ve karşılaşılan problemler irdelenmiştir. Lojistik teşkilâtla beraber Çanakkale Cephesi lojistiğini etkileyen faktörler incelenerek, sisteme kattığı faydalar ve karşılaşılan sorunlar ortaya konulmuştur.

Birinci Dünya Harbi için çok önemli bir cephe olması sebebi ile, Osmanlı Devleti ve müttefik ülkeler tarafından elde olan imkanların tamamen seferber edilmesi neticesinde, Çanakkale Cephesi'nin diğer cephelerle karşılaştırıldığında büyük bir imkana sahip olduğu görülmüştür. Merkeze yakınlık ve denizyolu ulaşım imkanının olması, cephenin en büyük avantajlarıdır. Bununla birlikte; düşman kuvvetlerinin tüm imkan ve kabiliyetleri ile taarruz etmesi, düşmanın üstün teknolojisi, iklimin ve

coğrafyanın menfi etkileri cephenin dezavantajları olmuştur. Popüler tarihte belirtilenlerin aksine düşman faaliyetleri ile ulaşımın sınırlandığı anlar haricinde, lojistik faaliyetler büyük oranda devamlılığını sürdürmüştür.

5'inci Ordu'nun kurulması sonucu lojistik faaliyetler büyük oranda artmıştır. Çanakkale Cephesi'nde, ulaştırma ağları ve motorlu araçlar yeterli olmadığı için, zorunlu olarak birden çok taşıma modu kullanılmıştır. Menzil Genel Müfettişliği ve 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği kurum ve kuruluşları ile tedarik, depolama ve dağıtım faaliyetleri yürütülmüştür.

Harekât alanındaki birliklerin, lojistik kapasiteleri; her sınıf ikmal maddeleri ihtiyaçları, bu ikmal maddelerinin akışı ve diğer lojistik faaliyetler ile ilgili hususlar ortaya çıkarılmıştır. Çanakkale Cephesi'nde temel gıda maddeleri açısından fazla sıkıntı çekilmediği görülmüştür. Cepheye çarpışan birliklerin, her zaman ideal bir biçimde beslendiğini, hep sıcak yemek bulduğunu ileri sürmek doğru olmayabilir ancak; aç kalmadıklarını söylemek mümkündür. Diğer cephelerle mukayese edildiğinde, 5'inci Ordu, et sebze ve meyve hariç yiyecek maddesi sıkıntısı fazla çekmemiştir. Cephe gerisinde fırınlar çalışır haldedir ve komutanlar siperdeki askere sıcak yemek verme gayretindedirler. Yiyecek mevsimlik olarak dağıtılamamış, yenileme açısından sıkıntı çekilmiştir. Bununla beraber; birliklere dağıtım esnasında erlere giyim eşyası ve teçhizat verildiği tespit edilmiştir fakat; giyim eşyası ihtiyacı tam olarak giderilememiştir. Fiziki ihtiyaç açısından en fazla sıkıntı, yazın içme suyu kışın ise yakacak hususunda çekilmiştir.

Cephe yakınlarına kadar denizyolu ve demiryolları vasıtası ile getirilen ikmal maddeleri hayvanlar vasıtasıyla çekildiği için, yem tedarik edilmesi gereken en önemli kalemlerden birini oluşturmaktadır. Harekât alanının, tüketim ve taşıma maksatlı hayvan ve yem tedariki açısından uygun olması cephenin en büyük avantajlarından biridir.

Silah, mühimmat, araç ve gereç ihtiyaçlarının tedarik edilmesi açısından durum kötüdür. Çanakkale Cephesi öncelikli olsa da; silah, mühimmat, araç ve gereç dış kaynaklardan tedarik edilmesi sebebi ile

sıkıntısı en fazla çekilen ikmal maddeleri olmuştur. Topçu mühimmatı, makineli tüfek ve mühimmatı, kum torbası ve dikenli tel cephede en fazla ihtiyaç duyulan ikmal maddeleridir. Motorlu araçların az olması sebebi ile yurt dışından getirilen akaryakıt cephe ihtiyacını karşılarken kömür hem yakacak olarak kullanılması hem de gemi ve trenlerde yakıt olarak kullanılması sebepleri ile kritik ikmal maddelerindendir.

Seferberliğin ilanı ile cephenin personel ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Uzun süren savaşta, şehit, yaralı ve hastalık sebebiyle fazla personel kaybına rağmen; mecburi ve gönüllü askerlik sistemi vasıtasıyla cepheye asker temin edilmiştir. Lojistik faaliyetlere katılanlar da dahil olmak üzere askere gelen personele eğitim verilmiştir.

Topyekûn harbin gereği olarak, seferberliğin ilanı ile harp, sivil kurum ve kuruluşlar ile halkın da katılımı ile yapılmıştır. Gayrimüslim nüfus da hamal taburlarında görevlendirilerek özellikle lojistik faaliyetlere katkıda bulunmuştur.

Birden çok cephede savaşılması, tüm cephelere kaynakların dağıtılmasını, her yere ikmali gerekli kılmıştır. Özellikle Sarıkamış ve Kanal Harekâtı, Çanakkale Cephesi'ne gönderilebilecek kaynakların buralara gönderilmesini zorunlu kılarak cepheyi etkilemiştir.

Türk Ordusu'nun Çanakkale'deki başarısında, komutanların iyi sevk ve idareleri yanı sıra, diğer cephelere göre ulaşım hatlarının kısa oluşunun lojistik desteğin zamanında yapılmasın da büyük rolü olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndaki başarılar ve yenilgiler incelendiğinde, gelecekte vahim olaylarla karşılaşılabilmesi için harekâtla lojistik faaliyetler birlikte planlanmalıdır. Muharebe meydanlarında uygulanacak olan harekât tarzı lojistik desteğe bağlıdır. Muharebelerde lojistik en büyük güç çarpanı olduğuna göre, lojistik desteğin seviyesi, seferberliğin ve muharebenin etkinliğini belirleyecektir.

Ülke ekonomisinin büyüklüğü, lojistik faaliyetlerin etkinliğini belirlediği gibi; ülkenin güvenliğini sağlamak ve küresel anlamda etkin bir rol oynamak maksadıyla, modern ve güçlü silahlı kuvvetlere sahip olmak için verebileceği desteği de belirlemektedir. Bu nedenle; dış kaynaklara bağılıktan kurtulmak ve iç kaynaklara yönelmek çok önemlidir.

Küresel terörün de dahil olduğu, tehditlerin ve savaşların devam ettiği 21'inci yüzyılda Silahlı kuvvetlerin hayatta kalmaları ve etkin muharebe güçlerini sürdürebilmeleri, doğru ürün ve hizmetlerin, doğru yere, doğru zamanda, doğru koşullarda, doğru miktarda ve doğru maliyetlerle ulaştırılmasına bağlıdır.

Lojistiğin günümüzde ulaştığı tedarik zinciri yönetiminin ilkeleri uygulanarak askeri lojistik sistemlerin güçlendirilmesi sağlanabilir. K.K.K.lığı tedarik zinciri etkin olarak gerçekleştirilmeli; özellikle ihtiyaçların tespiti, envanter takibi ve dağıtım aşamasında lojistik bilgi sistemlerinden azami ölçüde faydalanılmalıdır. Tedarik makamları, ana depolar, askeri fabrikalar ve ulaştırma sistemi; ortak bir ağ üzerinde çalışacak şekilde lojistik bilgi sistemleri kurulmalı ve etkin olarak kullanılmalıdır. Askeri fabrikaların imkan ve kabiliyet listeleri, bakım yetki çizelgeleri oluşturularak karşılıklı mal ve hizmet alımları artırılmalıdır.

Lojistik faaliyetlerin koordine edilmesi, bu maksatla organizasyonların kurulması, ihtiyaç duyulan uygulama dokümanlarının oluşturulması, kalifiye personelin temin edilerek yetiştirilmesi ve yetişen personelin organizasyonda kalmasının sağlanması gereklidir.

2'nci Dünya Savaşı'nda büyük oranda dışa bağımlı olan Fransa, savaşta karşılaştığı olumsuzluklardan ders çıkararak bugün kullandığı harp silah araç ve gereçlerini kendisi imal etmekle kalmayıp ihraç etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, ihalelerde ülkede üretilen ürünün alınmasını

kanunla "Buy American Act"¹⁰ zorunlu hale getirmiştir. Ülke içinde üretilmeyen, bakım ve onarımı yapılamayan silah sistemlerinin, ihtiyaç duyulduğu anda bulunamayacağı aşikardır. Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında konulan ambargo neticesinde, yabancı kaynaklı silah sistemi, harp araç ve gereçleri için sarf malzemesi ve yedek parça alınamadığı; teröre karşı batılı ülkelerin kendi ürettikleri silahların kullanımına olağan üstü hal bölgesinde sınırlama koymaları, hibe edilen malzemenin kayıt silme işleminin hibe eden ülke onayına tabi tutulduğu unutulmamalıdır. Aynı zamanda bugünün teknolojilerinin büyük oranda elektronik olduğu düşünüldüğünde; yabancı ülkelerin sattıkları silah, araç ve gerecin kullanımını engelleyebilecekleri göz önüne alınmalıdır. En kritik zamanda ihtiyaç duyulan her türlü ordu malının kısıtlama olmaksızın kullanılabilmesi maksadıyla; özgün teknolojilerin yaratılması için arge faaliyetlerine destek verilmelidir. Bu maksatla; yeterli kaynak ayrılarak, savunma sanayi şirketleri ile yeni ve özgün ürün üretilmesine yönelik kontratlar arttırılmalıdır. Nihai hedef hazır olan teknolojiyi kullanmaktan ziyade teknoloji üretmek olmalıdır.

Bu çalışmada kara muharebeleri ele alındığı için Hava ve Deniz Kuvvetleri lojistik faaliyetleri incelenmemiştir. Özellikle yeni teknoloji olduğu için her iki kuvvetin yakıt, yedek parça, mühimmat, bakım, onarım ve test cihazları yönünden dışa bağımlılığı aşikardır. Avrupa ile ulaşım sağlanana kadar, hatta yol açıldıktan sonra bile tedarik faaliyetlerinin nasıl yapıldığı incelenebilecek konular arasındadır.

Lojistik faaliyetlerde en belirleyici unsurlardan biri olan sanayi özellikle savunma sanayi açısından değerlendirilerek, 1'inci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında askeri fabrikaların ve savunma sanayi kuruluşlarının ülkenin dışa bağımlılığına etkileri incelenebilecek konular arasındadır.

¹⁰. Amerika Birleşik Devletleri 1933 yılında kabul ettiği bir kanun ile, hükümet alımlarında alınacak malın% 50 yerli olmasını zorunlu kılmaktadır. 1979 yılında kanuna yapılan bir ek ile, İsrail ve Kanada kanunun gereklerinden muaf tutulmuşlardır (<http://usinfo.state.gov/products/pubs/trade/glossac.htm>).

İtilaf devletlerince, Çanakkale Muharebeleri'ni kaybetmelerindeki en büyük nedenlerden biri olarak, lojistik faaliyetlerin yetersizliği görülmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alan düşman kuvvetlerinin lojistik faaliyetlerine yer verilmemiştir. Ana ikmal kaynaklarından uzakta, 1914 yılı teknolojisi ile yapılan; ihtiyaçların tespiti, isteklerin yapılması, envanter takibi, depolama, taşıma, dağıtım vb. lojistik faaliyetlerinin nasıl yapıldığı, bu faaliyetlerin harekâtlarına tesirleri incelenebilecek konular arasındadır.

Çalışma sonucu, tezin yapıldığı organizasyona (Kara Kuvvetleri K.lığı), savunma sanayi şirketleri ve akademik çalışma yapacak uygulayıcılara yönelik 10 adet öneri liste halinde Tablo-30'da verilmiştir. Bu tablodaki önerilen hususlar, ayrı tez konuları olarak çalışılarak incelenip irdelenebilir. Tarihin tekerrürden ibaret olmaması için, alınan dersler incelenmeli ve uygulamaya yansılmalıdır.

Tablo-30: Öneriler

ÖNERİLEN KONU	Önerilen Makam		
	KKK.lığı	Savunma Sanayi	Uygulayıcılar
Tercümeden ziyade ihtiyaçlardan doğan, tecrübelerin dahil edildiği, planlama ile uygulamanın birbirine uygun olduğu bir lojistik sistemin kurulması ve uygulanması.	☺		
Lojistik faaliyetlerde itici güç olan sanayinin (özellikle savunma sanayinin) ve teknolojinin millileştirilmesi ve yerli ürünün satın alınması.	☺	☺	
Hibe ve yardım adı altında gelen her türlü yabancı malın ülke geleceği açısından çok pahalı olacağı düşünülerek kabul edilmemesi.	☺		
Lojistik faaliyetlerin koordine edilmesi, bu maksatla organizasyonların kurulması, ihtiyaç duyulan uygulama dokümanlarının oluşturulması,	☺	☺	
Özellikle karar verici makamlarda yabancı personele yer verilmemesi, kalifiye personelin temin edilmesi, yetiştirilmesi ve yetişen personelin organizasyonda kalmasının sağlanması.	☺	☺	
Doğru ürün ve hizmetlerin, doğru yere, doğru zamanda, doğru koşullarda, doğru miktarda ve doğru maliyetlerle ulaştırılması için, milli kuruluşlarla dış kaynak kullanımının yaygınlaştırılması.	☺	☺	
Özgün teknolojilerin yaratılması için yeterli kaynak ayrılması, arge faaliyetlerine destek verilmesi ve bu maksatla savunma sanayi şirketleri ile kontratların yapılması.	☺	☺	
Osmanlı Devleti, Hava ve Deniz Kuvvetleri lojistik faaliyetlerinin akademik olarak incelenmesi.	☺		☺
1'inci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında askeri fabrikaların ve savunma sanayi kuruluşlarının ülkenin dışa bağımlılığına etkilerinin akademik olarak incelenmesi.	☺	☺	☺
Osmanlı Devleti'nin karşısında yer alan düşman kuvvetlerinin lojistik faaliyetlerinin akademik olarak incelenmesi.	☺		☺

KAYNAKÇA

AKTAŞ Hayati. "1 nci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Görev Yapan Alman Subaylarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Türk Askerinin Konumu" **Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II**, Ankara, Gnkur.Basımevi, 2001.

ALDOĞAN Şahin, BAYRAK Melike. "Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Cephesi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", 15 Ocak 2005, Erişim Tarihi 15 Şubat 2007, <http://www.gallipoli1915.org>.

ASPİNALL-Oglander C.F. **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı (1939)** (Çev Tahir Tunay), Birinci Cilt, İstanbul Askeri Matbaası, 1939.

ASPİNALL-Oglander C.F. **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı (1939)** (Çev Metin MARTI), Birinci Cilt, İkinci Baskı İstanbul, Arma Yayınları 2005.

BİLGİN İsmail. "Çanakkale'de Rakamların Kanlı Dili", 20 Şubat 2007, Erişim Tarihi 20 Şubat 2007 <http://yakazaa.wordpress.com/2007/02/20/canakkalede-rakamlarin-kanli-dili/>

Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.

BAYRAK Orhan M. **Çanakkale Savaşları**, İstanbul, Birharf Yayınları, 2005.

BAYUR Yusuf Hikmet. **Türk İnkılabı Tarihi**, Üçüncü Cilt, 1914-1918 Genel Savaşı, İkinci Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.

ÇULCU Murat. **Kanlısirt Günlüğü, Mehmed Fasih Bey'in Çanakkale Anıları**, İstanbul, Arba Yayınları, 1997.

ELDEM Vedat. **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

ERAT Muhammet. "Çanakkale Savaşı'nda Türk Ordusunun İaşe Problemi", 20 Temmuz 2006, Erişim Tarihi 15 Şubat 2007 < <http://www.akintarih.com/canakkale/iase/iase.htm>>.

Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1964.

Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Birinci Cilt**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1970.

Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. **TSK Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, Onuncu Cilt, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1985.

Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı**, Beşinci Cilt, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1993.

Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı 1-3 üncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi**, Beşinci Cilt, Ankara, Gnkur. Basımevi, 2002.

GÖRGÜLÜ İsmet. "Çanakkale Zaferi Üzerine Alman İddiaları", **Bildiriler Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 2003.

GÜRAN Tevfik. **Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909,1913,1915**, Tarihi İstatistikler Dizisi, Üçüncü. Cilt, Ankara, Başbakanlık DİE Matbaası, 1997.

İlgar İhsan. **Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları**, Baha Matbaası, İstanbul 1975.

İNALCIK Halil ve Diğerleri. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, İkinci Cilt, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı. **TSK Tarihi**, Üçüncü Cilt, 6 ncı Kısım (1908-1920) Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1971.

KEMAL Mustafa. **Arıburnu Muharebeleri Raporu** (Yayına Hazırlayan Uluğ İğdemir), 3 üncü Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.

KKY 10-21, Tugay Lojistik Yönetim Sitemi (LYS) Uygulama Yönergesi (Taslak) , Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, K.K.Basımevi, 2003.

MARTI Metin. **Çanakkale Hatıraları**, Birinci, İkinci ve Üçüncü Ciltler, İstanbul, Arma Yayınları, 2001.

ORTAYLI İlber. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1983.

ÖZDEMİR Didem. "Çanakkale Savaşlarından İnsan Manzaraları" , **Bildiriler Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 2003.

ÖKÇÜN A. Gündüz. **Osmanlı Sanayi 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiği**, Tarihi İstatistikler Dizisi, IV. Cilt, İkinci Baskı, Ankara, Başbakanlık DİE Matbaası, 1997

PAMUK Şevket. **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti**, Tarihi İstatistikler Dizisi, I. Cilt, Ankara, Başbakanlık DİE Matbaası, 1995

SANDERS Liman Von. **Türkiye’de Beş Yıl**, (Yayına Hazırlayan Muzaffer ALBAYRAK), İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2006.

SARINAY Yusuf. **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:71, Ankara Başbakanlık Basımevi, 2005.

SARINAY Yusuf. **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri II**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:71, Ankara Başbakanlık Basımevi, 2005.

SAYILIR Burhan. **Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı**, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006.

SOLAK Mehmet. “İstanbul-Çanakkale Deniz Nakliyatı”, **Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı**, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Gnkur., Basımevi, 1990

ŞAHİN İ.Sinan. “Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun İkmal ve İlaşesi”, **Bildiriler Türk-İsrail Müşterek Askeri Tarih Konferansı II**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 2003.

TUNÇÇAPA Şakir. **Çanakkale Harbi Hatıralarım**, İstanbul Deniz Basımevi, 1958.

ÜÇÖK Çoşkun. **Siyasi Tarih**, Ankara, Ankara Basımevi, 1945.

YILDIRAN Orhan. **Çanakkale Muharebeleri**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1966.

YILMAZ Veli. **1 nci Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul, Cem Matbaası, 1993.

EKLER

- EK-A:** SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİ ŞİRKETLERİ VE ÜRETİM DEĞERLERİ
- EK-B:** 1914 YILI BÜTÇESİ DAİRE ÖDENEKLERİ
- EK-C:** ASKERİ FABRİKALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ KURUMLARI 1915
- EK-Ç:** LEVAZIM DAİRESİ BAŞKANLIĞI KURUM VE KURULUŞLARI
- EK-D:** LEVAZIM DAİRESİ BAŞKANLIĞI AMELE VE YOL İNŞAAT TABURLARI
- EK-E:** 18 MART 1915 ÖNCESİ, HAREKAT ALANINDA BULUNAN LOJİSTİK DESTEK BİRLİKLERİ VE BİRLİKLERİN MEVKİLERİ
- EK-F:** TÜMEN-KOLORDU KARARGAHI AĞIRLIKLARI İÇİN MEKKARE KADROSU
- EK-G:** AĞIRLIK YÜKLEME PLANI
- EK-Ğ:** BATI HAREKAT ALANI İÇİN STOKLANACAK YİYECEK VE YEM MİKTARI

SEKTÖRLERE GÖRE SANAYİ ŞİRKETLERİ VE ÜRETİM DEĞERLERİ

Sanayi Türü İş Kolu	Müessese						Üretim değeri (milyon kuruş)	
	Mevcut		İşler		Veri Alınan		1913	1915
	1913	1915	1913	1915	1913	1915		
GIDA								
Değirmencilik	31	33	28	28	22	24	216.62	336.73
Makarna	9	9	9	9	8	8	6.94	9.9
Şeker/tahin	18	18	18	13	18	13	22.37	4.22
Konserve	8	8	8	5	7	5	2.26	0.67
Bira	4	4	4	2	4	2	15.72	15.16
Buz	4	4	4	1	4	1	3.33	1.17
Tütün	2	2	2	2	2	2	192.3	164.5
TOPRAK								
Tuğla	7	7	7	-	5	-	1.9	-
Kireç	6	6	6	2	5	2	1.31	-
Çimento	2	2	2	1	2	1	7.76	-
Çimento mamûlatı	3	4	3	1	3	1	2.31	2.69
Porselen	2	2	2	1	2	1	0.09	-
DERİ								
Debagat	12	13	11	12	11	12	31.98	62.58
AGAÇ								
Marangozluk	10	13	10	12	9	10	4.56	2.6
Kutu İmalatı	8	8	8	5	8	5	6.5	2.65
Diğer	1	3	1	2	1	2	-	0.68
DOKUMA								
Yün ip/dokuma	13	13	13	7	13	7	66.89	56.33
Pamuk ip/dok.	3	5	3	4	1	4	-	22.15
Ham ipek	41	41	32	20	32	20	25.94	9.8
İpek dokuma	6	6	6	2	4	2	1.10	0.51
Diğer	12	13	12	7	12	7	6.33	2.0
KIRTASIYE								
Sigara Kağıdı	12	12	12	12	12	12	17.6	29.59
Diğer Kağıt	43	43	43	41	32	29	19.95	16.6
KİMYA								
Yağ	5	5	5	1	5	1	5.0	Bilgi Yok
Sabun	3	3	3	3	3	3	4.69	
Palamut özü	2	2	2	-	2	-	5.94	
Diğer	2	3	2	1	2	1	1.32	

1914 YILI BÜTÇESİ DAİRE ÖDENEKLERİ

Daire	Ödenek Tutarı (Kuruş)
Duyun-ı Umumiye	1,164,845,728
Milli Savunma Bakanlığı	598,905,600
Genel Borçlar	333,845,045
Maliye	244,796,020
Jandarma Dairesi	221,739,779
Deniz Kuvvetleri Bakanlığı	131,875,207
Dahiliye	102,716,036
Posta, Telgraf ve Telefon Bakanlığı	71,010,476
Adalet Bakanlığı	65,617,872
Emniyet Genel Müdürlüğü	56,595,645
Bayındırlık Bakanlığı	55,650,787
Milli Eğitim Bakanlığı	55,349,237
Padişah ve Yakınları	51,422,000
Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü	45,061,309
Bilim İşleri Dairesi	43,070,319
Ticaret ve Tarım	39,894,165
Gümrük Genel Müdürlüğü	38,205,404
Dışişleri Bakanlığı	25,997,484
Genel Meclis	22,214,360
Sağlık Genel Müdürlüğü	12,755,830
Tapu ve Kadastro	10,327,670
Başbakanlık	7,054,160
Sayıştay	2,832,163
Danıştay	2,417,200
Toplam	3,404,199,496

ASKERİ FABRİKALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ KURUMLARI 1915

Mevki	Askeri Fabrika ve Kurumlar
Bakırköy	Barut fabrikaları ve mühimmat depoları.
Zeytinburnu	Fişek, mermi, marangoz fabrikaları, hastane ve okulu.
Tophane	Top ve tüfek fabrikaları, barut ve tabanca fişeği satış yerleri, sanayi taburu ve usta okulu.
Karaağaç	Tapa fabrikası, mühimmat mamul ambarı, mermi imalathanesi.
Kağıthane	Tüfek atış poligonu, cephane ambarları
Başıbüyük	Cephanelik ve imalathaneleri
Çobançeşme	Top atış poligonu
Maçka	Silahevi ve deposu

LEVAZİM DAİRESİ BAŞKANLIĞI KURUM VE KURULUŞLARI

- Mudanya Sevk Komisyonu,
- Levazimat-ı Umumiye bağlı 3 ncü Hizmet Taburu,
- Ilgın Sevk Memurluğu
- Derince İaşe Komisyonu,
- Der'a İaşe Komisyonu,
- Trabzon Sevk Komisyonu,
- İzmit Genel Ambar Müdürlüğü
- Halep İstasyon İaşe Komisyonu Başkanlığı,
- Trablusşam Sevk Memurluğu,
- Erdek Sevkıyat Başkanlığı ve İskele Komutanlığı,
- Riyak İaşe Komisyonu,
- Ankara Tekalüf-i Harbiye Ambar Müdürlüğü,
- Tahiniye (Ekmek) Fırınları İdaresi (İdare emrinde bulunan kurumlar; Gülhane, Zeytinburnu, Üsküdar, Tophane, Ortaköy, Beykoz, Bahrısıyah, Laleli, Beyazıt, Sultanahmet, Eyüp fırınları ile Ayvansaray un ve bulgur fabrikaları, Cibali un fabrikası, Kağıthane ihtiyat ambarı),
- Levazimat-ı Umumiye Tahniye Fırınları Dairesi (Unkapanı)
- Cidde Sevk Memurluğu,
- Çatalca İstasyon İaşe Komisyonu Başkanlığı
- Marmara Ereğlisi Askeri Sevkıyat Komisyonu Başkanlığı,
- Adapazarı Sevk Memurluğu,
- Erzincan İhtiyat Ambarı,
- İzmir Tekalif-i Harbiye Ambar Müdürlüğü,
- Gelibolu Sevk Komisyonu,
- Büyükçekmece Ambar Müdürlüğü,
- Ayastefanos (Yeşilköy) Seferi Sevk Komisyonu,
- Göksu Erzak ve Yem Ambarı,
- İnebolu İskelesi Sevk Memurluğu,
- Eyüpsultan Melbusat İmalathanesi,
- Sinop Sevk Memurluğu
- Erzurum İhtiyat Erzak Ambar Müdürlüğü,

- Eskişehir Genel Ambarı,
- İskenderun Sevk Memurluğu,
- Genel Tetkik ve Hesapları Birleştirme Komisyonu,
- Ulukışla Levazım Kurulu Başkanlığı,
- Muş Askeri Fırını, İhtiyat Erzak Ambarı,
- Suşehri 6 ncı ve 8 nci Amele Taburu,
- Samsun Sevk Memurluğu,
- Samsun Genel Depo Müdürlüğü,
- Mudanya Tekalif-i Harbiye Merkez Ambarı,
- İzmir Tekalif-i Harbiye Merkez Ambarı,
- Mezbahalar Müfettişliği (Tophane),
- Erzak ve Yakacak Ambarı (Yalıköşkü),
- Sevkiyat İdaresi (Yalıköşkü),
- Yem Ambarı (Unkapanı),
- 1 nci, 2 nci, 3 ncü Hizmet Taburları (Sarayburnu),
- Askeri Misafirhane (Sarayburnu),
- Oto Tamirhanesi (Sarayburnu),
- Marangozhane (Harbiye Dairesi Yanı),
- Saraçhane Ambarı (Gülhane),
- Elbise Ambarı (Sultanahmet),
- Debağ ve Kundura Fabrikası (Beykoz),
- Fes ve Çuha Farikası (Defterdar),
- İzmit Fabrikası,
- Bez Fabrikası (Bakırköy),
- Ahırkapı İmalathanesi,
- İnşaat Ambarı ve Doğrama Fabrikası (Unkapanı, Ahırkapı),
- Eyüp İmalathanesi,
- Hesap Tetkik Komisyonu (Nur-u Osmaniye),
- Askeri Kimyahane (Gülhane),
- Teftiş ve Muayene Heyeti ve Tesellüm Sevk Komisyonu (Gülhane),

EK-Ç' NİN DEVAMI

- II nci Sınıf İhtiyat Erzak Ambarları (Muş, Van, Kırklareli)
- I nci Sınıf İhtiyat Erzak Ambarları (Kağıthane, Edirne, Erzurum, Erzincan),
 - Sevk Komisyonları (Afyon, Ankara, Alpulu, Mudanya, Gelibolu, Ayastefanos, Tekirdağ, Çanakkale, Marmara Ereğlisi),
 - Sevk Memurlukları (Erdek, Adapazarı, Baladiz, Çatalca, Bilecik, Alpuköy, Beylikahır, Sarıköy, Biçer, Civan, Sarayönü, Kadınhan, Ilgın, Akşehir, Konya Ereğlisi, Küçükçekmece),
 - I nci Sınıf Sevk Komisyonu (İzmir, Trabzon),
 - II nci Sınıf Sevk Komisyonu (Beyrut, İskenderun, Hayfa, Samsun, Cidde, Kına),
 - III ncü Sınıf Sevk Komisyonu (İzmit, Mersin, Trablusşam, Sinop, Antalya, İnebolu, Cidde),
 - Levazım Heyetleri (Çerkezköy, Konya, Pozantı, Eskişehir, Bandırma, Haydarpaşa, Ulukışla),
 - İaşe Heyetleri Soma, Uşak, Aydın, Adana, Fatma, Riyak, Der'a, Karamürsel, Derince),
 - Genel Depo Kurulları,
 - Depo Kurulları (Babaeski, Dimetoka, Alaşehir, Soma, Göksu, Maltepe, Küçükçekmece),
 - Tekalif-i Harbiye Merkezleri (Ankara, Konya, Karahisar, Manisa, Samsun, Bursa, Halep, Adana).

LEVAZIM DAİRESİ BAŞKANLIĞI AMELE VE YOL İNŞAAT TABURLARI

- 1 nci, 2 nci ve 4 ncü Çorlu Amele Taburu (Hadımköy),
- 3 ncü Çorlu Amele Taburu,
- 1 nci Pirgos Amele Taburu,
- 1 nci Tekirdağ Amele Taburu (Çanakkale),
- 2 nci Tekirdağ Amele Taburu (Kırklareli),
- 3 ncü Tekirdağ Amele Taburu (Muratlı),
- 2 nci Lüleburgaz Amele Taburu (Pınarhisar),
- Çerkezköy, Vize Amele Taburu,
- Karaağaç Amele Taburu,
- Dimetoka Amele Taburu,
- Sivas 8 nci Amele Taburu,
- Maraş Amele Kıtası,
- Mustafapaşa Amele Kıtası,
- Demirköy Amele Kıtası (İnceköy),
- Lalapaşa Amele Kıtası,
- Sicimli Amele Kıtası,
- Pınarhisar Amele Kıtası,
- Edirne Müstahkem Mevki Amele Taburu,
- 1 nci, 2 nci, 3 ncü, 4 ncü, 5 nci, 6 ncı Yol İnşaat Taburları,
- Çapakçur Yol İnşaat Taburu,
- Hamsiköy Yaya Kfilesi,
- Zigana Yaya Kfilesi,
- Ardaşa Yaya Kfilesi,
- Daltaban Yaya Kfilesi,
- Bayburt Yaya Kfilesi,
- Kap Yaya Kfilesi,
- Maden Yaya Kfilesi,
- Murathan Yaya Kfilesi,
- Hadarak Yaya Kfilesi,
- Usta Yaya Kfilesi.

**18 MART 1915 ÖNCESİ, HAREKAT ALANINDA BULUNAN LOJİSTİK
DESTEK BİRLİKLERİ VE BİRLİKLERİN MEVKİLERİ**

Birlik	Mevki
Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutalığı ve 9 ncu Tümen	
5 nci Ağır Erzak Kolu	Çanakkale
5 nci Yinemeli (develi) Ağır Erzak Kolu	
6 ncı Yinemeli Ağır Erzak Kolu	
7 nci Piyade (develi) Cephane Kolu	Okçular
8 nci Piyade (develi) Cephane Kolu	Çanakkale
5 nci Dağ Topçu Cephane Kolu	
6 ncı Dağ Topçu Cephane Kolu	Yağcılar
7 nci Sahra Topçu Cephane Kolu	Kepez (İstihkam inşaat birlikleri emrinde)
8 nci Sahra Topçu Cephane Kolu	Çanakkale
9 ncu Sahra Topçu Cephane Kolu	
6 ncı Seyyar Hastane	Kalvert Çiftliği
9 ncu Tümen Bandosı	
Ekmekçi Müfrezesi	Eceabat
Esas Depo Taburu	Çanakkale
3 ncü Hayvan Deposu	
İki Ağır Erzak Kolu	Çanakkale Müstahkem Mevkii K.ılgı Emrinde
19 ncu Tümen	
4 ncü Hafif Erzak Kolu	Eceabat
4 ncü Ağır Erzak Kolu	
Ekmekçi Takımı	
1 nci Piyade Cephane Kolu	Bigalı Köyü
2 nci Piyade Cephane Kolu	
3 ncü Dağ Topçu Cephane Kolu	Eceabat
Sıhhiye Bölüğü	
5 nci Seyyar Hastane	
19 ncu Tümen Bandosı	Gelibolu

EK-E'NİN DEVAMI

Birlik	Mevki
11 nci Tümen	
6 ncı Hafif Erzak Kolu	Ezine
4 ncü Ağır Erzak Kolu	
5 nci Sahra Topçu Cephane Kolu	
7 nci Sahra Topçu Cephane Kolu	
Ekmekçi Takımı	
Sıhhiye Bölüğü	
Seyyar Hastane	
5 nci Hafif Erzak Kolu	Bayramiç
8 nci Ağır Erzak Kolu	
3 ncü Piyade Cephane Kolu	
5 nci Piyade Cephane Kolu	
2 nci Dağ Topçu Cephane Kolu	
2 nci ve 3 ncü Kolordu Komutanlığı	
2 nci ve 3 ncü Hafif Erzak Kolu	Gelibolu
2 nci ve 3 ncü Ağır Erzak Kolu	
1 nci Hafif Erzak Kolu	Markoplu
1 nci Ağır Erzak Kolu	Bakırköy
1 nci Cephane Tabur Karargahı	Galata
3 ncü Piyade Cephane Kolu	Kavaklı
5 nci Piyade Cephane Kolu	Burgaz
1 nci Sahra Topçu Cephane Kolu	Muhipbey Çiftliği
2 nci Sahra Topçu Cephane Kolu	Bakırköy
3 ncü Sahra Topçu Cephane Kolu	Burgaz
4 ncü Sahra Topçu Cephane Kolu	Tayfur
1 nci Dağ Topçu Cephane Kolu	
2 nci Dağ Topçu Cephane Kolu	Galata
Seyyar Hastane	Gelibolu
Sıhhiye Bölüğü	Galata
Hayvan Deposu	Çardak (3 adet)
3 ncü Kolordu Ambarları	Tekirdağ, Gelibolu

**TÜMEN-KOLORDU KARARGAHI AĞIRLIKLARI İÇİN MEKKARE
KADROSU**

Kullanılacak Yer	Mekkare Miktarı	
	Tümen	Kolordu
Komutanlık	3	5
Kurmay başkanlığı	-	6
Karargah personeli	4	4
Hakimler	-	3
Sağlık ve veteriner hekimleri	4	4
İdari heyet	8	15
Emir subayları	3	3
Karargah muhafızları	-	3
Jandarma	-	2
Postalar	3	8
Yem için	8	25
Yiyecek için	5	10
Personel çadırlarını için	8	23

AĞIRLIK YÜKLEME PLANI

Birlik	Yük	Hayvan Sayısı
<u>Muharebe Ağırlıkları</u>		
Piyade Bölüğü	Cephane/ İs.Mlz./ Tıbbi Mlz./ Saka	(3/2/1/2) 7
Ağır Mk.Tf.Bölüğü	Cephane/ İs.Mlz. / Tıbbi Mlz./ Saka/
Tüfekçi, Demirci,Nalbant Mlz./ Yedek	(8/2/1/2/2/3)
18
İstihkam Bölüğü	Cephane/ İs.Mlz./ Tıbbi Mlz./ Saka	(6/8/1/2) 17
Telgraf Bölüğü	Tamir Mlz./ Saka/ Yedek	(1/1/5) 7
<u>Eşya Ağırlıkları</u>		
Piyade Bölüğü	Yiyecek/ Yem/ Eşya/ Mutfak Mlz./ Sb.
Eşyası	(4/2/1/1/2) 10
Piyade Tb. Karargahı	Yiyecek/ Yem/ Tb. Sandığı, Kalem
Odası/ Subay Eşyası	(2/1/2/4/5) 14
Piyade A. Karargahı	Yiyecek/ Yem/ Mutfak Mlz./ Sb.
Eşyası	(1/1/1/2) 5
Ağır Mk. Tf. Bölüğü	Yiyecek/ Yem/ Mutfak Mlz/ Eşya./ Sb.
Eşyası	(2/4/1/1/2) 10
Süvari Bölüğü	Yiyecek/ Yem/ Mutfak Mlz/ Eşya./ Sb.
Eşyası	(3/10/1/2/1) 17
Süvari Alay Karargahı	Yiyecek/ Yem/ Subay Eşyası	(1/2/2) 5
Sahra Bataryası	Yiyecek/ Yem/ Mutfak Malzemesi	(3/10/1) 14
Sahra Top. Tb. Karargahı
(hafif cephaneye kolu dahil)	Yiyecek/ Yem/ Eşya/ Yedek	(1/10/7/4) 22
Topçu Alay Karargahı	Subay Eşyası	3
Dağ Bataryası	Yiyecek/ Yem/ Mutfak Mlz./ Sb.
Eşyası	(3/5/1/2) 11
Dağ Topçu Tb. Karargahı	Yiyecek/ Yem/ Eşya/ Cephane Kolu
Eşyası/ Yedek	(5/15/7/4/4) 35
İstihkam Bölüğü	Yiyecek/ Yem/ Mutfak Mlz/ Eşya./ Sb.
Eşyası	(3/2/1/1/2) 9
Telgraf Bölüğü	Yiyecek ve Yem/ Sb. Eşyası/ Çadır	(4/2/1) 7
Her Tk için İlave	Yiyecek ve Yem/Subay Eşyası	(1,1) 2
Sıhhiye Bölüğü	Yiyecek ve Yem/ Mutfak Mlz./ Eşya/
Yedek	(2/1/2/2) 7

**BATI HAREKAT ALANI İÇİN STOKLANACAK YİYECEK VE YEM
MİKTARI**

Mevki	Stok Miktarı (t)
Hadımköy - Ispartakule arası	92,000
Kağıthane – Küçükköy bölgesi	30,000
Sarıgazi – Halimpaşa Çiftliği – Erenköy	23,000
Müstahkem Mevkiler – Gelibolu	48,000